

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker hvordan kvinnen og det feminine fremstilles i Hulda Garborgs *Kvinden skabt af Manden* (1904) og *Fru Evas Dagbog* (1905). Den likestillingsidealistiske resepsjonen som i hovedsak har undersøkt verkene har vegret seg for å lese Garborg som kvinnelig forfatter inn i en vitalistisk kontekst. I min lesning viser jeg hvordan den vitalistiske konteksten bidrar til å nyansere og utvikle forståelse for Garborgs fremstilling av kvinnen og det feminine. Med bakgrunn i Laura Marholms litterære poetikk viser jeg hvordan Garborg utvider og feminiserer vitalismeideologien til en feministisk-vitalisme som også påvirker den litterære formen.

Med henblikk på hvordan Garborg fremstiller kvinnen gjennom vitalistiske motiver, virkemidler og estetiske strategier viser jeg hvordan kvinnefremstillingene konstitueres bortenfor mannlig demonisering og kvinnelig trivialisering, og hvordan Garborg ilegger de tradisjonelt kvinnelige verdiene erotikk og kjærlighet positiv vekt. I oppgaven undersøkes det hvordan Garborg gjennom hovedpersonen Eva i *Kvinden skabt af Manden* viser kvinnens særegne og selvstendige stemme som bryter gjennom en intellektuell mannlig overflate, og hvordan fremstillingen av denne stemmen hevder kvinnens plass som et tenkende og følsomt individ. I *Fru Evas Dagbok* ser jeg på hvordan Garborg presenterer den feminiserte kvinnen og verdiene hun representerer som en overlegen størrelse som rommer et revolusjonært siktemål.

Med dette viser oppgaven hvordan Garborg med utgangspunkt i en regressiv nostalgisk kvinne-drøm nærte revolusjonære og radikale tanker, og synliggjør at en regressiv ideologi likevel kan gi opphav til ny innsikt og et kritisk blikk på samfunnet og de normene vi tar for gitt.

Abstract

This paper examines the portrayal of the female and the feminine in Hulda Garborg's works *Kvinden skabt af Manden* (1904) and *Fru Evas Dagbog* (1905). While feminist critique has usually focused on the idealistic equality aspect, I want to focus on reading her work as a woman writer in a vitalistic context. What I aim to show in my reading is how the vitalism approach helps to develop a nuanced understanding of Garborg's portrait of the woman and the feminine. Using the literary poetics of Laura Marholm, I will show how Garborg expands and feminize the ideology of vitalism, which also reveals itself in the literary form:

With an eye on Garborg's presentation of the woman through vitalistic motifs and esthetic strategies, I will show how the female representation (image?) exists beyond male demonization and female trivialisation, with Garborg shining a positive light on traditional female values such as eroticism and love. The paper examines how Garborg through the main character Eva in *Kvinden skabt af Manden*, exemplifies the distinctive and independent voice of the woman as it breaks through the male dominated intellectual debate, and how this voice asserts the woman as a thinking and sentimental individual. In my reading of *Fru Evas Dagbok* I will look at how Garborg presents the feminized woman as one with a revolutionary aim.

This paper shows how Garborg, with foundation in a regressive, nostalgic idea of the woman, harboured revolutionary and radical thoughts, and demonstrates that a regressive ideology might give rise to a new understanding and on a society and norms we take for granted.

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Gunnar Foss. Takk for din tålmodighet, gode råd, og for entusiasmen du har vist overfor prosjektet. Jeg må også rette en stor takk til Frode Lerum Boasson for nyttige råd og oppmerksomme gjennomlesninger. Takk til Hanna Malene Lindberg for at du har lest, kommentert, kritisert og motivert til den store gullmedalje. Utover dette vil jeg takke familie og venner for de små og store tingene som dere har gjort, og for å ha minnet meg på at det finnes en verden utenfor oppgaveskrivingen. Den varmeste tanken og takken har jeg spart til Knut Tjørstad for ubetinget støtte, datahjelp, utallige middager og etterfølgende oppvasker.

Andrine Aasen Monsås

Trondheim, mai 2018

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Hulda Garborg.....	2
1.2	Kjærlighets- og kjønnsdebatten 1850-1890 – et kort riss	3
1.3	Frykten for det feminine	6
1.4	Oppgavens inndeling	8
2	Teori og resepsjon – hvordan lese Hulda Garborg?	9
2.1	Samtidsresepsjon	9
2.1.1	<i>Kvinden skabt af Manden</i>	10
2.1.2	<i>Fru Evas Dagbog</i>	11
2.2	Nyere resepsjon	12
2.2.1	Feminismens tre faser	12
2.2.2	Realisme som norm.....	13
2.2.3	Feminismeresepsjonen: Rønning og Borchgrevink	14
2.2.4	Samvittighetsfull lesning: Torrisen og Grønstøl.....	16
3	Vitalisme og feminisme	19
3.1	Kvinnedyrkelse i vitalismen.....	20
3.1.1	Kjønnsopolariseringens baksida	21
3.2	Laura Marholm.....	23
3.2.1	Troen på kjærligheten som harmoniserende prinsipp	23
3.2.2	Den dionysiske ånd	25
3.2.3	Kjærlighetens kraft.....	26
3.2.4	Kjønnsdrift som poetisk kraft	28
4	<i>Kvinden skabt af Manden</i>	31
4.1	Sammendrag <i>Kvinden skabt af Manden</i>	31
4.2	Sortering i litteraturhistorien	33
4.2.1	Vitalismen.....	34

4.2.2	Kroppstalen.....	35
4.2.3	Det dionysiske og det apollinske	36
4.3	Studie av en kvinne.....	37
4.3.1	Det absolutte <i>intet</i>	38
4.3.2	Den skjønne løgn	40
4.4	Den store Eros	40
4.4.1	Vi som er mysteriet	42
4.4.2	Idealisert seksualitet	43
4.5	Vitalistisk frihet	46
4.5.1	Feminin kraft versus mannlig kultur	48
5	Analyse <i>Fru Evas Dagbog</i>	51
5.1	Sammendrag <i>Fru Evas Dagbog</i>	51
5.2	Industrisamfunnets uheldige konsekvenser.....	53
5.2.1	Menn som frykter kvinner	55
5.2.2	«En ny Verdenshersker».....	56
5.2.3	Naturtilstanden.....	57
5.3	Den feministisk-vitalistiske strategien.....	59
5.3.1	Den troende doktors universalkur	60
5.3.2	De forbannede.....	63
6	Oppsummering: den skjønne løgn som feministisk-vitalistisk strategi.....	65
7	Litteraturliste	71

1 Innledning

«man har altid vanskelig for at finde den rette Plads for Kvinden» (Garborg, 1904: 77)

Ved fremveksten av det moderne, som gav frukter til nye uttrykksformer, er vi vitne til hvordan kvinnen inntar utopiske, men også monstrøse former i litteraturen, og det synes presserende fra flere leirer å definere hvilken rolle kvinnen skal utspille i litteraturen og livet. Denne oppgaven skal undersøke fremstillingen av kvinnen og det feminine i Hulda Garborgs to verk *Kvinden skabt af Manden* (1904) og *Fru Evas Dagbok* (1905). I disse bøkene presenterer Garborg oss for det som i ettertiden har blitt beskrevet som en paradoksalt fremstilling av kvinnen som sterk, men følsom og feminin. Fremstillingen har sitt utgangspunkt i en romantisk kjønnsforståelse hvor de forskjellige kjønnene representerer forskjellige egenskaper, og hvor kvinnen assosieres med det følsomme og naturlige. På bakgrunn av en romantisk forestilling om *naturkvinnen* former Garborg sin feministiske strategi. Til tross for at denne kvinne-definisjonen strider mot den allmenne likestillingstanken insisterer Garborg for at det innenfor disse rammene er rom for både kvinnelig selvrealisering og selvhevdelse.

Motivasjonen bak denne oppgaven er et ønske om å løfte frem Hulda Garborg til sin rettmessige plass som en av Norges fremste feministiske vitalister. Garborg var en kvinnelig forfatter som var aktivt engasjert i kvinnespørsmålet og resepsjonen har naturlig nok hatt et kjønnsrettet fokus i lesningen av verkene hennes. Fordi Garborg i sin kvinne-definisjon tar utgangspunkt i en kjønnsmodell som tidligere hadde legitimert patriarkatets undertrykkelse av kvinnen ble hun av den likestillingsidealistiske fronten regnet som en forræder av kvinnesaken. Dette har ført til ensidig og forkjærte fortolkninger av Garborgs verk, da feminismekritikken utelukkende har behandlet Garborgs verk ut fra én kvinnetradisjons premisser, og på denne måten tatt henne vekk fra egen kontekst og selvvalgte forgjengere. Likestillingsidealismen har slik oversett og underminert Garborgs feministisk-vitalistiske strategi fordi den ikke rommer samme ideologiske målsetting. Det jeg ønsker å forsøke er å utfordre og se forbi det kvinnelige og kvinnetradisjonen som likestillingsidealismen postulerte, samt se samhandlingen mellom kontekst, tekst, og fortid i Garborgs verk.

I denne oppgaven vil jeg undersøke alternative lesninger til Hulda Garborgs *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbok*. Jeg vil i min lesning trekke frem en mindre belyst forutsetning for boken: vitalismen, og vise hvordan Hulda Garborg leses best i lys av den feministiske vitalismen hun viderefører etter den baltisk-tyske forfatteren og

forskjellsfeministen Laura Marholm (1854-1928). Garborg og hennes samtidige formulerer og mobiliserer et forsvar for, og en oppvurdering av kvinner og kvinners verdier som er unikt i feminismens historie, men den feministiske vitalismen har generelt fått liten, om ikke i det hele tatt, plass i litteraturhistorien eller resepsjonen av Garborg. Min påstand er at å lese *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* i lys av en vitalistisk kontekst vil utvide forståelsen for den feministiske filosofien i Garborgs verk. Denne oppgaven skal gjenreise Garborg til sin rettmessige plass som en av Norges fremste feministiske vitalister.

1.1 Hulda Garborg

Hulda Garborg (f. Bergersen) (1862-1934) ble født på en storgård i Hedmark. Men grunnet farens, Christian Fredrik Bergersen (1829-1873), utsvevende liv gikk gården raskt konkurs, foreldrene skiltes og Hulda vokste opp på hybel i Hamar sammen med sin mor, Marie Petrine Olsen Bergersen (1835-1888). Det ble en fattig oppvekst med begrenset skolegang. Hulda Garborg flyttet senere til Kristiania med sin mor, hvor hun fikk jobb i en manufakturforretning. Her sto hun bak disken og solgte stoff og trådsneller gjennom ungdomstiden, fra hun var 17 til 24 år. Lærdom og kulturkritisk dannelse fant hun i byens radikale og viktige debattforum, Kristiania Arbeidersamfund, noe som skapte grobunn til et evig samfunnsengasjement. Gjennom Arbeidersamfundet knyttet Hulda Bergersen også vennskap med Arne Garborg (1851-1924). De giftet seg i 1887, og bosatte seg i Kolbotn i Østerdalen hvor de får sønnen Arne, til daglig kalt «Tuften». I 1897 flyttet de til Låbråten i Asker, som blir hjemmet deres i 10 år, samt sentrum for den såkalte Askerkretsen – en samling av intellektuelle, kunstnere og forfattere som preget det kulturelle klimaet i samtiden. Askerkretsen var blant annet medvirkende i en rekke nye nynorsktiltak, som stiftelsen av Det norske teatret (Fidjestøl, 2014: 172). Det er i forlengelse av det nasjonale kulturarbeidet til Askerkretsen at Garborg er mest kjent i dag. Garborg var blant annet oppdriver for den gjenopptatte interessen for den norske bunads- og folkedanstradisjonen. Mindre utforsket er hennes rolle som forfatter, selv om få kan skilte med en så omfattende produksjon som henne: forfatterskapet rommer hele 40 boktitler som er skrevet innenfor en rekke genre.

Garborgs intellektuelle og kunstneriske reise utvikler seg sakte men sikkert utover 1890-årene. Hun prøver seg som kritiker, oversetter og bokanmelder. Garborg oversatte blant annet to tekster av Friedrich Nietzsche i 1895: «Bruddstykker af Friedrich Nietzsche» fra *Slik talte Zarathustra* i *Samtiden* og artikkelen «Om Kvinden» i kvinnesaksbladet *Nylænde*. Gjennom anmeldelser av Laura Marholm *Kvindernes bog* i 1895, og Gunnar Heibergs *Balkonen* i 1898,

begynner hun smått å ta til ordet for det som skal komme til å oppta henne i stor deler av hennes kunstnerkarriere: kvinnen og kjærligheten.

Garborg kommer til å markere seg som aktiv samfunnsdebattant og kritisk samfunnsrefser både i og utenfor skjønnlitteraturen. Med en stemme som på en og samme tid kunne fremstå som både radikal og reaksjonær argumenterte hun for forskjellige, fremfor likestilte kjønn, for retten til å uttrykke sin seksualitet fremfor opprettholdelse av et borgerlig dydsmønster, for fri utfoldelse i Guds natur fremfor rasjonell læring, utdanning og teknologisk nyvinning. Likeledes er Garborgs kvinnekonstruksjon en symbiose av gamle og nye tanker, og hun utkrystalliserer en posisjon i kultur- og kvinnedebatten som for dagens samtid har blitt stående igjen som høyst tvetydig, og som derfor bør undersøkes nærmere.

Kvinden skabt af Manden gis ut anonymt på Aschehoug forlag den 12. april 1904, og blir raskt en stor litterær og kjønnspolitiske sensasjon. Romanen kom ut i ti opplag det første halvåret og i over 1200 trykte eksemplarer. Til tross for stor suksess var mottakelsen varierende: Med *Kvinden skabt af Manden* innleder Garborg den kvinnepolitiske interessen for det kvinnelige driftslivet som kommer til å prege den litterære diskursen rundt århundreskiftet. Historien om den erotiske og seksuelt bevisste Eva, som først og fremst er ute etter å tilfredsstille sitt eget begjær, provoserte borgerskapet og kanskje mest av alt den liberale kvinnebevegelsen. Hulda ga ikke støtte til den liberale kvinnebevegelsens likestillingsidealisme, men utformet sitt feministiske standpunkt med utgangspunkt i andre kulturer. Garborgs kvinnefilosofi henter inspirasjon fra filosofer som Jean Jacques Rousseaus (1712-1778) og Friedrich Nietzsches (1844-1900) ideer om det autentiske liv og livsmysteriet, og baltisk-tyske Laura Marholms forskjellsfeminisme.

I forlengelse av Laura Marholm innleder Hulda Garborg det som i ettertid har blitt referert til som en forskjellsfeministisk offensiv i Norge. I utformingen av sitt kvinnebilde nektet Garborg å bruke mannen som målestokk og hevdet at kvinnen burde stå som modell for det fullstendige og frigjorte mennesket. Ved å ta utgangspunkt i en romantisk kvinnekonstruksjon inntar Garborg en sentral plass innenfor den vitalistiske strømmingen fra et feministisk perspektiv, og fra denne unike posisjonen korrigerer og utvider Garborg bildet av den nye kvinnen.

1.2 Kjærlighets- og kjønnsdebatten 1850-1890 – et kort riss

1800-tallet var en tid for kvinnelig oppvåkning og frigjøring. Hulda Garborg står i en feministisk tradisjon vi kan spore tilbake til begynnelsen på andre halvdel av 1800-tallet og

Camilla Collett. Med *Amtmannens Døtre* innledet Collett det som i ettertid har blitt referert til som en *utopisk* kvinnesak. Betegnelsen har sin opprinnelse fra Collets frigjøringskrav, som først og fremst var rettet mot de indre regioner: kvinnens følelsesliv (Johansen, 1998: 60)

Når kvinnefrigjøringen inntar en gradvis mer politisk karakter utover 1870-tallet kan dette ses med utgangspunkt i to sentrale forelegg: Georg Brandes og John Stuart Mill. Med Brandes oppfordring til de skandinaviske forfattere om å sette problem under debatt vekkes realistiske og naturalistiske tendenser innenfor litteraturen til live, og flere forfattere tar på seg oppdraget om å skildre sosial ulikhet i kunsten. Etter utgivelsen av John Stuart Mills *Kvindernes Undertrykkelse* (1869) i Norge, oversatt av Brandes selv, starter en opphetet diskusjon om liberalismens og kvinnens stilling i samfunnet.

For første gang i norsk historie blir spørsmålet om kvinnens identitet og sosial rolle for alvor et tema for offentlig debatt. Kvinnen, ekteskapet og kjønnsmoralen blir noen av litteraturens viktigste temaer, og forfattere som Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Alexander Kielland og Jonas Lie markerer sin politiske vending og formidler en bevissthet om at kvinnen var en ufri sosial gruppe, som befant seg utenfor maktens sfære (Iversen, 1988: 158). Kvinnene organiserer seg og deltar selv aktivt i det offentlige ordskiftet, og med et par års mellomrom stiftes Norsk kvinnesaksforening (1884) og Norges første feministiske tidsskrift *Nylænde* (1887) (Iversen, 1988: 158). Vi får en blomstringstid for kvinnelig selvhevdelse, og flere kvinner deltar i det offentlige ordskiftet, som kritikere og forfattere.

Når 1890-tallet nærmer seg blir det mer og mer tydelig at kvinnesaken ikke bare kan betraktes som en felles kvinnekamp mot mannen eller patriarkatet, men at kampen om å definere kvinners identitet og sosiale rolle også var en kamp mellom kvinnene (Johansen, 1998: 55). Rundt 1890 vokser det frem en ny kvinnelighetstenking, som markerer et brudd med det kvinnestandpunktet og den liberalistiske filosofien som til da hadde vært dominerende. I *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (1989) trekkes Hulda Garborgs *Kvinden skabt af Manden* frem som representant for det nye kvinnebildet. Her påpekte og korrigerer Garborg det hun anså som en ensidig kvinnepolitikk: Kritikken gikk ut på at den liberale kvinnesakens likestillingsidealisme i for stor grad aksepterte tradisjonelle, maskuline verdier i sitt samfunnsengasjement. Dette betydde en oppvurdering av mannlig fornuft- og moralbestrebelse, og en følgende degradering av tradisjonelle kvinnelige verdier, som kvinnelig kjærlighet og seksualitet. Likestillingsidealismens ideal om den uavhengige, selvforsørgende karrierekvinnen, gikk på bekostning av kvinnens rolle som kjærlig kone og mor.

Sammen med toneangivende forfattere og kritikere som Nini Roll Anker, Fernanda Nissen, Sigrid Undset, Kitty Kielland og Barbara Ring utgjorde Hulda Garborg en

forskjellsfeministisk linje, som argumenterte for at kvinnen måtte verdsettes og anerkjennes i kraft av det de så som essensielle kvinnelig egenskaper. Her tok de utgangspunkt i romantiske forestillinger om kvinnen som sensuelle, seksuelle og irrasjonelle skapninger.

Kvinnelig seksualitet var en av fanesakene til Garborg, og noe hun mente at den liberale kvinnebevegelsen hadde underkjent. Bakteppet for denne kritikken var den berømte sedelighetsfeiden på 1880-tallet, hvor i hovedsak aktivister fra kvinnesaken og kunstnermiljøet debatterte likestilling mellom kjønnene og mulighetene for fri kjønnslig omgang. I sedelighetsfeiden hadde den liberale kvinnebevegelsen støttet opp om Bjørnsons hanske-moral. Bjørnsons skuespill *En Handske* (1883) var et av flere innlegg i debatten. Her kaster Svava en hanske i sin forlovedes ansikt fordi hun har fått høre om hans seksuelle fortid. Dette ble varmt mottatt av kvinneemansipasjonen som i *hansken* så et krav om seksuell likestilling i ekteskapet. De anså kravet om seksuell likestilling i ekteskapet som et positivt alternativ til Bohemdikternes lettsindige og polyamorøse kjærlighetsbegrep: *fri-kjærlighet*, og de brukte det aktivt i kampen mot seksuell dobbeltmoral og prostitusjon.

Ved spørsmål om kvinnens seksuelle utfoldelse ser det ut til at den liberale kvinnebevegelsen oppfordret til en puritansk livsførsel. Den puritanske levemåten anså Garborg som både kjærlighetsløs og livsfiendtlig. På reise i Tyskland hadde Garborg tilegnet seg en annen tankegang hvor et åpent forhold til kvinnelig seksualitet stod sentralt. Feministiske tenkerne og forfattere som Laura Marholm, russisk-tyske Lou-Andreas Salomé (1861-1937) og svenske Ellen Key (1849-1926), la både i livet og i frihetsutopiene sine vekt på kvinnen sin rett til å utfolde seg erotisk like fritt og selvbestemt som menn, og sammen utgjør de en fortropp for den forskjellsfeministiske bevegelsen i Europa (Skre, 2011: 199).

Laura Marholm var først ute med sine to bøker *Kvindernes bog* (1894) og *Vi Kvinder og vore Digtere* (1895). Med sin visjon om kjærligheten som en irrasjonell kvinnelig kraft ønsket Marholm å frigjøre kropp og sinn fra restriksjoner som ble pålagt fra samfunnets side. Idéhistorisk, men også litteraturhistorisk, kan Marholm derfor plasseres som en sentral overgangsfigur fra en realistisk-liberalistisk til en modernistisk-vitalistisk tendens. Med Marholms kvinnetypologi i ryggen formulerer Garborg et forsvar for den irrasjonelle *naturkvinnen*, og tar tydelig avstand fra den liberale kvinnesakens dydige Svava-kvinne. Men kvinnens posisjon som følelsesvesen skulle vise seg å være truet fra flere hold: *Kvinden skabt af Manden* har som undertittel *I anledning dr. Otto Weiningers bog: «Geschlecht und Charakter»*, og det er den østerrikske filosofen Dr. Otto Weiningers totale avvisning av kvinnen og kvinneligheten som motiverer Garborgs tekst.

1.3 Frykten for det feminine

Mens den liberale kvinnebevegelsen hadde poengtert det allmennmenneskelige ved kvinnen, representerte Otto Weininger den motsatte ytterligheten. Hos Weininger kan vi se hvordan den seksuelle frigjøringsbølgen, som Garborg var en av representantene for, blir vendt til et mareritt av mannlig angst og bekymring. Ifølge han var kvinnen et eneste oppkomme av seksualitet, og Otto Weiningers bidrag til kvinnesaksdebatten *Geschlecht und Charakter* (1903) (*Kjønn og karakter*) tjener som et eksempel på hvordan 1890-tallets forherligelse av den irrasjonelle kvinnen lett kunne plukkes fra hverandre og utnyttet til patriarkatets fordel. Weininger setter likhetstegn mellom kvinnen og seksualiteten, og mellom seksualitet og destruksjon. Ved å understreke kvinnenes irrasjonelle karakter, hevdet Weininger at: «Kvinden har ingen Del i den ontologiske Realitet» (Weininger, 1905: 532).

I en kjønnspolitisk sammenheng må verket karakteriseres som et ekstremt eksempel på denne periodens mange pseudovitenskapelige bidrag som omhandlet kjønnenes filosofiske og psykologiske egenart (Johansen, 1998: 107). Britt Andersen ser i *Ubehaget ved det moderne* Weiningers verk som et uttrykk for den kvinneangsten som ble modernitetens skygge (Andersen, 2011: 166). Kvinners overskridelse av kjønnsrollemønsteret ble oppfattet som en trussel mot den maskuline makten og ga utslag for en underlegenhetsfølelse som førte til mannlig aggresjon (Andersen, 2011: 43). Aggresjonen får utslag i 1800-tallets fin de siècle-litteratur som er gjennomsyret av skremmebilder av den seksuelt frigjorte kvinnen som en mørk og fortærende kraft. I litteraturen inntar kvinnen monstrøse manifestasjoner: Kvinner ble portrettert som demoner, blodsugende vampyrer og mystiske medusaer, som tappet menn for livskraft og stod med sin destruktive seksualitet som en konstant trussel mot mannens åndelig og intellektuelle utvikling.

Etter utgivelsen av *Kjønn og karakter* raste en voldsom Weiningerfeber gjennom Europa. Oppmerksomheten skyldes delvis på grunn av innholdet, og delvis fordi Weininger bare var 23 år gammel og tok livet av seg kort tid etter utgivelsen. Feministene protesterte, men blant den europeiske intelligentsiaen fikk verket stor gjennomslagskraft. I resepsjonen av verket fremstår det som om Weiningers vitenskapelige dokumentasjon av kvinneyret var noe man hadde ventet på. August Strindberg, Knut Hamsun og Edvard Munch – sistnevnte hadde *Kjønn og karakter* liggende på nattbordet med en pistol som bokmerke – er blant de store skandinaver som ble inspirert av Weininger (Bjørneboe, 1977: 8). Strindberg uttrykker eksplisitt Weiningers betydning som sannsiger – den som har oppdaget kvinnens sanne vesen og natur: «Jeg har bare stavet, men han, denne Weininger, har satt sammen» (som sitert i Borchgrevink, 2003: 286).

Til grunn for Weiningers kjønnsinndeling ligger en ekstrem form for dualistisk verdensanskuelse, hvor verden og mennesket betraktes og forstås i form av motsetninger. I Weiningers kjønnsdualistiske verdensbilde er alt høyere sjelsliv knyttet til de mannlige egenskapene, de kosmiske kreftene, mens det typisk kvinnelige består av seksualitet, kaoskreftene. Menneskets eksistens utgjøres av en kamp mellom kaos og kosmoskreftene, det kvinnelige og det mannlige, det onde og det gode, det gudommelige og det sataniske. Med dette legger også Weininger grunnlaget for et verdihierarki mellom kjønnene: Kvinnekjønnen er i alle henseender mannen mindreverdig: «Den dybest staaende mand staar endnu uendelig høit over den høiest staaende kvinde» (Weininger, 1905: 476). Weininger oppfattet seksualiteten som lav, dyrisk og uverdigg og så dette som en kvalitet ved kvinnenaturen. «K er intet andet end Sexualitet. M er sexuel og noget andet» (Weininger, 1905: 165). Av kvinnen finnes det bare to typer, moren og elskerinnen, og begge er laverestående driftskvinner.

Alt høyere sjelsliv knyttes følgende til de mannlige egenskapene, som rasjonalitet og genialitet. Menneskehetens mål var at alle individer skulle utvikle seg til en nøytral fellestype, et menneske som ikke attrår: «det er Mandens type som skal og maa naaes. Kvinden maa udryddes som Kvinde» (Garborg, 1904: 8). Derav kommer kyskhetskravet. Weiningers undersøkelse vender seg til sist mot mannen og tilmåler han den største skyld. Kvinnen er skapt av mannens seksualitet. Mannens seksuelle egoisme legger seg som et slør fremfor sannheten og mannen makter derfor ikke å gjennomskue hennes hulhet. Mannen ser kvinnen sånn som han vil ha henne, som de vil elske henne. Uten mannen er kvinnen *intet*, det er mannen som skaper henne, herav tittelen på Garborgs bok (Garborg, 1904: 8). Derfor er kvinnen mannens skyld, og hun kan bare utryddes ved at mannen blir kysk. Weininger konkluderer derfor med en oppfordring til kyskhets for begge kjønn.

Ifølge et dagboksnotat er Hulda Garborg i gang med å lese Weininger i februar i 1904. I samme dagboksnotat skriver Garborg: «Man får lyst til å skrive om disse bøger. Ypperlig anledning til å få sagt en del sandheder til kvindesagskvinderne og kvindeforagterne. Fær sjå» (Garborg, 1962: 30). Seks uker etter dagboksnotatet ble nedskrevet, den 12. april 1904, kommer Garborgs motsvar, *Kvinden skabt af Manden*, ut på Aschehoug forlag.

1.4 Oppgavens inndeling

I denne oppgaven vil jeg først gå gjennom den norske samtidsresepsjonen og den senere feminismeresepsjonen av *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog*, for å bedre forstå Garborgs verk samt vise hvordan disse har blitt møtt. På denne måten vil jeg vise hvordan mitt arbeid plasserer seg i forhold til feminismeresepsjonen og belyse mitt valg av leseperspektiv.

Leseperspektivet vil konsolideres ytterligere i del III hvor jeg undersøker hvordan kvinnen har blitt fremstilt i vitalismen, og videre vil redegjøre for hvordan Laura Marholm utvider vitalismebegrepet til en feministisk-vitalistisk, litterær poetikk.

I del IV vil jeg foreta en lesning av *Kvinden skabt af Manden* og redegjøre for Garborgs bruk av den feministisk-vitalistiske strategien. Jeg vil vise hvordan Garborg tar utgangspunkt i og utvider vitalistiske tankestrukturer om *naturkvinnen* i sin utforming av den nye kvinnen.

I lesningen min av *Fru Evas Dagbog* i del V belyser jeg hvordan den feministisk-vitalistiske strategien utgjør en sentral del av Garborgs sivilisasjonskritikk. I møte med naturlige omgivelser og mennesker diskuterer og spissformulerer Garborg sin sivilisasjonskritikk og jeg vil undersøke hvorvidt denne sivilisasjonskritikken er utelukkende regressiv eller om den gir rom for nye tanker.

Avslutningsvis vil jeg i del VI drøfte funnene og trekke slutninger som viser hvordan det å lese *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* ut fra Garborgs feministiske vitalisme har gitt mulighet til å se tidligere oversette aspekter i romanen, både hva gjelder innhold og form.

2 Teori og resepsjon – hvordan lese Hulda Garborg?

Til tross for stor suksess og oppmerksomhet i sin samtid, har Garborg fått en moderat plass i litteraturhistorien. Forfatterskapet er beskjedent presentert i de litteraturhistoriske oversiktsbøkene, og gjerne i selskap med andre kvinnelige forfattere fra samme tiår uavhengig av ideologisk og stilistisk tilhørighet. I *Norsk litteraturhistorie* (1970) av Harald og Edvard Beyer er Hulda Garborg presentert over syv linjer som en del av innledningen til kapittelet om Sigrid Undset, sammen med en liste av kvinner som skrev i samtiden, og som holdt frem «linjen etter Camilla Collett» (Beyer, 1970: 271). I siste utgave av *Norsk litteraturhistorie* (2012), omtaler også Per Thomas Andersen Hulda Garborg i et samlekapittel om 1890-årenes kvinnelige forfatterskap og som en forfatter som hadde stor publikumssuksess i samtiden, og som nå er best kjent for kulturarbeidet.

En gjenopptatt interesse for Hulda Garborg som forfatter kom med 1970-årenes feministiske litteraturforskning og arbeid, hvis siktemål var å trekke frem glemte kvinnelige forfatterne (Aasen, 1986: 12). Feministiske kritikere satte patriarkalske maktstrukturer innenfor den litterære institusjonen i søkelyset som noe som hadde ført til fortrenning og marginalisering av kvinnelige forfattere i den litterære kanon. Som en del av restitusjonsarbeidet har feministiske kritikere utført omfattende nylesninger av den litterære tradisjon for å synliggjøre litteratur skrevet av kvinner og skapt fornyet forståelse av tekster (Lothe, 2007: 63). Eksempler på slike arbeider er *Nordisk kvinnelitteraturhistorie* (1992-97) og *Norsk kvinnelitteraturhistorie* (1988-1990).

2.1 Samtidsresepsjon

I *Norsk kvinnelitteraturhistorie* får forfatteren Garborg et løft når Irene Iversen trekker frem *Kvinden skabt af Manden* som et av de første litterære signalene for et nytt kvinnebilde, men når det kommer til redegjørelsen for verket er Iversens lesning kort og forenklet. Her umyndiggjøres verkets hovedperson Eva når Iversen skildrer fortellerstemmen som «en uselvstendig og nesten hysterisk kvinnestemme» (Iversen, 1998: 10). Som vi skal se nærmere på i samtidsresepsjonen viderefører Iversen her en kritikk som kvinnesakspioneren Asta Hansteen la grunnlaget for i 1904, og som bringer på banen et spørsmål som blir viktig i vårt henseende: 1970-årenes feministiske litteraturforskning skulle trekke frem glemte kvinnelige forfattere som hadde blitt oversett av en patriarkalsk tradisjon. Men hva skjer med en tekst dersom dens politiske og ideologiske tilhørighet selv er med på å marginalisere den?

2.1.1 *Kvinden skabt af Manden*

Kvinden skabt af Manden stilte seg i en særskilt posisjon som en tekst som utfordret og brøt med bestemte forestillinger i samtiden. Evas åpenhjertige hyllest til kjærligheten og seksualiteten skapte sterke reaksjoner blant sitt lesende publikum. Avisene fyltes av svar og motsvar, hvor bokens hovedperson på den ene siden ble applaudert for sin ærlighet og sunne livsholdning, men på den andre siden ble de samme bekjennelsene fra «en kvindes» intime liv lest som symptomatisk for en sykelig og hysterisk kvinne. Følgende del vil redegjøre for samtidsresepsjonen av *Kvinden skabt af Manden*.

Kvinden skabt af Manden ble mottatt med stor begeistring fra en rekke mannlige anmeldere og kommentatorer. I et av Garborgs dagboksnotater fremkommer det at Knut Hamsun skrev et rosende brev til henne om boken: «Knut Hamsun har sendt ‘forf. af K.s.a.M’ et brev med tak for bogen, som han er svært fornøiet med. Fra s. 91 – 109 e den ‘absolut herlig’ siger han, og idethele ‘det beste De har gjort, det beste som er gjort’. Forf. glæder sig selvfølgelig over det» (Garborg, 1962: 33) Den mektigste kritikeren i landet, Carl Nærup, roste bokens kontroversielle ærlighet i *Verdens Gang*:

Denne Bog er skrevet med en Oprigtighed og et Alvor, som maa gjøre Indtryk på enhver modtagelig Læser, Det er en hel Bedrift i vort lille forskræmte Samfund at tale saa aabent ud om disse vanskelige Spørgsmål (Nærup: 1904).

Arne Garborg mente at *Kvinden skabt af Manden* var den beste kvinneboken siden Camilla Collett «men ho ser djupare enn kvinnebøker plar gjera» (Garborg, 1924: 13).

Den fremtredende kulturskribenten og litteraturkritikeren Fernanda Nissen frykter at det samme dypsinnet, samt bokens kontroversielle karakter, kan komme til å overskygge budskapet: «og det er mange som ikke vil kunne forstaa, at den er skrevet ud af den dybeste trang til at gjøre Livet varmere, rigere og enklere end det nu er» (Nissen, 1904). I kvinnespørsmålet er det tydelig at Garborg og Nissen i store trekk er på linje: Nissen roser «forfatterindens» opphøyelse av kjærligheten og morsrollen, og sier seg enig med både Weininger og Eva i at kvinnen trenger en tro, en «religion» som kan lette tilværelsens lodd: «Jeg tror som Weininger og ‘En Kvinde’, at hun til alle Tider alligevel vil føle den største Rædsel for det tomme Rum, som Livet uden Kjærlighedens Aag er hende» (Nissen: 1904). Men forfatterens slutninger er likevel det stikk motsatte av Weiningers, understreker Nissen: «Hvor han ser Usædelighed, ser hun den sunde Natur. Naar han nevner Kvindens Moderskap med Væmmelse, jubler hun over at være Kvinde: fordi gjennem os fuldbyrdes Mysteriet» (Nissen, 1904). Hvor Weininger stempler kvinnens ømhetsbehov for lavtstående begjær, utgjør begjær og kjærlighet to sider av samme sak hos forfatteren.

Teologen Thoralf Klaveness går helt med på Hulda Garborgs premisser i sin anmeldelse av boka i *Dagbladet*. Klaveness trekker frem *Kvinden skabt af Manden* som en sunn bok fordi «den hævder Livets Ræt og stiller dets Krav til Menneskene» (Klaveness, 1904). Han sier seg enig med forfatteren om at kjærligheten frembringer de beste kvaliteter i menneskene og at seksualiteten er en fullbyrdelse av naturens vilje. Og «derfor er hendes Bog en god Bog hvorom der ikke bør sladres, og som ikke bør misstænkeliggjøres» (Klaveness, 1904).

Klaveness bønn blir ikke hørt. Kritikerens Christian Collin omtaler *Kvinden skabt af Manden* som en skandalekronikk. Valget av jeg-fortelling og bekjennelsesform motiverer Collin til å gå til angrep på forfatteranonymiteten. Collin lar seg tydelige provosere av Evas intime utleveringer om eget ekteskap, og hevder videre at denne ærligheten gir grunn til å tro at «Forfattarinden for Tiden ikke er normal [...] Et sundt Menneske, med udpreget literært Talent, vilde neppe lade trykke en Selvbekjendelse – baade paa sin egen og sin Mands Vegne» (Collin, 1904). Collin stempler boken som «Syg Litteratur», basert på sjelelsyke forfattere som Nietzsche, Weininger og Marholm, og leser den som et tegn på den dekadansen som fantes i samtidens litteratur og kvinnekamp (Collin, 1904).

Vi møter samme sykdomsmetaforikk hos den liberale kvinnesaksfronten. Ragna Nielsen, Gina Krog og Asta Hansteen kritiserte kvinnesynet i *Kvinden skabt af Manden* og så bokens forherligelse av kvinnens rolle som elskerinne og mor som et uttrykk for internaliserte maskuline fordommer. I sin anmeldelse i *Dagbladet* fra 1904 skriver Hansteen: «Her hører vi det simple almindelige Mandfolk af Herreklassen. Hun seiler Bidevind» og legger med dette grunnlaget for den tradisjonelle feministiske lesningen av *Kvinden skabt af Manden* som et tilbakeskritt i kvinnesaken (Hansteen, 1904). Hansteen anerkjenner selve forsøket men hevder at «En Kvinde», idet hun kjemper sin kamp mot «den uhyggelige filosofers forferdelige paradoks», er kommet likeså mye på avveie som han. Derfor henviser Hansteen til boken som en forvirringens røst: «En Kvinde-Røst som hæver sig skingrende og falskt» (Hansteen, 1904).

2.1.2 *Fru Evas Dagbog*

Arne Garborg hentyder at resepsjonen av *Kvinden skabt af Mandens* oppfølger, *Fru Evas Dagbog*, stort sett var en repetisjon av den første, men en distinktiv forskjell: «endaa det mest er dei ordførande Han-Mennane som driv paa no» (Garborg, 1924: 13). Kanskje hadde den liberale kvinnesaksfronten bestemt seg for å håndtere Garborg på samme måte som de håndterte Marholm et tiår før: med utfrysning og fortregning. Nils Kjær åpnet ballet og gikk til angrep på Hulda Garborg med fullt navn, til tross for at også denne boken ble gitt ut anonymt (Kjær,

1905). Dette provoserte Arne Garborg, «vanlege love gjeld ikkje», og førte til en lengre ordstrid mellom forfatterkollegaene, hvor Arne Garborg forsvarte bøkene og forfatterens anonymitet (Garborg, 1924: 13).

Fernanda Nissen er nok en gang til stede med sitt oppmerksomme blikk når hun løfter frem *Fru Evas Dagbog* som et modnere og mer målbevisst arbeid enn forgjengeren i *Dagbladet* (Dale, 1961: 70). Her påpeker hun det som jeg leser som Garborgs hovedgjerning med å skrive en oppfølger til *Kvinden skabt af Manden*: hun ville klargjøre det feministisk-vitalistiske prosjektet, som store deler av resepsjonen hadde oversett. Utover Nissens kommentar ser det ikke ut til at noen har tatt tak i det forskjellsfeministiske prosjektet. Dette kommer også til å reflektere nyere resepsjon: *Kvinden skabt af Manden* fikk et løft med 1970-årenes feministiske litteraturforskning, er det utelukkende i biografiske bøker, som Tor Obrestads *Hulda*, Arnhild Skres *Hulda Garborg: nasjonal strateg* og Sigrid Bø Grønstøls *Hulda Garborg: forfatteren og feministen* at vi kan finne omtaler og oppmerksomme lesninger av *Fru Evas Dagbog*. Jeg leser *Fru Evas Dagbog* i forlengelse av *Kvinden skabt af Manden*, og ser begge verkene som nødvendige for å kunne skape et helhetlig bilde av Garborgs feministisk-vitalistiske strategi. Denne oppgaven vil derfor romme en utførlig behandling av begge verkene.

2.2 Nyere resepsjon

Før vi beveger oss inn i nyere lesninger av *Kvinden skabt af Manden*, og for å synliggjøre hvordan mitt arbeid plasserer seg i forhold til resepsjonen av Garborg, vil jeg med hjelp fra Toril Moi gi en kort presentasjon av feminismens tre faser. Jeg vil også gi et innblikk i hvilke politiske og ideologiske overbevisninger vi møter i de forskjellige feminismeformene, samt undersøke hvordan de står i forhold til hverandre.

2.2.1 Feminismens tre faser

I boken *Sexual/textual Politics* deler Toril Moi feminismens politiske og historiske utvikling i tre faser: Liberal feminisme, radikal feminisme og en mer moderne og dekonstruktiv form for feminisme (Moi, 1985: 12). Den første fasen, liberal og likestilt feminisme, utgjøres av kvinnens krav om likestilt adgang til samfunnsinstitusjonen. Laura Marholm og Hulda Garborg kan plasseres i det Moi definerer som feminismens andre fase, en radikal feminisme som består av kvinnens avvisning av mannlige verdier og etterfølgende oppvurdering av forskjeller og en forherligelse av den kvinnelige særart. Den liberale og likestilte feminismen og den radikale forskjellsfeminismen, er de to dominerende formene for

feminisme som har vekselvis avløst hverandre og ledet oss til en mer moderne versjon for feminisme, hvor strategier fra begge leirer viser seg. Moi plasserer blant annet Julia Kristeva i denne siste fasen, som en som har dekonstruert opposisjonen mellom maskulinitet og femininitet, og utfordret forestillingen om identitet som noe enhetlig. Det er den tredje fasen som har ledet oss til feministisk teoretiske visjoner om det kjønnsløse menneske, som står fritt til å konstruere sin egen identitet, uavhengig av kjønnskategorier.

Som Moi påpeker må ikke et forsvar for den tredje posisjonen, den moderne feminismen, nødvendigvis utelukke det andre stadiet, den radikale forskjellsfeminismen: «For it still remains politically essential for feminists to defend women as woman in order to counteract the patriarchal oppression that precisely despises women as women» (Moi, 1985: 13). Strategier fra fase to, den radikale forskjellsfeminismen, er nødvendige for å komme oss til fase tre: den moderne feminismen. Men i både den eldre resepsjonen av *Kvinden skabt af Manden* og i nyere litteraturanalyser av verket er det nettopp utelukkelse og fortrenkning av fase to som viser seg som normativ tendens.

2.2.2 Realisme som norm

Den liberale kvinnebevegelsen krevde like rettigheter som menn, og dette betydde i praksis en kvinnelig invasjon av utdannings- og arbeidsmarkedet. Parallelt ser vi litteraturteoretisk og estetisk en tendens til at skrivende kvinner adopterer litterære teorier og metoder som står sentralt i første halvdel av 1900-tallet. Mot slutten av 1800-tallet ser vi en tilbøyelighet til realismeestetikk både blant kvinnelige og mannlige forfattere og kritikere. Dette innebar blant annet en tilbøyelighet til å lese litterære tekster biografisk, det vil si lese tekst som direkte uttrykk for forfatterens holdninger, erfaringer og verdier. Samtidig innebar realismeestetikken en avvisning av litteratur som rommet andre teoretiske og ideologiske målsettinger. På 1890-tallet ser vi at kvinnebevegelsen forkastet den «vitalistiske» forestillingen om kvinnen i litteraturen som et ukultivert og utemt naturvesen, fordi dette stred imot deres likestillingsidealistiske strategi. Skulle kvinnen få innpass i høye stillinger og få mer å si i politikken, måtte de overbevise makthaverne om at kvinnen var fornuftsvesen med selvkontroll og høy moral (Skre, 2011: 384). De etterstrebet derfor en virkelighetsnær litteratur, med kvinneskikkelser som skulle fremstå som gode rollemodeller fra et likestillingsidealistisk perspektiv. Med sin tilbøyelighet mot nyromantisk svermeri ble derfor *Kvinden skabt af Manden* av mange behandlet som et åndelig tilbakefall til romantikkens kvinnebilde, hvor

følelsesdyrking og romantisk drømmeri ofte framsto som forklaringen på heltinnens handlingslammelse eller utilpasshet.

Ifølge Moi førte realismedyrkingen til en motstand mot modernistisk litteratur som skapte en sterk realistisk bias i angloamerikansk feministisk forskning (Moi, 1985: 47). En rekke kunstneriske verk ble avvist på bakgrunn av at de ikke inneholdt samme ideologiske og litteraturteoretiske målsetting som den borgerlige realismen, og her trekker Moi blant annet frem den feministiske kritikeren Elaine Showalters neglisjering av Virginia Woolfs verk som eksempel. Showalter har tilnærmet seg Woolfs verk på realismens prinsipper og derfor oversett at tekstens kompleksitet er uttrykk for en modernistisk stil (Moi, 1985: 4). Nettopp fraværet av estetiske hensyn i de tidlige feministiske litteraturanalyser har ført til neglisjering og marginalisering av verk som ikke inneholder samme ideologiske og litteraturteoretiske målsetting. Det er med dette i mente at vi skal nærme oss forskjellige lesninger av *Kvinnen skabt af Manden*.

2.2.3 Feminismeresepsjonen: Rønning og Borchgrevink

I analyser fra 1990-årene ser vi et likestillingsidealistisk og ideologikritisk fokus som regjerende tendens, hvor politikken får forrang over estetikken. Nyere lensninger fra 2000-tallet varsler nye fremgangsmåter, og er mer oppmerksomme i sin behandling av Hulda Garborgs forfatterskap. Disse tilnæringsmåtene, som kan defineres som mer eller mindre *historiserende* foretak, er opptatt av å undersøke forholdet mellom litteratur, samfunn og historie, og har fokus på hva den historiske avstanden har og si for vår forståelse og tolkning av verket.

I artikkelen «Kvinnen skapt av mannen? Om Hulda Garborgs tilsvar til Otto Weininger» (1996) stiller Anne Birgitte Rønning Hulda Garborgs kvinnesyn opp mot Weiningers. Hun finner Evas kjærlighetshistorie som høyst tvetydig i sin tilbakevisning av Weiningers postulat om kvinnen som utelukkende drift og seksualitet (Rønning, 1996: 52). Rønning trekker frem tekstens prøvende og utforskende kvalitet: I stedet for å basere seg på andre autoriteter viser Eva selvstendighet i sin søken etter kvinnelige sannheter. Men Evas selvstendighet synes likevel å ikke strekke til for Rønning da hun avviser Evas autoritet fordi hun, ved å fremme kvinnen som irrasjonelt vesen, har tatt utgangspunkt i det samme forståelsesgrunnlaget som antifeministen Weininger.

Gjennomgående fokuserer Rønning på hvordan Evas autonomi og autentisitet undergraves og undermineres av Weininger og den patriarkalske kulturen: «Og den [boken] viser hvor vanskelig det var for kvinnene selv å definere seg uten at mannsdiskursen klebet ved deres selvforståelse som kvinner» (Rønning, 1996: 55). Kvinneforakten smyer seg inn, som

det blikket som kvinnen blir tvunget til å identifisere seg med, og dette får konsekvenser «som gjør at idealene som spilles ut, også delvis spiller fallitt i teksten» (Rønning, 1996: 42). Med henblikk på kjønns- og etnisitetpolemikken¹ i boken ser Rønning det som ufattelig at kvinner innenfor denne type tenkning likevel kunne insistere både på det kvinnelige begjær og på kvinneverdigheten «slik Hulda Garborg gjorde det» (Rønning, 1996: 56).

I «Foraktens logikk. Dr. Weininger og hans angst for likhet» (1999) sammenligner Tordis Borchgrevink Weiningers *Kjønn og karakter* og Hulda Garborgs *Kvinden skabt af Manden*. Hun vektlegger i dette henseende misogynistiske og antisemittistiske trekk ved begge verkene og trekker paralleller til fascistiske og nazistiske tankestrukturer. Borchgrevink betrakter Weiningers og Garborgs opposisjonelle og sivilisasjonskritiske skrifter som egentlige uttrykk for assimileringstrategier, det vil si som uttrykk for ønsket om å bli akseptert av den patriarkalske kulturen, som Borchgrevink omtaler som «elitens narsissisme». For å vinne innpass i kulturen velger Weininger og Garborg følgende strategi, ifølge Borchgrevink:

En alternativ strategi kan være å gi kulturen rett: Jeg innser at jeg ikke er verdig – forakten er berettiget. Men la meg demonstrere min kvalifiserte tilslutning til fellesskapet ved å vise hvor flik jeg er til å forakte det samme som dere (Borchgrevink, 2003: 283).

Borchgrevink sidestiller videre Evas prosjekt med Weiningers:

Som Weininger gjør hun det ærefulle grepet om å snakke sant om at hun er feil. Hun innrømmer, på egen og på kjønnets vegne, at kvinners kreativitet utenfor hjemmet er en bløff. Hun tar innersvingen på Weininger ved å gi ham rett: kvinner lyver (Borchgrevink, 2003: 296).

Ifølge Borchgrevink styrker og sementerer Eva den underordnede og undertrykkende posisjonen som hun ønsker å frigjøre seg fra. Og hun detroniserer Garborgs idealiserte morsfigur: Kvinnens adgang til en opphøyd og autentisk eksistens er bare en romantisert omskriving for en fulltidsbeskjeftigelse som kone og husmor. Jeg mener at Borchgrevinks utgangspunkt skygger for tekstens kunstneriske kompleksitet: Det Borchgrevink ikke tar høyde for i sin analyse er at Garborg ikke skriver for å innlemmes i den patriarkalske kulturen. Garborg skriver for en fremtidens kultur, basert på andre kvinnelige verdier.

Vi ser samme reaksjonsmønster hos både Rønning og Borchgrevink: Fordi teksten har et utdatert syn på kjønn og etnisitet avvises eller umyndiggjøres tekstens autentisitet. Jeg mener ikke at vi skal se fullstendig bort fra moral og etikk når vi analyserer et verk, og det finnes gode

¹ «Artikkelen viser imidlertid i hvor stor grad Hulda Garborgs kulturkritikk også var forankret i hennes samtids tenkemåte. Liksom hun i det negative synet på den genererte kvinnen har mye til felles med motstanderen Weininger, er også datidens grunnleggende kjønn- og rase-problematikk gjennomgående i Garborgs skrifter. Det er ved henvisning til den edleste rasen at Garborg kan finne idealet for en sann kvinnelighet.» (Rønning, 1996: 55).

grunner til å undersøke de reaksjonære sidene ved Hulda Garborgs forfatterskap. Men et ensidig fokus på kjønn og etnisitet blir ofte for unyansert, noe jeg mener viser seg gjeldende både hos Rønning og Borchgrevink eksemplifisert ved at begge, til tross for at de understreker at de mangler belegg, drar paralleller mellom Garborgs kvinneideal og den fremvoksende fascismen og nazismen.

Det feminismeresepsjonen ikke tar høyde for, og som jeg ønsker å undersøke, er at tekstens kontroversialitet også kan sees som et tegn på at Hulda Garborg skrev litteratur som ikke bare utfordret den mannlige litteraturens klassifiseringsbegreper, men også den kvinnelige, og at teksten således står i et motsetningsforhold til både mannlig og kvinnelig tradisjon. Garborgs intensjon rommer et ønske om å forandre verden på kvinnenenes betingelser, men dette innebærer nødvendigvis ikke at den foretas på likestillingsidealismens premisser.

Borchgrevink og Rønning fokuserer på likheter mellom Weininger og Garborg i sine analyser, men tar ikke høyde for distinksjonene, og det er nettopp distinksjonene som åpner opp for andre tolkninger i min analyse. For mens Weininger løftet blikket mot himmelen og et overmenneskelig åndelige liv, er det på jordens ulmende overflate at vi finner Garborgs paradisi. Det er nettopp i lys av vitalismen at vi bør undersøke Garborgs feminisme.

2.2.4 Samvittighetsfull lesning: Torrisen og Grønstøl

Analyser og behandlinger av forfatterskapet nærmere 2000-tallet viser imidlertid at Hulda Garborg har vunnet mer aksept og anerkjennelse på tross av sin forskjellsfeminisme. Jeg vil i det følgende presentere to lesninger av Garborg som etter min mening rydder ny grunn og gjør det mulig å finne frem tidligere ukjente, eller ugjennomtenkte sider ved Hulda Garborg, og som jeg kommer til å jobbe i forlengelse av.

I «Reaksjonær kvinnehater? Hulda Garborg og Knut Hamsun» (2012) knytter førsteamanuensis Wenche Torrisen linjer mellom Hamsun og Garborg for å nyansere Hamsuns posisjon i kvinnedebatten. Dette viser seg som henholdsvis produktivt: Torrisen drar en indirekte forbindelse mellom Knut Hamsun, Hulda Garborg og den vitalistiske åndsstrømningen når hun ser Garborgs *Kvinden skabt af manden* i forlengelse av Hamsuns poetikk slik den kommer til uttrykk i artikkelen «Fra det Ubevidste Sjæleliv»:

Det som står å lese på sidene 91-109, og som ifølge Hamsun er 'det beste, som er gjort', er den kanskje modigste, mest åpenhjertige og mest lidenskapelige beskrivelsen av en kvinnes forelskelse som finnes i norsk litteratur. Det hun beskriver, er hennes naturlige instinkter, det er rett og slett 'blodets hvisken og benpipenes bønn' (Torrisen, 2012: 117).

Men sammenligningen av Hamsun og Garborgs kvinnesyn viser seg også som problematisk: Til tross for at de to forfatterne synes å dele den Nietzsche-inspirerte vitalismen og forfekter en lignende sivilisasjonskritikk, blir det likevel unøyaktig å plassere Hamsun og Garborg innenfor samme fløy i kvinnesaksdebatten.

Det som likevel kan være en interessant parallell mellom Hamsun og Garborg er vanskelighetene de gir oss som litteraturvitere med tanke på hvordan vi skal fortolke tekster som fremmer ideologier som går mot våre politiske eller personlige overbevisninger. Torrissen kritiserer den ideologikritiske Hamsun-forskningen for å praktisere «fordømmelse og ikke forståelse» og viser at det er umulig å møte et verk på nøytral og objektiv grunn – vi vil alltid bringe med oss vår egen historiske bagasje i møte med et verk (Torrissen, 2012: 130-1). I *Kvinden skabt af Manden* kommenterer hovedpersonen Eva sin egen leseprosess i møte med Weiningers antifeministiske studie: «Jo mere samvittighedsfuldt man læser ham, jo vanskeligere bliver det at sige noget» (Garborg, 1904: 129). Torrissen trekker frem Evas kommentar som noe vi alle kunne ha hatt godt av å ta hensyn til når vi tolker Hamsuns ord (Torrissen, 2012: 131). Dette kan stå sant også for lesningene som har blitt gjort av *Kvinden skabt af Manden* hvor tekstens ideologiske tilhørighet er årsaken til at man har fordømt og forsømt den.

Med *Hulda Garborg: forfatteren og feministen* (2012) står Sigrid Bø Grønstøl for kanskje den mest utførlige behandlingen av Garborg som vitalistisk og feministisk forfatter per dags dato. I motsetning til sine forgjengere løfter Grønstøl Garborg frem som selvstendig tenker og kulturell bidragsyter. Grønstøl er opptatt av å lese Garborg i lys av sin samtid, i lys av synet på religion og filosofi, samfunnet og moderniteten. Grønstøl trekker frem sivilisasjonskritikerne Jean Jacques Rousseau og Friedrich Nietzsche som viktige inspirasjonskilder, men legger også vekt på påvirkningen fra de tyske forskjellsfeministene Laura Marholm, Ellen Key og Lou Andreas Salomé, og hun viser hvordan dette kan åpne opp lesningene og forståelsen for Garborgs feministiske posisjon. Grønstøl setter Garborg eksplisitt i forbindelse med vitalismen, men til forskjell fra Torrissen ser Grønstøl en vesentlig forskyvning fra Hamsuns til Garborgs kvinnebilde.

Men om driftsmystikken kan likna på Hamsuns regressive kvinndraum om mor som føderske på landet, er dette likevel en annaleis bodskap. Det handlar ikkje berre om jord/kvinne/drift i primitiv tilbakeskoding. Hulda Garborg intellektualiserer og åndeleggjer denne kvinna samtidig (Grønstøl, 2012: 23).

I motsetning til sine forgjengere løfter Grønstøl frem Eva som selvstendig og autonom stemme.

Hovedargumentet i disse lesningene er at Hulda Garborgs kvinnesyn må forstås med bakgrunn i den komplekse historiske konteksten hun var en del av, og ikke avgrenses til og vurderes ut fra en likestillingsidealistisk ideologi. Ved å se Garborgs kvinnebilde i lys av en vitalistisk kontekst, fremstår Garborg som en mer kompleks forfatter, snarere enn ensidig og bakstreversk. Det er i spennet mellom feminismen og vitalismen at vi finner de grenseoverskridende elementene som åpner for en utvidet forståelse for bildet av *naturkvinnen*, og det er denne lesestrategien jeg skal ta med meg videre inn i mine lesninger.

Hos Garborg er det *naturkvinnen* som oppheves og idealiseres. På grunn av dette ble hun regnet som motstander av kvinnebevegelsen, og plassert i Weiningers leir, som en som har internalisert mannlige fordommer over på seg selv og kvinnen. På grunn av vitalismens reaksjonære assosiasjoner har likestillingsidealismen oppfattet sammensetningen av de to begrepene, vitalisme og feminisme, som en grunnleggende selvmotsigelse. Med et blikk på den vitalistiske fremstillingen av *naturkvinnen* skal vi derfor videre undersøke om det kan være rom for kvinnelig utfoldelse innenfor et vitalistisk paradigme.

3 Vitalisme og feminisme

Ideen om *naturkvinnen*, som Garborgs egen kvinnemodell er basert på, har sitt utgangspunkt i den vitalistiske bevegelse, nærmere bestemt fra to sentrale vitalistiske tenkere: Jean Jacques Rousseau og Friedrich Nietzsche. Selv om hverken Nietzsche eller Rousseau så særlig dypt inn i kvinnesinnet, viste deler av filosofien seg å være anvendelige for den forskjellsfeministiske ideologien. I forlengelse av forskjellsfeminister som Laura Marholm åpner Garborg et rom for kvinnelig selvhevdelse i vitalismen og utvider vitalismebegrepet. I *Norsk vitalisme* definerer Eirik Vassenden *vitalisme* som forestillingen om en autonom, immanent og ikke-intellektuell livskraft som utfolder seg i verden og som er grunnen til alt som er (Vassenden, 2012: 21). Denne forestillingen finner vi i varierende grad i alle kulturer til alle tider, men rundt århundreskiftet 1900 ser vi en særlig opphopning av vitalistiske tenkemåter i Europa. Vitalismen ytret seg i mange former: som kunst og litteratur, vitenskap og filosofi og som en bred kulturell bevegelse. Selv om manifestasjonene er mange, har alle på den ene eller den andre måten det intense, absolutte liv som mål.

Sven Halse karakteriserer vitalismen som et anti-begrep i sin artikkel «Vitalisme – fænomen og begrep» (Halse, 2004: 2). Det er det konkrete, enkle og naturlige livet som dyrkes og søkes. Vitalismen kjennetegnes nettopp av sin mostand mot samtidens rasjonelle, materialistiske og reduksjonistiske naturvitenskap, og bevegelsen kan derfor ses som en del av et større kultur- og sivilisasjonskritisk anslag. Vitalismen tar til dels utgangspunkt i romantiske forklaringsmodeller, og rommer en drøm om en ideell naturlighet. Slik sett forstår vi at det er tale om et begrep som kan romme både reaksjonære, revolusjonære og frigjørende trekk.

Den vitalistiske bevegelsen kan beskrives som et paradoksalt oppkomme av modernitetens sekulariserings- og industrialiseringsprosesser. Friedrich Nietzsches filosofiske tekster, især *Also Sprach Zarathustra* (1874) (*Slik talte Zarathustra*), fikk stor utbredelse og innflytelse rundt århundreskiftet 1900 og han utspiller en sentral rolle i vitalismens og livsfilosofiens historie (Vassenden, 2012: 21). Nietzsches hovedgjerninger, som kan sies å være drapet på den kristne Gud og en etterfølgende påkallelse av Dionysos, guden for det intense liv, ga utslag for radikale vendinger i kunst og litteratur. Nietzsches drap på Gud ribbet den moderne virkelighet for idealer, mål og mening. Verden ble blott og bart det man kunne oppfatte med sine sanser og forstand. Når de metafysiske instanser ble ryddet av veien stod mennesket igjen med det Nietzsche betraktet som det mest elementære: *Liv*. Et liv som var irrasjonelt av karakter, og hvis betydning befant seg hinsides det som var gitt og fast. Her forvandler Nietzsche pessimisme om til et spørsmål om vilje og kraft: Mennesket skal dyrke livet som et uttrykk for

en kosmisk tendens vi ikke kan nå inn til, som et uttrykk for en mystisk og immanent vilje (Garborg, 1990: 162). Slik omformulerer Nietzsche det meningsløse livsgrunnlag til et spørsmål om tro.

Dette ser vi reflektert i den vitalistiske lære som preges av en helhetssøken og gir form til et totalforklarende verdensbilde. Vitalismebegrepet kan derfor forstås som en gudserstatning, men som Sven Halse påpeker, betrakter ikke vitalismen seg som en del av det teologiske paradigmet. Det faktum at livskraften er forankret i jorden, og ikke forutsetter noen guddommelig instans, er et viktig poeng som adskiller vitalismen fra tradisjonelle religiøse verdensoppfattelser: «Kristendommens – og andre religioners – opdeling af verden i ånd og materie indebærer en længsel bort fra materien, en længsel efter *udfrielse* fra verden, efter *transcendens* ind i det guddommeliges sfære, f.eks. ind i paradís og det evige liv.» (Halse, 2004: 2). I vitalismen streber man ikke lenger etter en forløsning fra verden, men tvert imot etter en forening med verden ((Halse, 2004: 2). Det avgjørende er at *livet* oppfattes som det elementære, som noe man ikke kan gå bakom eller nedenfor. Det er de verdslige, dennesidige maktene man tror på.

Hulda Garborg understreket selv viktigheten av å fylle livets tomrom. I 1914 rydder Garborg i gamle brev fra 90-årene og kommenterer følgende i dagboken:

Idethele – hvis man ikke havde en hemmelig Lyskilde inderst inde i seg selv at leve paa vilde det være haabløst. En «Religion» hvad navn den har og paa hvilken maade man har skapt seg den. Enten det er en verdslig – en Menneskekjærlighedens – som Kristi Religion var, eller den Drøm om Nirvana over den blå Lotus. Naturdyrkelsen eller tør Filosofi – bare det er sterkt og helt og fylder det store Ikkenoe som gaper omkring en, over og under og overalt (som sitert i Obrestad, 1992: 118).

Som vi skal se blir tro, drøm, rus, fantasi, til og med løgn, viktige redskap i Garborgs konstruksjon av den nye kvinnen. Her tar Garborg utgangspunkt i vitalismens nostalgiske drøm om et genuint og naturlig liv, som rommer en forestilling om kvinnen som det ideelle naturvesen.

3.1 Kvinnedyrkelse i vitalismen

Kvinnedyrkelsen er et sentralt tema innenfor vitalismen, og henger tett sammen med den vitalistiske sivilisasjonskritikken. Den følelsesfulle, impulsive og instinktive *naturkvinnen* som gjennomsyrrer 1890-årenes kunst og litteratur var en del av en nostalgisk naturdrøm. Vitalismen vokser frem som en reaksjon på moderniteten: det spontane og frie livet som naturen tilbyr blir betraktet som fritt og utvunget, mens kulturen, byen, det rasjonelle og

intellektuelle er noe som binder oss og holder oss adskilt fra det frie og opprinnelige (Vassenden, 2008: 45). I sin analyse av de komplekse relasjonene mellom kvinnen og det moderne i *The Gender of modernity*, viser Rita Felski hvordan fin de siècle-litteraturen assosierte kvinner med naturen og det arkaiske. Kvinnen trekkes frem som nærmere livets kilde og som formidler av naturens stemme gjennom sin seksualitet, menstruasjon og graviditet. Assosiasjonen skaper videre grobunn for forestillingen om en feminin kultur som et utopisk alternativ til en fremmedgjort, instrumentell modernitet fra både mannlig og kvinnelig hold (Felski, 2009: 38). Fra Gustav Klimts malerier til Lou Andreas-Salomés skrifter har kvinnen tatt form som et erotisk-mystisk vesen, en gåtefull inkarnasjon av elementære og seksuelle krefter, som overskrider fornuftens og den sosiale ordens grenser (Felski, 2009: 50).

Til tross for at kvinnen fremstilles som nærmere naturen enn mannen i vitalistisk kunst og litteratur, kan hun fra mannlig hold skildres med en viss ambivalens, og tildeles ofte en passiv rolle i livets spill. Vassenden påpeker at det ligger en form for tvungen kjønnsessensialisme i det konvensjonelt animaliserende blikket til den mannlige vitalisten (Vassenden, 2012: 479). I visjonen om den frie natur spiller kvinnen en viktig rolle som forvaringssted for en tapt sannhet, men i vitalistisk litteratur fremstilles ofte kvinnen som et handlingslammet objekt og det er det mannlige subjektets oppgave å gjenfinne det tapte idealsamfunnet. Vassenden påpeker at vitalisme langt på vei er et klassifiseringsbegrep utviklet av mannlig litteratur, hvor det kreative aktive momentet utgjøres av et mannlig prinsipp:

Mannens lille bidrag, den svømmende spermien, blir gjort til hovedaktøren i en nådeløs kamp om å nå først frem til et hvilende, ventende *ovus*. Dette kappløpet har deretter blitt forstått som en miniatyirutgave av den (sosial)evolusjonære kampen for overlevelse, en modell for sosialt liv i alle former, og ikke minst en analogi for relasjonene mellom kjønnene i både forplantningsmessige og andre sammenhenger [...] (Vassenden, 2012: 461).

Vitalismen i litteraturen baserer seg med andre ord i stor grad på kjønnsmessige stereotypier, som var en arv fra romantikken, hvor mannen er den problematiserende, tenkende og handlende part: Han er et barn av den moderne verden, mens kvinnen ble definert som et naturlig, umiddelbart og følsomt vesen. Mannen presenterer ånd og kvinnen natur.

3.1.1 Kjønnspolariseringens bakside

I vitalismen står vi overfor en metaforisk sammenkobling av kvinnen med natur og det arkaiske, med det resultat at kvinnen ikke bare utgjør mannens, men også selve kulturens motsetning. Sidestillelsen av kvinnen med det arkaiske rommer en dualitet: Kvinnen kan, som naturen,

enten oppfattes som uendelig god og givende eller assosieres med mørke, ødeleggelse og kaos, en vegetativ og demonisk kraft som må temmes og siviliseres.

Flere forskere, blant annet Felski selv, har pekt på de problematiske aspektene ved å sidestille det kvinnelige med naturen og det arkaiske. I artikkelen «Biologiseringen af Kvinden» viser Lise Præstgaard Andersen til hvordan vitalismens frigjøringsidealer – en frigjøring av kroppen, av seksualiteten, av instinktene som har blitt bundet av konvensjoner og holdt nede av institusjoner – også rommer potensiale til noe bindende, i verste fall undertrykkende, og da særskilt for kvinnen. Andersen ser det nye kvinnebildet som et tilbakesteg fra gjennombruddslitteraturens sterke hjernekvinne:

Efter at kvinderne i den nordiske gennembruddslitteratur havde fået lov at vise «Bevidsthed, Aand, Lidenskab og Villie, Aktiv Character» i lighed med mænderne og i modsætning til romantikkens uskyldige og ureflekterte piger, henvises de efter århundredskiftet igjen til udelukkende at være følelsesfulde væsner, impulsive og instinktive (Andersen, 2004: 10)

Ved å gjenoppta den romantiske polaritetstenkingen blir forestillingen om menneskelig likeverd fortrent til fordel for forskjeller, typologi ble oppmuntret på bekostning av individuelt særpreg, de målbare egenskapene ble prioritert fremfor dets jeg (Johannisson, 1996: 25). Vi ser en oppfatning av at seksualiteten forteller sannheten om mennesket, og de biologiske egenskapene tillegges all betydning i utformingen av menn og kvinners sosiale roller. Igjen blir egenskapene fordelt slik at mannen får sivilisatorisk overtak: mannen presenterer ånd og kvinnen natur, mannen bevissthet og refleksjon, kvinnen umiddelbarhet og følelse.

Ved å fastholde kvinnen på en førmoderne pidestall, ekskluderes kvinnen fra en genuin sosial eksistens som et autonomt subjekt, og degraderes til en eksistens som livløs, inaktiv, uvesentlig materie. Ifølge Felski og Andersen kan dyrkelse av *naturkvinnen* slik ses som et redskap i patriarkatets hender som lar menn opprettholde et sivilisatorisk overtak over kvinner og videre holde kvinner adskilt fra det moderne liv (Felski, 2009: 56).

Samtidig er *naturkvinnen* en del av 1890-årenes nostalgisk-utopiske forestilling om en bedre verden, hvor skrivende menn og kvinner dyrket *naturkvinnen* som noe vitalt positivt. Det er her Hulda Garborg gjør sitt inntog, som en del av en større forskjellsfeministisk bølge som innledes av Laura Marholm. Marholms livskraftige *naturkvinne* som står over den «feilsosialiserte» mannen, både moralsk og kulturelt, har sitt utgangspunkt i den vitalistiske strømmingen. Grønstøl trekker frem blant annet Jean Jacques Rousseau og Friedrich Nietzsche som sentrale inspirasjonskilder for den forskjellsfeministiske offensiven. Marholms kvinnepoetikk tilbyr en interessant nøkkel inn til Garborgs verdiunivers, og i forlegelse av Marholms litterære poetikk demonstrerer Garborg med *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas*

Dagbog, at det var mulig å nyansere og utvide vitalismebegrepet. Jeg vil videre redegjøre for sentrale trekk ved Marholms kvinnefilosof og feministisk-vitalistiske strategi.

3.2 Laura Marholm

Gjennom sine to bøker, utnevner Laura Marholm² seg som talskvinne for den feministiske vitalisme. I *Kvindernes bog* hevder Marholm at kvinnens særart og verdi lå i hennes historiske rolle som følelsesvesen, og hun kritiserte kvinnebevegelsen for at de hadde fordret kvinners rettigheter på alle områder, men glemte det viktigste – kvinners rett til å elske. Og to år senere med *Vi Kvinder og vore Digtere*, går Marholm programmatisk til verks når hun argumenterer for kvinnelig følsomhet som etisk og estetisk verktøy.

Med sin radikale fremstilling av kvinnen som det irrasjonelle, som ikke lar seg sivilisere, reformulerer Marholm en allerede etablert opprørstanke. To av vestens fremste vitalistiske sivilisasjonskritikere, Jean Jacques Rousseau og Friedrich Nietzsche, hadde allerede forkastet det rasjonelle samfunn som en villfarelse. Et viktig motiv i Rousseaus og Nietzsches filosofi er troen på at det forut for erkjennelsen finnes et førrasjonelt livsgrunnlag, som er skjult for mennesket av rasjonaliteten, fornuften og språket (Vassenden, 2012: 21). For å frigjøre seg fra rasjonalitetens lenker og nå inn til det genuine, må mennesket i sin sannhetssøken lytte til instinktet i menneskets indre, korrigere kursen og skape seg selv og samfunnet derfra: Det irrasjonelle livet opphøyes og absolutteres.

Med utgangspunkt i de to fordums filosofers frigjørende opprørstanke sår Marholm utgangspunktet for en høyerestående fremtidig mennesketype: et feminisert overmenneske. I Marholms univers er det mannen som har forårsaket syndefallet, og kvinnen og hennes særkvinnelige egenskaper trekkes fram og forherliges som mannens rasjonelle motstykke. Kvinnen er fri fra det mannlige og moderne prestasjonshysteri og ambisjonsjag. Hun er innehaver av en feminin og erotisk urkraft: «en livskraft, hed og vulkansk, som selve jordens hede indre» (Hansson, 1894: 167). Kvinnen er derfor bedre egnet enn mannen til å frigjøre seg fra rasjonalitetens lenker, og til å lede veien frem mot et autentisk liv.

3.2.1 Troen på kjærligheten som harmoniserende prinsipp

Til forskjell fra Nietzsche og Weininger nevnes Rousseau aldri eksplisitt i *Kvinden skabt af Manden*, men står likevel igjen som et viktig grunnlag for Garborgs verdiunivers. Garborgs

² Laura Marholm, gift Hansson. Jeg kommer gjennomgående til å referere til Marholm ved hennes pikenavn.

kjennskap og store interesse for Rousseau er historisk dokumentert i opplysningsboken hun skrev om han i 1909: *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*. Her presenterer Garborg Rousseaus liv og virke og tar med seg disse tankene og verdiene i en analyse av egen samtid. Garborg legger ikke skjul på sin beundring overfor Rousseaus og det er med stor innlevelse at hun presenterer oss for hans filosofi og pedagogikk. Det er tydelig at Garborg finner mye av verdi i Rousseaus verk, og hun trekker spesielt frem hans kritikk av opplysningsrasjonaliteten og den videre oppvurderingen av irrasjonelle og følelsesbaserte drifter. Her finner vi også tydelige paralleller til den store livsvisdommen som Garborg kommer til å postulere i *Kvinden skabt af Manden og Fru Evas Dagbog*:

Roussau lærte sin Elev, at Livet ikke er nogen Byrde som er os paalagt, men en vidunderlig Glæde. Den bærende Kraft i alt som fører til det gode - d. e. til Gud - er Livsglæden, den dybe, taknemlige Glæde, som ogsaa lærer os Livssorgen, Sorgen over alt som dræber Livets Skjønhed og ødelægger Tilværelsens Harmoni (Garborg, 1909: 149)

Dyrkingen av det irrasjonelle inntar forskjellige manifestasjoner i Rousseaus og Nietzsches univers. Rousseau anses som følsomhetens foregangsmann i alle sjangre og regnes som en viktig overgangsfigur fra opplysningstid til romantikk. I *A Discourse on Inequality* (1755) legger Rousseau frem sin hypotese om hvordan utviklingen fra naturtilstanden til det siviliserte samfunn fortøner seg. Rousseau hevdet at menneskets opprinnelige naturtilstand var fredelig, og at mennesket av naturen var godt og utstyrt med en naturlig evne til å handle moralsk (Rousseau, 1984: 22). Naturtilstanden slik Rousseau forklarer det, er ikke en tidsalder eller en historisk epoke, men et tankeeksperiment, en visjon om paradiset, en førkulturell urtilstand, som gjør at man kan utforske hva som er allmenngyldig for mennesket (Wåhlberg, 2011: 75).

Rousseau kontrasterer naturlig medlidenhet, som han mener å finne i naturtilstanden, med kulturell egenkjærlighet, et typisk trekk ved det rasjonelle samfunnet (Rousseau, 1984: 101). Menneskene i naturtilstanden var følelsesvesener som handlet instinktivt beroende på hva de følte var rett og galt (Wåhlberg, 2011: 90). Når menneskene kommer sammen og danner små samfunn utvikler de en evne til å tenke fornuftig og de begynner å etablere et språk. Slik utvikles egenkjærligheten, som er et typisk trekk ved det reelle samfunnet, hvor mennesket hever seg selv over de andre og slik skapes det ulikhet mellom menneskene (Wåhlberg, 2011: 90).

Ifølge Grønstøl, er den forskjellsfeministiske tanken om kjærligheten som harmoniserende prinsipp en arv fra Rousseau. I hypotesen om naturtilstanden trekker Rousseau frem følelser som en naturlig verdi og med brevromanen *Den nye Héloïse* utbroderes tanken til en romantisk kjærlighetsfilosofi. Julie er bokens heltinne og Rousseaus representant for det

romantiske kjærlighetssynet og som ifølge Grønstøl omfatter: «ei harmonisk sameining av de sanslege og det åndelige, det kroppslige og ideale (Grønstøl, 2012: 91).

Med sin følelsesbaserte erkjennelsesfilosofi gav Rousseau følelser, irrasjonalitet, det intuitive og kjærligheten forrang over sosialiserte egenskaper. Rousseau foretar slik et oppgjør med dikotomien kropp og sjel og den gamle platonisk-kristelige demoniseringen av det kroppslige og driftsstyrte, som gjennomsyrtede både tenking og sivilisasjon.

3.2.2 Den dionysiske ånd

Hvor Rousseaus naturmenneske handler beroende på følelser, er Nietzsches idealmenneske et oppkomme av livsvilje og kraft. Med Nietzsche oppstår det dermed nok en forskyvning av romantikkens naturbegrep. Hos Nietzsche er det på ingen måte snakk om en harmonisk naturtilstand som hos Rousseau, men en kaotisk og fryktelig natur. Kampen for mer liv struktureres slik som tilværelsens innerste prinsipp: «Livet selv vil stige og stegres, og stigende overvinne seg selv» (Nietzsche, 1998: 87). Lidelse, død og tilintetgjørelse er således en del av det nærværende og intense liv som søkes.

Nietzsches drap på Gud kan i utgangspunktet leses som et pessimistisk nihilistisk budskap. Denne pessimistiske nihilismen kan man se reflektert i århundrets fin de siècle-litteratur, hvor det gis uttrykk for en dyp og smertefull erkjennelse av tilværelsens meningsløse tragikk. I *Den vitalistiske strømning* trekker derimot litteraturhistoriker Anders Ehlers Dam frem Nietzsche som det meningsløses motsetning. Til forskjell fra metafysikken og det kristne livssyn ønsket ikke Nietzsche seg vekk fra jorden. «Nietzsches ideal er herimod, at man kan og må elske det meningsløse» (Dam, 2010: 31). Ifølge Dam negerer ikke Nietzsches lære den moderne erfaring av splittelse og differensiering, men opptar den i seg. Nietzsche snur pessimisme til livsbejaelse og vilje til kraft.

I *Slik talte Zarathustra* presenteres *overmennesket* som enkeltindivider som er sterke nok til å gjennomføre nihilismen og overvinne dekadansen (Boasson, 2015: 65). I fraværet av en guddommelig instans skjenkes det fysiske liv, herunder også det kroppslige jeget, ny status. Nietzsche gjorde kroppen til utgangspunkt og hovedreferanse for sitt menneskesyn og kulturfilosofi. Jeget må løfte seg selv opp, guddommeliggjøre seg selv: «å skape sin egen fremtid og skapende forløse alt som var» (Nietzsche, 1998:175).

På den ene siden presenteres overmennesket som en suveren skaper: «et skapende, villedende, vurderende jeg som er alle tings målestokk og verdimåler» (Nietzsche, 1998: 23). Men på den andre siden er overmennesket forankret i jord, kropp og primitiv drift, som har skapt grobunn for forestillingen om det vitalistiske menneske som er overgitt til en dyrisk og

primitiv tilværelse hinsides etikk og moral. Det er i den paradoksale krysningen av et på samme tid biologisk og metafysisk vesen, i en uforenlig bevegelse av selvhevdelse og selvovervinnelse, immanens og transcendens at vi finner inngangen til den ekstreme tilværelse, det høyeste form for liv, den ultimate frihet: livsmysteriet. I vitalismen er forholdet mellom kropp og ånd sentralt. Dette reflekteres i vitalistisk kunst og litteratur, hvor innvielsen i livskraften og naturens hemmeligheter fremstilles som noe som kan erfares og utforskes kroppslig. Dam understreker at det vitalistiske nettopp karakteriseres ved at biologi og metafysikk er uløselig bundet sammen: «I den konkrete kraftutfoldelse findes adgangen til det abstrakte prinsipp» (Dam, 2010: 53).

Rousseau følelsesbaserte erkjennelsesfilosofi og Nietzsches ideer om overmenneskets livsvilje og kraft, gir næring til kvinnekonstruksjonen vi kommer til å møte hos Marholm og Garborg. I Rousseaus og Nietzsches karakteristiske forening av natur og ånd ser den forskjellsfeministiske mobiliseringsbølgen sitt snitt til å gjenreise kvinnen, som i den kristen idealistiske tenkingen var plassert som kroppslig vesen underlagt den åndelige mannen. Rousseau var den første til å hevde erotikkens forskjønnende og forsonende potensiale, og Grønstøl omtaler den forskjellsfeministiske tilegnelsen av dette kjærlighetssynet, som en romantisk kjærlighet med ny vri (Grønstøl, 2012: 91). Den forskjellsfeministiske offensiven oppdaterte Rousseaus romantiske kjærlighetssyn ved å hevde at evnen til integrasjon av kropp og sjel i kjærlighetsakten var selve kvinnemerket (Grønstøl, 2012: 91). Kvinnen, som Julie, eier «den hele, sunde Elskovsevne, og hengir sig med Legeme og Sjæl til den Elskede» (Garborg, 1909: 60). Nietzsches overmenneskelige oppdrag om å leve livsbekreftende reflekterte en autonom styrke som la grunnlag for den forskjellsfeministiske konstruksjonen av det feminine overmennesket. Det feminiserte overmennesket fortoner seg som en symbiose av Rousseaus følsomhet og Nietzscheansk livskraft, og det er *kjærlighetens altruistiske kraft* som troner som den sentrale kraften i den feminiserte vitalismen på samme måte som *livet* var vitalismens sentrale begrep. Den feminiserte kvinnen tar slik form som et inderliggjort overmenneske, hensynsløs og utemmelig i sin elskov.

3.2.3 Kjærlighetens kraft

I 1894 utgir Marholm *Kvindernes bog: seks portrætter*. Gjennom psykologiske portretter av seks fremstående kvinnelige kunstnere og deres forfatterskap fremviser Marholm hvordan moderniteten har tvunget kvinnen til å fornekte sitt opprinnelige kjønnsvesen. Marholm tar et oppgjør med likestillingsidealismens hjernekvinner, og oppstiller *naturkvinnen* som positiv

kontrast. Den moderne kvinne, som både elsker og handler mer forstandsmessig enn før, fremstilles som svake avartninger av sine formødre, som utstrålte en klokskap og en kjærlighetsevne som fortryllet alt rundt seg.

Hos Marholm ødelegger intellektet muligheten kvinnen har til å trenge inn til noe mer genuint, eller til «kvindenaturens dunkle grundvold» som Marholm formulerer det (Hansson, 1894: IV). Det eneste som kan kurere kvinnen for sin *spaltethet* er at hun igjen opptar sin historiske rolle og omfavner kjærligheten (Hansson, 1894: IV). Kvinnens store og særegne potensiale, kjærlighetsevnen, skulle stimuleres og utvikles, ikke tones ned eller forkastes i likestillingsidealismens navn. Marholm formidler en innsikt om at den kvinnelige kjærligheten forskjønner, forherliger og forsoner, og inntar utopiske dimensjoner som den kraften som kan gjenforene kjønnene og gjenopprette den sosiale ordenen.

I *Kvindernes bok* settes mannen opp som forløser av kvinnens kjærlighetspotensiale, så vel som kunstneriske og intellektuelle evner. Dette behovet for mannen lar seg ikke benekte. Mannen gjør kvinnen til kvinne ved å skjenke henne kjærlighet og barn, og slik er han en forutsetning for utvikling av legeme og ånd: «I manden begynder kvindens liv og i manden slutter det [...] Thi kvindens indhold er manden» (Hansson, 1894: 42). Det er i denne boken at Marholm leverer de berømte frasene som gjorde at hun ble regnet som fiende og motstander av kvinneemansipasjonen: «Kvinden er, sjælelig og fysiologisk, en kapsel om et tomt rom, som manden maa komme for at utfylde» (Hansson, 1894: 126). Garborg oppfattet likevel ikke *Kvindernes bog* som kvinnefiendtlig, og hun skrev en rosende anmeldelse av *Kvindernes bog* i *Verdens Gang*:

Bogen maa paa det varmeste anbefales til alle fordomsfrie Mennesker. Den indeholder meget revolutionært, og for Mændene med deres mærkelige mangelfulde Begreper om kvinden maa den være højest instruktiv — om de forstaar den. Det kunde ogsaa undre mig om hun ikke kunne til at hjælpe en og anden Kvinde, saa hun faar Mod til at 'bekjende sig selv', for der skal nemlig Mod til det i vor Tid, da der prædikes saa meget om, hvordan vi skal være, og hvad vi kan blive, men helst ties om, hvad vi virkelig er (Garborg, 1895).

I *Kvindernes bog* trekkes Amalie Skram frem som et eksempel på den som etter å ha møtt ektemannen Erik Skram, får frigjort sin «friske, vilde oprindelighed» og blir «mere kunstnerinde, mere natur, mere ligefremhet, mere sig selv, mere af alt det som kvinder ikke kan blive, når hun er overladt til sig selv» (Hansson, 1894: 126). Marholm foretar her et forsvar for den kvinnelige Eros som middel til åndelig utvikling. Som nevnt understreker Grønstøl et viktig poeng ved den forskjellsfeministiske læren: ved å snu om på dikotomien løftes det feminine ut av en destruktiv og nedrig kontekst og omgjøres til en erotisk kraft med spektakulært potensiale: forskjellsfeministene poengterte at det var nettopp den store erotiske evnen som løftet kvinnen

og fullendte henne som intelligent åndsvesen (Grønstøl, 2012: 79-80). Eros blir slik et middel til åndelig utvikling, en vei til utvikling av selvet, og en vei til genialitet (Grønstøl, 2012: 80). Og her er det verdt å bite seg merke i at dette beskrives utelukkende som et kvinnelig privilegium. Marholm understreker den erotiske rusens revolusjonære potensiale for kvinnen:

Havde hun lært at kjende den hele og store kjærlighed, -hvilken kvinde havde da kunnet måle sine fortrin med den rigdom, hun, sanselig og sjælelig, havde at byde af skjælvende lykke -hvem vilde været skabt som hende til selv at modtage, under sjeldne, befruktede vibrasjoner, sådanne vibrasjoner, hvorved kvinnen først åpenbares for sig selv, og hvorigjennem det væsen oppstår, der er jordens herskerinde, den store moder, i hvis skjød manden dukker ned, og hvoraf han udgår (Hansson, 1894: 19).

Ved å hengi seg til kjærlighetens kraft kan kvinnen overskride det hverdagslige og nå inn til selve *livskraften*: Det skjer en forvandling fra det fysiske og materielle til det mentale. Bevegelsen reflekterer Nietzsches vitalistisk-ekstatiske opplevelse hvor ur-livet kan fornemmes i kroppen, og videre vekke mennesket til oppvåkning og sjelelig utvikling. Marholms ville, friske og elskende kvinne kan slik ses som et inderliggjort feministisk-vitalistisk overmenneske. Visjonen om det feminiserte overmennesket rommer slik en utvidelse og fornyelse av et hittil fortiet kvinnerom.

3.2.4 Kjønnssdrift som poetisk kraft

Laura Marholm er den av de forskjellsfeministiske pionerene som tydeligst formulerer det feministisk-vitalistiske grunnlaget som en litterær poetikk, og skriver seg slik inn i og videreutvikler 1900-tallets vitalistiske kunststrømning. Marholm nærmet seg kvinnesaken gjennom det estetiske prismet, med hovedvekt på det litterære. Fiksjonen, lik det ubevisste, ble et frirom hvor kvinnen kan utfolde seg uten sosiale og politiske restriksjoner. Marholms bud til kvinner går derfor gjennom litteraturen, og det var så å si snakk om en frigjøring gjennom litteraturen.

Aldri har kvinnen spilt en slik rolle i litteraturen som i dette århundret, likevel har den skandinaviske litteraturen lite eller ingenting å si om kvinnens *vesen*, konstaterer Marholm i *Vi Kvinder og vore Digtere*. Marholm analyserer seks forskjellige mannlige forfattere av det nittende århundre og hennes konklusjon går som følger:

Alt mannen har sagt, tenkt og sunget om kvinnen, hele mannsdiktningen om kvinne er en projisering av ham selv. 'Manden skabte kvinden — men hvoraf dog?' siger Nietzsche. 'Af et ribben af sin gud, idealet'. I dette lille bonmot synes jeg, at vi har alt samlet, hvad manden nogensinde har sagt, tænkt, følt og sunget om kvinden — hele mandens diktning om kvinden *in nuce* (Hansson, 1896: 59).

Marholm beskriver mannlitteraturen som en mektig diskurs som forsøker å forme kvinnen etter egen psyke og behov. Marholm rakker ned på den ene store forfatter etter den

andre «Bjørnson, Ibsen, Tolstoi og Strindberg – hver på sin vis. Den ene vil gjøre os til hjernekvind, den anden til kjønsløs kvinde, den tredie til mands-haderske o. s. v.» (Hansson, 1896: 183), og den skandinaviske mannlitteraturen får skylden for den moderne kvinnens villfarelser. Marholm markerer et tydelig brudd med realismen og Ibsens «hjernediktning», og beveger seg ut i vitalismens ubevisste terreng: «Han [Ibsen] eier ikke på noget punkt — ikke i en eneste bog — en fuld, hel naturs legemsvarme og pulsslag [...] Hjernen kan ikke digte. Blodet digter, nervene digter, sjælen digter, kjønndriften digter» (Hansson, 1896:74).

Marholm formulerer her et program som er slående likt Knut Hamsuns berømte fadermord på Ibsen og hans «typediktning». I artikkelen «Fra det ubevidste Sjæleliv» (1890) postulerer Hamsun at realismens formanende tale er forbi, dikteren må vende seg innover mot 'Blodets Hvirken og Benpipenes Bøn» (Hamsun, 1994: 17). Lik Hamsuns artikkel, leser jeg Marholms *Vi Kvinder og vore Digtere* som et godt eksempel på et vitalistisk oppgjør med (mannlig) realistisk diktning og borgerlig moral.

Litteraturen har vært en avspeiling av det vekslende spillet i mannens sjel gjennom alle tider. Mannen dikter ut fra sine egne behov, og kvinneskikkelsene i litteraturen er derfor ikke mer enn en mannlig projeksjon. Ingen mannlig forfatter har evnet å skildre den nye kvinnen, slår Marholm bastant fast:

Kvinden som kvinde, hel, ubetinget i sin dybde, i sine indre tilblivelsesprocesser, i sin relative færdighed, naar hun træder i berørelse med manden, er overhovedet endnu ikke bleven skildret. Dette tilhører en fremtidens litteratur, som gaar ud fra andre forudsætninger og arbejder under andre anskuelser (Hansson, 1896: 117).

Marholm oppfordrer derfor de skrivende kvinner til å se bort fra den maskuline litteraturens kvinnebilder og i stedet søke personlige uttrykk for deres kvinnelige vesen. Og hun utformer et program for kvinnelitteraturen:

Til at bygge os op et liv af vort eget inderste kvindevæsen, dertil kan vi ikke bruge «digtere», «tænkere» og profeter, slig som dette forvrøvlende aarhundrede frembringer dem; det maa vi hente ud af os selv, -ikke ud af vor forstand, for den kommer vi ikke langt med, men ud af vort instinkt (Hansson, 1896:184).

Kvinnelige forfattere skal vise frem sannheten om kvinnesjelen fra subjektive synspunkt og i sitt eget språk. Det skal ikke lenger diktes gjennom realismens objektive fornuft, men gjennom vitalismens «instinkt». Marholm formulerer her en tro på at sannhet og autenticitet er intimt forbundet med kvinnens seksuelle kropp. Kvinnen skal finne sannheten i sin egen subjektivitet, sin kroppslige intuisjon. Slik gjøres kvinnekroppen, begjæret og driftene til en uløselig del av kvinnens sannhetssøken. Det er i denne konteksten Garborg hører hjemme som forfatter og

feministisk tenker. Og det er med Marholms kvinnepoetikk som bakteppe at vi går inn i Garborgs bøker.

4 *Kvinden skabt af Manden*

Kvinden skabt af manden. Studie av en Kvinde. I Anledning af Dr. Otto Weiningers bog: «Geschlecht und character» er historien om Evas forsøk på å realisere sine kjærlighetsdrømmer og erotiske begjær. Parallelt rommer boken en undersøkelse hvor Eva presenterer tanker om kvinnens egenart. Kvinnens vesen er et hyppig diskutert tema rundt århundreskiftet 1900, og Hulda Garborg kommenterer dette i sin anmeldelse av Laura Marholms *Kvindernes Bog*: «der prædikes så meget om, hvordan vi skal være, og hvad vi skal blive, men helst ties om, hvad vi virkelig er» (Garborg, 1895).

I lys av dette og i forlengelse av Marholms poetiske skrifter, *Kvindernes bog* og *Vi kvinder og vore Digtere*, leser jeg *Kvinden skabt af Manden* som en feministisk kritikk av likestillingsidealismens ensidig fremsatte kjønnsideologi og som et kampskrift mot Weinigers obskure kvinnepsykologiske bidrag *Kjønn og karakter*. Boken er Garborgs forsøk på å gjenreise *den feminine kvinnen* som opp gjennom historien har blitt formet og forbannet av mannens blikk. Samtidig rommer verket en sivilisasjonskritisk dimensjon. Evas brennende ønske om å nå tilbake til den opprinnelige kjærligheten som har blitt kvalt av den moderne sivilisasjonens fiendtlighet kan leses som en symbolsk reise tilbake til naturen.

Otto Weininger har en sentral plass i Evas fortelling. Eva beskriver sitt møte med boken *Kjønn og karakter* som en eksistensiell og intellektuell kamp. Hun er opprørt over kvinnefilosofien han presenterer, men innrømmer samtidig at den største grunnen til hennes ergrelse kommer av at hun ikke vil se sannheten i øynene: «For Sandhed er der i den Bog! Megen sandhed; men ogsaa megen Sygdom» (Garborg, 1904: 17).

Som vi har vært inne på blir Evas innrømmelse toneangivende for resepsjonen av boken. I kapittel II så vi hvordan for eksempel Iversen tolker Evas innrømmelse som en overgivelse til den patriarkalske orden og reduserer Eva til en «nesten hysterisk kvinnestemme» (Iversen, 1998: 10). Jeg er enig i at Weininger og hans filosofi har en sentral plass i *Kvinden skabt af Manden*. Eva er i stor grad enig med Weininger i hans sivilisasjonskritikk og hans utgivelse av *Kjønn og karakter* tjener som katalysator for Evas fortelling. Men å plassere Eva og Weininger, eller for den saks skyld Hulda og Weininger, i samme leir, er etter min mening unyansert og upresis lesning. Denne analysen skal belyse årsaken til dette.

4.1 Sammendrag *Kvinden skabt af Manden*

Kvinden skabt af manden er inndelt i tre deler: I bokens midtdel forteller Eva sin personlige historie, og som ramme rundt fortellingen står to mer essaypregede deler, en polemisk

Indledning om Otto Weiningers liv og virke og et *Efterskrift* hvor Eva diskuterer kvinnelighetens vesen.

Med vekt på indre selvransakelse og selvutvikling, forteller Eva sin ekteskaps- og kjærlighetshistorie. Det er «Kvindens Psykologie» som studeres, og via tilbakeblikk og teoretisk refleksjon legger Eva frem sitt sjeleliv fra barndomsdagene og inntil den dag da hun sitter der som en 40 år gammel desillusjonert frue. Når kjærligheten til ektemannen dør, gir det utslag for en eksistensiell kamp i verkets hovedperson. Meningstapet Eva opplever fores ytterligere av samtidens debatt rundt kvinnens vesen og rolle i samfunnet. Kvinnen er et populært diskusjonstema, og verket retter søkelyset mot Otto Weiningers nylige utgivelse og bidrag til kvinnekunnskapen, *Kjønn og karakter*. Weiningers verk leverer en rekke problemstillinger som Eva føler hun må besvare: Er det en forbannelse å være kvinne? Er kvinnen til kun for mannens skyld, og ingenting annet? Er det som Weinger sier at kvinnen ingen mening har? Eva føler seg som det absolutte *intet*, som Weinger postulerer om i sitt verk, og hun sliter med å finne sin plass i livet. Boken skildrer Evas forsøk på å finne tilbake til kjærligheten og seg selv. Perspektivet er tilbakeskuende, vurderende og selvkritisk utleverende. Eva er delvis sympatisk til sitt fortidige selv, men også granskende ambivalent til de valgene hun har tatt.

Eva er fanget i et kjærlighetsløst ekteskap, og forteller hvordan hun har investert alt i sin kjærlighet i naiv tro om at ektemannen vil gi henne det samme tilbake. Det skal vise seg at ektemannen mangler både mot og erotisk appetitt, og setter arbeid og samfunnsære høyere enn kone og barn. «Han var en Mand, en Hjerne, som grodde over Hjertet (Garborg, 1904: 40). Når ekteskapet glir over til å ligne vennskap mer enn et kjærlighetsforhold, understreker Eva viktigheten av fysisk, erotisk kjærlighet i ekteskapet: «Jeg taalte ikke i lange Tider at være for ham bare som ‘et andet fornuftigt Mandfolk’, man bor sammen med og tier sammen med og arbeider sammen med» (Garborg, 1904: 22-3). Og hun drives til randen av (seksuell) frustrasjon: «kys mig, stryg mig over Haaret, se paa mig! Se paa min Kjole, se paa min Krave, sig, at jeg er pen! Vær forelsket!» (Garborg, 1904: 23).

Eva får tiden til å gå ved å dyrke sine små talenter og gjennom et halvhjertet engasjement i kvinnesaken. Hun beskriver hvordan hun gjentatte ganger setter seg ned for å se livet i øynene: «Min Dame, Hvad vil du? Du er gammel! Det er ikke luft du mangler, men Vinger. Nu har du set Livet, der er ikke mer!» (Garborg 1904: 21). Det er på tide at hun innser sitt nederlag og resignerer, og oppfyller det hun oppfatter som kulturens krav til et gammelt menneske: «Se til at blive voksen, lær at resignere» (Garborg, 1904: 40). Men i negasjonen luftes også muligheten for en fluktvei. Eva klarer ikke å fortrenge en underliggende impuls som drar henne mot «det

vidunderlige», spesifisert som «Kjærligheten, Manden, Mysteriet» (Garborg 1904: 40).

Når Eva treffer en ny mann, gjør hun seg klar til å forlate både mann og barn for å få realisert sine kjærlighetsdrømmer og erotiske begjær, og vi er vitne til hvordan kjærlighet gjør underverker for personlighet og vesen. Evas utvalgte nevnes aldri ved sitt fulle navn, men presenteres som: «En Bjørn, et Vilddyr ude fra Vestens Prærier. Han bestod af en sand Urskog af rødt Haar og Skjæg og forresten af Guldbiller og to store, røde Næver» (Garborg, 1904: 73). Bjørnen er et livskraftig alternativ til Evas inntørkede og trette ektemann. Denne kontrasteringen mellom Bjørnen og ektemannen kan settes som synekdoke for bokens gjennomgående motstandsbegreper: sivilisasjon kontrasteres med natur, intellektuelt arbeid og boklig lærdom med kjærlighet, fri utfoldelse og livskraft. Evas forsøk på å gjenvinne kjærligheten kan leses som et forsøk på å nå tilbake til en enklere tid, til et samfunn hvor menneskene levde i harmoni med hverandre og naturen. Livets sol, kjærligheten, står her sentralt som berikende, men også nådeløs hersker over menneskene. Garborgs portrettering av Eva er et forsøk på å omvurdere og utvide vitenskapens og Weiningers dissekering av kvinnen som elskerinne og mor. I lys av Marholms litterære poetikk fremstår Eva som en livsbekreftende og kjærlighetshungrig kvinne, som reduseres til en nervøs avartning av den opprinnelige *urkvinnen* når hun ikke får realisert sin kjærlighet.

4.2 Sortering i litteraturhistorien

Kvinden skabt af Manden står igjen som det mest eksperimentelle verket i Garborgs forfatterskap, og dette kan ses i sammenheng med fremveksten av en modernistisk litteratur, hvor tradisjonelle sjangerkonvensjoner oppløses. Verket er i etterkant blitt referert til med bindestreksbetegnelsen essay-roman, eller roman i historiske oversiktsbøker. Som vi har sett i samtidsresepsjonen oppstod det diskusjoner når verkets tilknytning til selvbiografien ble understreket av kritikeren Christian Collin. I nyere lesninger opprettes det heller ikke tydelige skillelinjer mellom forfatteren Hulda Garborg og romankarakteren Eva. Tor Obrestad vier i biografien *Hulda* plass til å påvise likheter mellom Hulda og Eva. Han understreker at historien er fiksjon og må vurderes deretter, men poengterer likevel at nærheten mellom Hulda og Evas livssituasjon forpurrer avstanden mellom fakta og fiksjon: «Livet til hovudpersonane i boka ligg for nær ekteparet Garborg med arbeidssituasjon, avvisning frå mannen, rekreasjonsreise, og meir til at ein kan avvise dei sjølbiografiske elementa» (Obrestad, 1992: 125).

Mye tyder på at Garborg leker mer med skillet mellom fiksjon og virkelighet enn hun har fått anseelse for. Jeg ser tilbøyeligheten til selvbiografisk fiksering i lesninger av boken som

en medvirkende årsak til at det finnes færre lesninger som undersøker verkets estetiske komposisjon. I denne analysen vil jeg vise hvordan det å overse den estetiske dimensjonen av verket fører til forkjærte fortolkninger av Eva som romankarakter og av det politiske innholdet i boken.

4.2.1 Vitalismen

Innledningsvis i oppgaven argumenterte jeg for at *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* burde få status som gjennomførte vitalistiske verk. Ifølge Grønstøl var ikke Garborg noen distinkt epokeskaper, men en forfatter som eksperimenterer med forskjellige epokestiler gjennom forfatterskapet (Grønstøl, 2012: 20). En eksperimentering med stil og form finner vi også i *Kvinden skabt af manden*: Verket kan dra assosiasjoner til realismen og naturalismen ved at det låner stilelementer fra empiriske studier³. Eva går vitenskapelig til verks, bruker sin egen ekteskaps- og kjærlighetshistorie som forsøksmateriale og kommenterer og siterer autoritære samtidsstemmer som eksempelvis Otto Weininger, Friedrich Nietzsche og Leo Tolstoj. I tillegg til en komposisjonsinndeling med forord og etterord, har teksten et utpreget bruk av fotnoter som skaper brudd i handlingen.

Som jeg nevnte i kapittel II står likevel Grønstøl for den mest eksplisitte koblingen mellom Garborg og den vitalistiske åndsstrømmingen. I sin bok om Hulda trekker blant annet Grønstøl frem «de essayistiske 'kvinnebøkene'» *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* som innehavere av nyromantiske trekk (Grønstøl, 2012: 20). I min lesning kommer jeg ikke bare til å argumentere for nyromantiske trekk, men stille opp vitalismen som toneangivende for verkene. Ved å lese teksten i lys av fremveksten av en livsbekreftende kultur ønsker jeg ikke å forene tekstens motsetninger, men vise hvordan motsetningene er et uttrykk for en feminisert vitalisme.

Undersøker vi *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* i lys av vitalismen gjenfinner vi livsmystikken, livspatosen og den dionysiske feiringen av livet i begge romanene. Garborgs vitalistisk inspirerte kjærlighetsbegrep er nøkkelen til å forstå Evas ambivalente holdninger og tanker rundt modernitet, kvinnekamp og kvinnens og mannes vesen. I Garborgs verdiunivers står kjærligheten sentralt som livgivende kraft og beskrives som «Livets Sol», en trolldomskraft og poetisk kraft som alle mennesker må bøye seg for. Den vitalistiske kunsten skal intensivere livet. Ifølge Vassenden utgjøres den vitalistiske kunsten av en rekke forsøk på å fremvise, tematisere og forsøke å bringe menneskene i kontakt med livskraftene

³ Garborg skrev selv «studie» i tittelen.

(Vassenden, 2012: 28). I neste omgang vil den med kontrasterende blikk vise hvordan «det som hindrer livets utfoldelse kan nedkjempes, hvordan vi kan kvitte oss med alt det som stenger for vår tilgang til og kontakt med livskreftene» (Vassenden, 2012: 28). I *Kvinden skabt af Manden* ser vi hvordan et gjennomgående fokus på motsetningene mellom kultur og natur næres av et vitalistisk livsprinsipp:

Naar et Træ ikke længer bærer Frugt, hugges det om og kastes paa Ilden, og Naturen skaffer sig af med alt, som ikke har Livskraft og Livsglæde i sig, alt, som er tørt og vissent. Men det sunde lever evigt. Saa er det, og saa tror og haaber vi dog, det vil vedblive at være» (Garborg, 1904: 125).

Eva vender seg mot det enkle og naturlige og vekk fra modernitet og teknologisk fremskritt i sin undersøkelse. Som en Rousseausk sannsiger ser Eva tvers gjennom alle kultursamfunn og finner at sivilisasjonens utvikling har fortonet seg som et forfall, og hun ser det som sin oppgave å føre oss tilbake til det enkle og genuine. Som kontrast til Weiningers asketiske lære stiller Eva opp budet om å leve livsbekreftende: «Lad Solen faa lov til at skinne paa Menneskene og lære dem at le mot den gryende Dag! Feigt er det at flygte for Livet» (Garborg, 1904: 130). Dette reflekterer den vitalistiske kritikken av intellektualismen og rasjonalismen, som ensidig og sperrende for livskraften, og en følgende oppvurdering av underbevisste krefter og irrasjonelle følelser. Man skal gripe livskreftene ved å vende seg mot naturlighet og intensitet.

4.2.2 Kroppstalen

«Hvad den mest subjektive af alle skabninger, kvinden, kan give, er altid kun sig selv, sit eget selvs udtryk, det er også hendes støtste indsats af værd i litteraturen» (Hansson, 1894: 111). Marholms kommentar fra *Kvindernes Bok* må ses i lys av fremveksten av en vitalistisk litteratur. Marholm løfter irrasjonalitet, instinkt og følelse frem som det egentlige sannhetsmerket. Og siden irrasjonalitet og følsomhet er kvinnelige egenskaper, får kvinnens kropp og psyke en sentral plass i søknen etter genuine sannheter. Derfor står kvinnen, ifølge Marholm, i en unik og selvstendig posisjon til å utforske kvinnelig psykologi. Marholm utmynter dette til en litterær poetikk: Kvinnelige forfattere skal ikke gi realistiske og fornuftige portretter, men være visjonære seere og intuitive diktere i sin utforskning. Man skulle ikke lenger søke bortenfor det konkrete livet eller se opp til de høyere makter etter svar, men lytte til sin indre kroppstale. For Marholm åpnet dette et fiksjonsrom uten restriksjoner hvor kvinnen kunne utfolde seg selv etter sin egen lov.

Kvinden skabt af Mandens slektskap til Marholms poetikk understrekes i tekstens stil og form. På et overordnet nivå er fortelleren Eva konsis og distansert til handlingen. Dette gjelder spesielt for innledning og etterord, men også i deler av fortellingen, hvor Eva selv vil komme frem til kvinnens vesen basert på selvstendig tenkning. I lys av vitalismens åpner det seg i tillegg en ny dimensjon i teksten: Et påfallende brudd med Evas logiske resonnering inntreffer i de passasjene hvor Eva er gjennomsyret av forelskelsens rus. Her gjenspeiler formen tematikk: I en ekspressiv stil, hvor presens og preteritum glir over i hverandre og får øyeblikkskarakter, demonstrerer Eva hvordan hun er underlagt *blodets hvisken og benpipenes bøn*, eller nærmere bestemt kvinnens kroppstale. Gjennom Evas lyst- og driftsstyrte sider fremstilles den erotiske urkraften som en destabiliserende kraft som oppløser den realistiske forestillingen om et stabilt og enhetlig individ og verdensorden.

4.2.3 Det dionysiske og det apollinske

I sin komparative analyse av Weininger og Garborg understreker Borchgrevink det motsetningsfulle ved Garborgs prosjekt: «Med det formål å rense kjønnnet og gjenreise kvinnen, har hun produsert et lidenskapelig innlegg mot det å skrive» (Borchgrevink, 2003: 294). I *Kvinden skabt af Manden* formidler Eva sine irrasjonelle følelser gjennom intellektets og fornuftens verktøy: skriften. Hun kjemper så å si mot skriften gjennom skriften. Jeg leser dette som en bevisst feministisk-vitalistisk strategi: Kvinnens kropp og psyke får en sentral plass i søken etter genuine sannheter, men denne formidlingen må nettopp skje gjennom fornuftsspråket. På denne måten utvides Evas fortelling fra å være nedtegnelser fra en hysterisk kvinnestemme, til en fortelling om en forstandig kvinnes bejaelse av livsglede, tro, håp og drømmer.

For å tydeliggjøre kan vi dra en parallell til de uforsonlige grunnformene det dionysiske og det apollinske, som er kjernebegreper i Nietzsches *Tragediens fødsel*. Apollon og Dionysos er de greske gudene som har gitt navn til de to erkjennelses- og kunstformene, det apollinske og det dionysiske, som Nietzsche opererer med i *Tragediens fødsel*. I Garborgs verdiunivers fremstår det dionysiske drifts- og lysstyrte som selve livskraften, som energien som holder livsløpet i gang. Som vi har vært inne på rommer livskraften en dualistisk betydning, den kan være nådeløs og kaotisk kraft, men samtidig fruktbar.

Det apollinske står for det tankeklare, det formgivende, struktur, begrepsdannelse og sivilisering. I *Tragediens fødsel* omtaler Nietzsche det apollinske som et skinn, en tilsløring av det *egentlige* som er det dionysiske (Nietzsche, 1993: 129). Nietzsche referer her til den menneskelige estetiseringen av naturen som en forsvarsmekanisme mot en verden som er full

av lidelse og kaos. Det apollinske blir slik et nødvendig filter for å unngå at mennesket rammes av handlingslammende skrekk når det konfronteres av den dionysiske sannhet (Nietzsche, 1993: 39). Ilagt en apollinsk form danner kunsten slik et beskyttende slør igjennom hvilket det bakenforliggende dionysiske anes. Hos Garborg ser vi en lignende bevegelse når Eva formidler sine subjektive og irrasjonelle følelser på et forstandig grunnlag gjennom skriftens medium.

I *Kvinden skabt af Manden* ser den etterstilte fortelleren Eva tilbake på sitt liv fra en reflektert og mer erfaren posisjon. Det vi sitter igjen med er likevel hinsides alt apollinsk: For lik Nietzsches greske tragedie, snakker det dionysiske gjennom det apollinske når Evas undersøkelse av det irrasjonelle og underbevisste oppløser den apollinske illusjonen om et enhetlig individ og en samlet verdensorden. Begrepsparet, det dionysiske og apollinske, åpner for en interessant inngangsnøkkel til den feministisk-vitalistiske strategien som jeg leser som et forsøk på å vise at den beste og mest livsbekreftende måten å leve på for kvinnen er en blanding av ånd og natur, fornuft og følelser. Som vi skal se videre, fører og utvikler Garborg denne symbiosen av de kontrasterende begrepene i *Fru Evas Dagbog*, hvor det blir enda tydeligere at Garborg argumenter for at kvinnelige verdier bør være normgivende også utenfor den private sfære.

4.3 Studie av en kvinne

I *Kvinden skabt af Manden* søker Eva innover i seg selv for å definere hva kvinnelighet er. Igjen kan vi trekke paralleller til Marholms litterære poetikk. Marholm oppfordret kvinnelige forfattere til å bryte med (mannlige) litterære forgjengere, og i stedet ordlegge sine egne erfaringer i sitt eget språk. I *Kvinden skabt af Manden* kommenterer Eva det faktum at kvinnen er formet etter mannens bilde og at dette kommer av en skjevfordeling i maktforholdene: «Det er kun Mændene som med Vold og Magt vil gjøre Kvinderne svage» (Garborg, 1904: 62). Weiningers *Kjønn og karakter* settes opp som den primære motivasjonen for skrivehandlingen. Det er tydelig at Eva føler at kvinnens posisjon er truet i det moderne samfunnet, og det er Weiningers dissekering av kvinnen som driver Eva til skrivebordet; hun vil gi sin versjon av hva det vil si å være kvinne. Som motsvar til Weiningers hovedtese om at kvinnen var et laverestående kjønnsvesen fordi hun var skapt uten ånd, skriver Eva: «saa er det nu sikkert, at jeg nu for det første tror, at jeg har en Smule Sjæl, som er mig givet af Naturen, og at jeg nu længtede efter at finde den Sjæl frem» (Garborg, 1904: 52). Hit

kan vi dra en parallell mellom likestillingsidealistene og den fremvoksende forskjellstanken som starter med Laura Marholm: de delte et felles mål om frigjørelse fra undertrykkende

fordommer og forordninger, og ønsket lik behandling av mennesker uansett kjønn. Argumentasjonen for å nå målet var derimot ulik. Mens likestillingsfeminismen poengterte det som var likt mellom kjønnene, støttet Garborg Marholms forskjellstanke og la frem en idé om to ulike, men likeverdige kjønn.

4.3.1 Det absolutte *intet*

Sammen med sine venninner danner Eva en torsdagsklubb. Torsdagsklubben består av en gjeng likesinnede damer «hvis Blik havde været slukt under Illusionernes Død, havde atter slaaet sine Øine op, frit og klart, og begyndt sit Liv fra nyt i ensom Kamp» (Garborg, 1904: 54). I torsdagsklubben nyttes latteren som substitutt og forsvarsmekanisme for tapt kjærlighet. Damene i torsdagsklubben har erkjent sin dom uten et snev av romantikk, og formidler en desillusjonert innsikt i kjærlighet og ekteskap: «—Naar vi hørte om to, som skulde giftes, blev vi hverken høitidelige eller bedrøvede. Vi lo.» (Garborg, 1904: 61). Eva blander seg med iver i dette kor av moderne og livstrøtte kvinner, og vi får et innblikk i hva som skal få primær betydning i hennes undersøkelse:

Og jeg sagde: Hør mine Damer, der er en Ting, som er ynkeligt, og det er at sutre og jamre over Livet. Det er en Ting, som er feigt, det er at flygte for Livskampen, oppgive sig selv! Livet er deiligt! Livet skal være deiligst! 'Den stærke Kvinde ler mod den gryende Dag!' Og er ikke vi stærke Kvinder (Garborg, 1904: 62).

I sitatet understreker Eva viktigheten av å kjempe livskampen. Parolen er nært beslektet med det vi finner i Nietzsches *Slik talte Zarathustra*. Zarathustras oppfordring om å leve livsbekreftende inntar flere manifestasjoner i det vitalistiske strømdraget rundt 1900-tallet, og gir næring og inspirasjon til den feministiske vitalismen. Men Evas latter har en desperat undertone. For under Evas maske skjuler det seg en forpint og lidende sjel, som lengter etter noe å sverme for:

ikke efter mennesker, men efter et Menneske. Et Menneske, som igjen kunde begrænse mine Tanker og døve min Angst for Livet og min Angst for Døden. Rummet var mig for stort Gaaderne for mange, Døden for nær (Garborg, 1904: 32).

Som hos Marholm og Weininger forankres kvinnens selvrealisering i mannen og barnet:

Fuld Tryghed, fuld Harmoni i mit Væsen, fuld Tilfredsstillelse og Lykke har jeg kun fundet de korte Øieblikke, jeg har havt en elsket Mand eller et elsket Barn i mine Arme. Da var jeg et 'ønskesløst' Menneske. Men saasnt mine Arme er tomme, kommer Uroen, Livsangsten (Garborg, 1904: 45).

Kun i og ved mannen kan kvinnen bli et lykkelig menneske og ha en hel personlighet. Å leve ut sitt kjærlighetskrav fremstilles som kvinnens mål og mening. Eva gir med andre ord Weininger rett i påstanden om at driften til å elske som mor og kvinne er det dominerende i en kvinnes liv. Men i motsetning til Weininger, ser ikke Eva noen skam i det å leve ut sitt drifts- og kjærlighetsliv.

I *Kvinden skabt af Manden* argumenterer Eva for kvinnelig individualitet og autonomi på bakgrunn av at hun er forskjellig fra mannen. Kvinnen skal ikke frigjøres fra seg selv og bli «mand», men bli «mere kvinde». Eva mener at kvinnen har andre livsoppgaver enn mannen, men disse er på ingen måte mindre verdifulle. Eva forsøker i sin fremstilling å gjenreise det som Weininger har umyndiggjort, og Evas konklusjon blir derfor det motsatte av Weiningers: Hun utnevner kvinnelig erotikk og kjærlighet til *positiv livskraft*. I innledningen reiser Eva sin lansé mot Weininger: her beskriver Eva hvordan hun gjennom sin lesning av Weininger kommer frem til sin egen åpenbaring. Hun kjente en sannhet, sunnhet og styrke i seg selv som stod over bokens innhold, en sannhet som etter hennes skjønn ble det eneste riktige mottrekk i møte med Weiningers bok:

For Sandheden blev med en Gang den for mig, at der er en Ting, som er over alt, vældigere og grusommere, større og herligere end nogen anden Magt i Himlen og paa Jorden, og fordi denne Magt gennem os fuldbyrdes, derfor er det stort og herligt at være Kvinde! Gjennem os fuldbyrdes Mysteriet. [...]. Hvor er ikke vi rige i Forhold til dem! Vi, som har baade Barnet – og Manden. Vi, som har den hele, udelte, evige Kjærlighedsevne. Vi som er Mysteriet! Træet med Rødderne i den dybe Jord og Kronen høit imod Himlen. Vi, som føder Manden! (Garborg, 1904: 17-18).

Sitatet ligger tett opp til det som Moi definerer som forskjellsfeminisme, og kan videre utkrystalliserer til det jeg leser som Garborgs feministisk-vitalistisk strategi: om kvinner først og fremst blir redusert til kropp og seksualitet – hvordan kan man benytte seg av denne reduksjonen snarere enn å la seg kue av den?

I et forsøk på å skjenke det feminine større verdi lot 1900-tallets forskjellsfeminister kvinnen innta mytologiske dimensjoner. Kvinnen trekkes frem som formidler av naturens stemme gjennom sin seksualitet, menstruasjon, graviditet og følsomhet. Det er et spesielt bånd mellom den reproduktive kvinnekroppen og den store natur, og å få barn beskrives som et under. Det er en hellig forening mellom Eros, morskallet og livskraftene: «Jeg følte mitt Legeme som noget helligt, der maatte pleies med Ærefrygt» (Garborg, 1904: 65). I disse sitatene ser vi spiren til sivilisasjonskritikken som Garborg senere vil levere mer utførlig og direkte i artikler og bøker. I foredraget «Kvinderne og samfundet» (1915) formulerte Garborg med overmenneskelig overmot et spektakulært forsvar for moderskapets forrang og betydning: «Ialfald ved enhver kvinde som har født et barn, at moderskabet ikke kan sammenlignes med

noget andet paa jorden; det er det store, hellige mysterium for hvis skyld alt andet eksisterer» (Garborg, 1915).

4.3.2 Den skjønne løgn

Med *Kjøn og karakter* degraderer Otto Weininger den kvinnelige kjærligheten til egoistisk drift. Eva spekulerer selv om kjærlighetens rolle og vesen i samfunnet: «jeg ved at er det løgn, saa er det en skjøn Løgn, uden hvilken Kvinderne ikke kan leve, den er deres Livs Poesi. Og vi beklager Mændene, som ikke behøver den» (Garborg, 1904: 26). Ved første øyekast kan denne innrømmelsen virke dekonstruerende for Evas prosjekt. Borchgrevink leser Evas innrømmelse som en internalisering av Weiningers fordommer. Er kjærligheten en romantisk, men falsk konstruksjon, et slør over kvinnens alltid slumrende seksualitet? Ifølge Borchgrevink gir Eva Weininger rett: kvinnen lyver (Borchgrevink, 2003: 294).

I lys av en vitalistisk kontekst, derimot, kan *den skjønne løgn* leses som en feministisk-vitalistisk strategi. Det er Evas omvurdering av en tilsynelatende meningsløs kvinnelig seksualitet til en moralsk og forskjønnende altruistisk kjærlighetskraft, som Borchgrevink ikke tar høyde for i sin analyse. Som vi så med Nietzsches livskraft, gjøres kjærlighetens berettigelse om til å gjelde et spørsmål om tro, snarere enn å være et resultat av pseudovitenskapelig forskning lik Weiningers. Troen på kjærligheten blir slik et forsøk på gjenfortryllelse eller poetisering av den mørklagte og demoniserte kvinnen. Den *skjønne løgn* presenteres som lønndøren inn til et genuint og verdig liv for kvinnen. Det er kjærligheten både Garborg og Eva tar utgangspunkt i og idealiserer for å hevde kvinnelig individualitet. Dette kan ses som et ledd i en strategi som skal få oss til å gi verdi til det som er fornektet av kulturen. Det var på tide at kvinner skulle vise at de nettopp var kvinner, og vinne tilbake sin verdighet basert på det Garborg og forskjellsfeministene så som essensielle kvinnelige verdier.

4.4 Den store Eros

På samme måte som *liv* blir vitalismens sentrale begrep, er det *kjærlighetens altruistiske kraft* som troner som den sentrale kraften i Garborgs feminiserte vitalisme. Kjærligheten behandles inngående i *Kvinden skabt af Manden*, men Garborg er samtidig svært varsom med å definere kjærligheten entydig. Som vitalismens *liv* er *kjærligheten* et antibegrep. Den kjennetegnes nettopp av sin motstand mot det intellektuelle og rasjonelle, og kan derfor ikke intellektualiseres med teori eller puttes inn i formler: «Hvad denne Magt er, som tvinger alt under sin Vilje og gjør Menneskene til skjælvende Siv under sin Vælde, det ved jeg ikke; men jeg ved, at den er

grufuld og deilig og kan gjøre Verden til Edens Have!» (Garborg, 1904: 29). Som sitatet viser, unndrar kjærlighetens kraft seg enhver entydig definisjon, men det gjøres likevel klart at kjærligheten har en samfunnsverdi. Nettopp spørsmålet om kjærlighetens rolle og vesen i samfunnet engasjerte og provoserte kunstmiljøet og aktivister innen kvinnesaken rundt århundreskiftet. Her stod Hulda Garborg i åpen koalisjon med den borgerlige fløyens synspunkter. I et dagboksnotat nedskrevet den 19. februar 1904 noterer Garborg følgende:

Ragna Nielsen skal mandag gjentage sit foredrag om «store Eros» i Studentersamfundet. (Før holdt i Kvindesagsforeningen). Jeg klør i fingrene efter å bryde en landse for den arme Eros, som nu veies, måles og findes å ta for stor plads i verden. [...] Stakkars detroniserede Eros! Og stakkars kloke, samfundsnyttige, snusfornuftige mennesker! Det eneste sikre man ved, har vidst og kommer til å vide om Eros, er dog at hans tid er kort ibladt os. Men nu skal det gjøres endnu kortere, helst afskaffes. Kvinderne møder asketen Tolstoy og kvinnehaderen Weininger på halv vei: Lad Menneskeheden dø! (Garborg, 1962: 29-30)

Lansen for den store Eros fører Garborg videre i *Kvinden skabt af Manden*. I vitalistisk stil fremstilles kulturen, byen, det rasjonelle og intellektuelle som noe bindende, uskjønt og sykkelig, hvor den ville og opprinnelige kjærligheten har blitt kuet av samfunnets maktapparat. Gjensidig respekt og kjærlighet mellom kjønnene fremstilles som bortsiviliserte egenskaper, og kjærligheten fremstår som noe halvt og kunstig: «Al Salongkurtise med pikante Situationer og Tidsfordriv i Krogene har noget ufriskt og uskjønt ved sig, som byder mig imod» (Garborg, 1904: 35). En overvekt av rasjonelt og intellektuelt arbeid trekkes frem som årsaken til forvillelsen. Her rettes kritikken eksplisitt mot to ytre fiender: «de sterile og Stuefilosoferne», og Otto Weininger trekkes frem som Evas antagonist (Garborg, 1904: 71).

I *Kjønn og karakter* støtter Weininger seg til en platonisk værensorden, og avskriver den legemlige eksistens til fordel for den åndelige. Seksualitet og kjærlighet fremstilles som noe avskyelig og demonisk, og den primitive og dyrisk-seksuelle kvinnen står som en konstant trussel for mannen. Det erotiske i livet var, ifølge Weininger, åndens fiende. For å frigjøre sitt åndelige potensiale må mannen derfor lære å holde seg kysk. Ifølge Weininger må menneskeheden fornekte den dyriske driften, det vil si det kvinnelige, som eneste vei for å kunne nå de høyere oppgaver i livet som borger, samfunnsmenneske og hjernemenneske. Weininger konkluderer med en oppfordring til kyskhets for begge kjønn, for slik å kunne gi *ånden* den fulle tilværelse. I Weiningers system er det derfor ikke en moralsk plikt å sørge for slektens fortsettelse. Tvert imot, all fruktbarhet fremstilles som motbydelig og det er umoralsk å sette et menneske uspurt inn i verden (Garborg, 1904: 10-11).

For Eva blir derfor Weiningers støtte til kvinnesaken dobbelt negativ: «Weininger vil fuld ydre Ligestillethed, fordi det vil hjælpe kvinden til at frigjøre hende fra sig selv – til at blive Mand. Og det er for ham alstaa Maalet» (Garborg, 1904: 71). Videre trekker hun en parallell

mellom Weininger og likestillingsidealistene: «Men den samme Tanke forfægter Kvindesagskvinderne i deres sygelige Kamp mot Eros» (Garborg, 1904: 71). Eva ser likestillingsidealistenes krav som synonymt med å innta mannens rolle som fornuftsvesen, og hun er overbevist om at dette vil føre til en forsakelse av såkalte kvinnelige verdier og roller, som kjærligheten og morsrollen. Eva påpeker den fatale konsekvensen dette vil få for menneskeheten med et reversert skremmebilde: livsfornekternes kamp mot kjærligheten kan føre til menneskehetens død. I fortvilelse påkaller Eva en ny verdenshersker:

Herregud, naar skal der komme en ny Verdenshersker, som kan føre Menneskene ud igjen under aaben Himmel! Ud fra Bogstøv og Stuevisdom, ud i Solen og Dagslyset! Men Livets Sol er Kjærlighed i al Evighed, Amen! (Garborg, 1904: 71).

Den vitalistiske intellektualismekritikken er slående; vi må tilbake til naturen. Evas brennende ønske om å nå tilbake til den opprinnelige kjærligheten, som har blitt kvalt av den moderne sivilisasjonens fiendtlighet, leser jeg som en symbolsk reise tilbake til naturen.

4.4.1 Vi som er mysteriet

I *Kvinden skabt af Manden* skildres kjærligheten som en frigjørende livskraft. Når kjærligheten til ektemannen dør, nekter Eva å resignere til «stuedøden» og fortsetter jakten etter det vidunderlige. I begynnelsen prøver Eva å finne substitutter for kjærligheten i kvinnesak, matlaging, torsdagsklubben, men hun kommer frem til at det hun lengter etter er nærheten til et annet menneske. På torsdagsklubben møter hun den dyriske Bjørnen og hun tror hun har funnet ektemannens totale motstykke. Når Eva blir forelsket i Bjørnen skjer en brå forandring i hennes sinnstilstand. Hun går fra en distansert og desillusjonert posisjon, til en total overgivelse til kjærligheten og instinktene:

Inden Vaaren kom, var det vanvittige sked, Jeg elskede. Mod al min Vilje og al min Fornuft. Jeg var overrumplet, lamslaet; jeg havde mistet min Forstand. [...]. Og de lange, lange Timer, jeg levede borte fra ham, gik jeg som et Vilddyr i fortvilet Vandring foran Burets Jærnstænger. Ingen og intet kunde redde mig; jeg var en eneste brændende Længsel og Attraa (Garborg, 1904:91-2).

Her skildres Evas overgivelse til de arkaiske, dyriske drifter: Det er rovdyrhunnen som trer frem, hensynsløs og utemmelig i sin elskov. Mannen får sentral plass som forløser av det kvinnelige potensialet: «Han piskede mig op til Høiden av mig selv; det var som om en indre Ild tændtes i mig i hans Nærhed» (Garborg, 1904: 92), og foreningen mellom mann og kvinne beskrives som den høyeste handling: «Alverdens Lys og Sol var i os og omkring os!» (Garborg,

1904: 97). Likevel er det bemerkelsesverdig at det ikke er kjærlighetsforeningen med Bjørnen som står i fokus, men snarere effekten den får. Til tross for at det er mannen som dyrkes som hersker og befal: «min Herre - her er min Nakke!», forstås foreningen mellom kjønnene som like hensiktsmessig for kvinnen som for mannen (Garborg, 1904: 104). I *Kvinden skabt af Manden* settes kjærligheten opp som en garanti for både sjelelig og legemlig vekst for begge parter, men sær for kvinnen. Som hos Marholm stilles den erotiske urkraften opp som middel til utvikling av selvet, og som en vei til genialitet. Kvinnens genialitet kommer til syne når hun er sin kropp, og gjennomsyret av sanselig begjær til mannen, vekkes hun til sjelelig utvikling:

Naar man elsker, er der intet hvis, ingen Pligter, ingen Fornuft; da tænker man ikke Hverdagstanker, da regner man ikke Nytteregning. Og da er man hverken dydig, dyktig eller talentfuld – man er genial. Ubevidst naar man Tilværelsens Tinde i Vilje og Tanke. Intet andet end Kjærligheden binder. Naar Kjærligheten forlanger det, brister alle Baand; thi den er suveræn og maa saa være (Garborg, 1904: 35-6).

I den erotiske rusen skjer en forvandling, en integrering av kropp og sjel, en forvandling fra det fysiske og materielle til det mentale. Det erotiske får slik en dobbeltbetydning, som fysisk og emosjonell vellyst men kan også leses metaforisk som et uttrykk for intellektuell og kreativ utvikling (Grønstøl, 2012: 79).

4.4.2 Idealisert seksualitet

I *Kvinden skabt af Manden* kombinerer Garborg den seksuelle frihetsutopien med et vitalistisk livssyn, der det erotiske har en altomfattende og livgivende kraft i tilværelsen. Slik forsvarer Garborg tradisjonelle verdier, som at kvinnens plass er ved mannen og barnet, samtidig som hun utfordrer forestillinger om det kvinnelige. Med *Kvinden skabt af Manden* leverer Garborg en ærlig og åpenhjertig skildring rundt en kvinnes kjærlighet og seksualitet, og på denne tiden var dette langt fra hverdagskost i norsk litteratur.

Boken skildrer en kvinnes krav om erotikk i ekteskapet. Eva understreker viktigheten av fysisk og erotisk kjærlighet i samlivet mellom mann og kone. Hun avslører at det er mannens manglende erotiske appetitt som i utgangspunktet skaper problemer mellom ektefellene. Eva beskriver ektemannens seksualitet som «eruptiv av karakter», og hun spekulerer i om det kanskje er vitenskapelige arbeidet hans som har tatt kverken på både livsgleden og erotikken. Eva fører en åpen diskusjon om sine seksuelle behov, og understreker viktigheten av erotisk kjærlighet i ekteskapet:

Og dog støder det mig ofte netop, at min Mands Kjærtegn enten udebliver eller maa ende i fuld legemlig Hengivelse. Den verden av Ømhed, som ligger imellem disse to Yderligheder, kan jeg ikke undvære, tiltrods for at ogsaa Hengivelsen er mig skjøn og ophøiet (Garborg, 1904: 28)

Når Eva velger tilfredsstillelse av eget drifts- og kjærlighetsliv, fremfor mann og barn, spår hun selv at den ukonvensjonelle oppførselen kommer til å sette henne på kant med samfunnet:

«Du, min Ven, interesserer mig, du og intet andet! Men sig det ikke til Menneskene, for da vil de udstøde mig fra alt godt Samfund» (Garborg, 1904: 94). Eva understreker at det viktigste for henne er «å være ærlig og hel», for kjærligheten oppveier alt, og med dette som mantra trosser hun stormen (Garborg, 1904: 100). Det viser seg at Evas spådom kommer til å foregripe reaksjoner også utenfor romanuniverset. Som Skre påpeker i biografien om Hulda, var det var nærmest utenkelig at en kvinne skulle legge ut om kvinnelig drift og erotisk liv på denne tiden, og Skre spekulerer i om dette er kanskje en av hovedårsakene til at boken gis ut anonymt. Anonymitet hindret likevel ikke bokens kritikere fra å angripe romankarakteren på bekostning av forfatteren. Kritikeren Christian Collin leste innholdet selvbiografisk og anså hovedpersonens ærlighet som et tegn på at «Forfatterinden for Tiden ikke er normal» (Collin, 1904).

Basert på lignende grunnlag felte også Asta Hansteen en dom over boken. Hansteen trekker i sin anmeldelse av *Kvinden skabt af Manden* opp en skillelinje i kvinnedebatten ved å foreta en metaforisk omskriving. For Hansteen utfolder kvinnedebatten seg som en kamp «mellom Lys og Mørke» (Hansteen, 1904). For Hansteen er Otto Weiningers *Kjønn og karakter* det mest storslagne beviset på at «Den Mandlige Tænker er fuldkommen uvidende om Kvindens Tilværelse i Høiere forstand, nemlig som Aand» (Hansteen, 1904). Og hun plasserer Garborg i samme bås som Weinger, som gjennom sine forkynnelser av «tøylesløshetens herlighet», medvirker til mørkleggelse av kvinnen som åndelige vesen (Hansteen, 1904).

Her viderefører Hansteen en kritikk av kvinnelig seksualitet som bygger på de samme autoritære, mannlige forutsetningene, som hun selv kritiserer. Kvinnelig seksualitet og følelser assosieres med destruktive og demoniske krefter, og sidestilles med den sjelelige død. Dette er en patriarkalsk tankestruktur som har blitt benyttet for å undertrykke kvinnen, og vi kan se hvordan utforskingen av kvinnelig seksualitet blir en fornedrelse og uting for 1900-tallets likestillingsidealister. Likestillingsidealistene var i så måte like tilbøyelig til å ta utgangspunkt i patriarkalske tankestrukturer som forskjellsfeministene.

Garborgs forkynnelser av «tøylesløshetens herlighet» og kontroversielle hyllest til lidenskap og erotikk vokste frem som en reaksjon mot det hun anså som en ensidig ved likestilling. Den rådende likestillingsideologien hadde oversett og underkommunisert den

virkelige kvinnen. I sitt forsøk på å forsonne tilsynelatende motstridende egenskaper, kvinnen som elskerinne og mor, utfordret Garborg den borgerlige liberalismens dydighetsidealer som ble presset over kvinnen og som likestillingsfeministene stilte seg bak (Torrison, 2012: 118). Det var på tide at kvinner skulle vise at de nettopp var kvinner, og vinne tilbake sin verdighet basert på det Garborg og forskjellsfeministene så som essensielle kvinnelige verdier.

Til tross for dette stod Garborg nærmere likestillingsidealene i kvinnespørsmålet enn man skulle tro. Garborgs åpenhet rundt kvinnelig seksualitet kan ikke sidestilles med bohemenes argumenter for *den frie kjærlighet*. Kristin Johansen setter i sin Sigrid Undset studie, *Hvis kvinner ville være kvinner*, erotikken i sammenheng med det nyromantiske svermeriet i 1890-årene. «Det var idealistiske kvinner som svermet for romantiske konstruksjoner om naturen, mens den konkrete naturen gjerne ble holdt på trygg avstand» (Johansen, 1998: 100). I boken er vi vitne til hvordan «den legemlige Hengivelse» inntar religiøs karakter (Garborg, 1904: 28). Skildringer av det seksuelle får idealiserte uttrykksformer, som peker mer mot det metafysiske enn mot det kroppslige og konkrete. Selve elskovsakten beskrives som «Andagt» og «Religion», og kvinnens seksualitet fremstilles som mer renslig, mer åndelig, enn mannens (Garborg, 1904: 28):

Ingen normal ufordærvet Kvinde vil føle andet end Modbydelighed ved Intimitet med en ligegyldig Mand. Det maa være ham 'den eneste Mand'. Annerledes skal det være med manden. Men er da ikke Kvindens Erotik rensligere? (Garborg, 1904: 28).

Det argumenteres ikke for tøylesløs og hensynsløs utfoldelse mellom kjønnene, men for den forskjønnende og forsonende Eros. Forsøksvis oppheves metafysikkens polarisering mellom kropp og hode:

Forøvrigt, hvad er Legeme, og hvad er Sjæl i Kjærligheden. For mig er det ét, og maa være ét. Naar jeg elsker, d. v. s. er kommet i det overfor en Mand, at alt mit Liv gaar op i ham, al min tanke tænker ham, og al min Vilje vil ham, da ved jeg ikke andet, end at mit Legeme og min Sjæl er et helt Væsen, som søger et andet helt væsen (Garborg, 1904: 29).

Sjel og legeme og seksualitet og kjærlighet utgjør en sluttet enhet når kvinnen elsker. Renvaskingen av seksualiteten kan leses som en bevisst strategi fra Garborgs side. Innenfor det vitalistiske paradigmet får kvinnen en dobbeltrolle: kvinnen kan, som naturen, enten oppfattes som uendelig god og skapende, eller som en skremmende, *ktonisk* kraft, et formløst og tankeløst materie som må temmes og siviliseres. Garborg gjør et forsøk på å fusjonere de to sidene til en sluttet enhet på en tid da den kvinnelige drift ble demonisert og dissekert i litteraturen, filosofien og vitenskapens diskurser. Ved å dekke de besudlede og nedrige sidene ved seksualiteten i et apollinsk skinn, kunne budskapet kanskje trenge gjennom til overflaten

og det rasjonelle samfunnet. Idealiseringen av seksualiteten inngår slik som et vesentlig ledd i Garborgs feministisk-vitalistisk strategi: hvis en kvinne skal vinne aksept og hevde sin rettmessige plass ved mannens side som et emosjonelt og åndelig likestilt vesen, må hun først bekjempe sin demoniske status og vinne aksept som menneske.

4.5 Vitalistisk frihet

Et presserende spørsmål i både eldre og nyere resepsjon av *Kvinden skabt af Manden* synes å være om Eva fortaper seg selv i kjærlighetsutopien, eller om hun vender tilbake til samfunnet med fornyet styrke. Som vi har sett ut fra resepsjonen, tar likestillingsidealistene og forskjellsfeministene utgangspunkt i kontrasterende tankestrukturer i sin forståelse av hva det vil si å være en fri kvinne. I *Kvinden skabt af Manden* ser vi en tilbøyelighet til den vitalistiske frihetsutopien, som åpner for en annen frihetsforståelse. Den vitalistiske friheten består av å lytte til sine egne ubevisste behov. Sannheten er noe man kan føle i seg selv, og er med andre ord ikke begrunnet i en autoritet utenfor individ.

Kvinnens overgivelse til drifter, drømmer, tro og kjærlighetens kraft, bærer med seg lovord om frihet fra tradisjonens tvang. Hos Laura Marholm understrekes det frigjørende og kreative potensialet i denne overgivelsen. Hun finner her et frirom hvor kvinnen kan utfolde seg uten sosiale grenser, og vi kan se hvordan Evas overgivelse til kjærlighetens kraft åpner opp nye dimensjoner og muligheter for kvinnen. Den erotiske kraften tryller frem det beste i kvinnen, det er middel til utvikling av selvet og en vei til genialitet.

Samtidig er bildet av det feminiserte overmennesket forankret i jord og kropp, og rommer et idéstoff som går i retning av individutslettelse. Kvinnen tar form som et guddommelig vesen, men lever i dette øyeblikket interessant nok på grensen mellom liv og død, mellom være og ikke være. På den ene siden gis det uttrykk for en sanselig, jeg-orientert, ekstatisk holdning, som i neste sekund kan gli over i en sjelelig-vegetativ tilstand, hvor jeget er underkastet naturens lov og røvet sin frie vilje. Vassenden ser en paradoksal bevegelse i 1800-tallets vitalistiske litteratur: mens kunsten blir stadig mer opptatt av å fremvise det individuelle og subjektive, så rommer den et idestoff som går i retning av individutslettelse (Vassenden, 2012: 41). Blir det egentlig noe igjen av mennesket, eller glir mennesket over til å være et vegetativt dyr?

Vassenden understreker at animaliseringen av mennesket i vitalismen ofte kommer med en viss kjønnsmessig skjevhet: Kvinnen blir gjort til et dyr, mens mannen beholder en viss grad av sitt styrende intellekt (Vassenden, 2012: 479). Dette aspektet ved vitalismen opptar også

Lise Præstgaard Andersen i «Biologiseringen av Kvinden». Ifølge Andersen står kvinnen i en særposisjon når det kommer til den vitalistiske friheten. Kvinnen er grunnet sin biologiske utrustning i større grad bundet til naturloven, og denne påstanden har i neste instans blitt brukt for å befeste patriarkatets undertrykkelse av kvinnen. Innenfor den vitalistisk regressive naturdrømmen er kvinnen kun et objekt, en passiv instans, som føder i takt med gårdsdyrene.

I *Kvinden skabt af Manden* finner vi flere eksempler på animaliserte og dyriske skildringer av Eva. Når Eva gir seg over til de irrasjonelle driftene, kommenterer hun at hun ikke lenger er «herre i sitt eget hus». Den seksuelle kraften har tatt makten over henne. På samme måte som når en kvinne menstruerer eller er gravid, er hun også unormal når hun elsker. Da er kvinnen i «Magternes Vold» (Garborg, 1904: 70). På bakgrunn av dette hevder Eva at kvinner «under visse perioder» er mindre rustet enn menn til arbeidslivet, hun kan verken tåle stresset i det politiske livet eller påkjenningene ved hard fysisk aktivitet: «Aldrig vilde jeg f. Eks. vove at lade mig operere af en kvindelig Læge, uden først at skaffe mig Vished for, at hun var udenfor sine unormale Perioder» (Garborg, 1904: 70).

Asta Hansteens kommentar i sin analyse *Kvinden skabt av Manden* om at Eva «seiler i bidevind» får stor slagkraft i lys av disse passasjene. Garborg skriver svart på hvitt at kvinner ikke er skikket til å utføre det samme arbeidet som menn. Dette leder flere til å hevde at Garborg forsterker bildet av kvinnen som skrøpelig struktur i et kaotisk driftsunivers – og ikke som en myndig instans som de tidligere likestillingsidealistene strebet etter. Resepsjonen mener at det er kjærligheten som har gjort Eva blind, og leder henne til forsakelse av den rasjonelle, virkelige verden, til fordel for virkelighetsflukt og åndelig død.

Vassenden ser individets problematiske status som en uløselig del av, men også et dilemma ved vitalismen (Vassenden, 2012: 41). Dette viser seg også sant for kvinnebildet i *Kvinden skabt af Manden*. Heller enn å dvele videre ved dette dilemmaet, gjør en mer fruktbar inngangsvinkel seg gjeldende: Kan det innenfor dette umulige utgangspunktet, i den paradoksale bevegelsen mellom selvhevdelse og selvovervinnelse, hvor kvinnen er alt og intet på samme tid, finnes forutsetninger for nye tanker? Selv om driftsmystikken kan ligne på vitalismens regressive kvinnedrøm, vil jeg hevde at *Kvinden skabt af Manden* rommer et annerledes budskap. Det fremstår ganske tydelig at Eva har andre siktemål med sine forkynnelser av «tøylesløshetens herlighet» enn å gjøre seg til talskvinne for en underminering av kvinnen. Garborg tar utgangspunkt i bildet av den biologiske kvinnen – kvinnen redusert til kropp og seksualitet – og ser etter muligheter for hvordan vi kan benytte oss av denne reduksjonen snarere enn å la oss kue av den. Dette leser jeg som Evas primære oppgave i *Kvinden skabt af Manden*: «ingen gjør noget af intet, selv ikke en Mand. Det var dog af Naturen

Stof I mig, som lod sig forme, og jeg er dog blevet et tænkende Menneske med mit eget Særpræg» (Garborg, 1904: 52). Hun leter etter en balanse mellom biologisk-emosjonelle kvinneverdier og det moderne livs utfordringer, og gjør det biologisk-emosjonelle til en del av et samlet bilde av en sterk, men følsom og feminin kvinne.

Fra et feministisk-vitalistisk perspektiv er Garborgs feminisme transcenderende i den forstand at den overskrider vitalismens dyriske og demoniserte kvinnebilde. Annerledes enn hos mannlige vitalister, som ser driftskvinnen nokså unyansert og fra et ytre perspektiv, legger Garborg fortellerstemme og synsvinkel i et kvinnelig subjekt. Kvinnen som et tenkende og følende subjekt overskrider det animaliserte kvinnebildet i vitalismen. Garborg foretar slik en utvidelse og korreksjon av vitalismens objektifiserte kvinne, selv om dette skjer innenfor vitalismens rammer og prinsipper.

4.5.1 Feminin kraft versus mannlige kultur

Kvinden skabt af Manden er mer enn en fortelling om kjærlighetens tinderus, men undersøker også kjærlighetstapets forvirring og depresjon og den eksistensielle krisen dette fører med seg. Det er en utforsking av kjærlighetens vanskelige vesen og levekår, med et særlig blikk på misforholdet mellom kjønnene, ubalansen mellom mann og kvinne, og den moderne sivilisasjonens tendens til å sette egenkjærlighet fremfor medmenneskelighet. Vi er vitne til hvordan Eva prøver å helgardere seg selv i sin reise, men kulturen er for forurenset, og menneskene for korrupte. Til og med Bjørnen, som synes å rose Evas sjeldenhet, viser seg å være lite kjærlighetsdyktig. Eva er klar for å forlate både barn og mann for sin elsker, når Bjørnen viser seg å være «saa skuffende lig en Mand!» (Garborg, 1904: 112). Under en av mange fortrolige samtaler mellom elskerne kommenterer Bjørnen Evas forskjellighet fra andre kvinner:

'Men velsigne Dem, Frue, hvordan kan en saa ulastelig Dame, som De, være saa totalt blottet for Moralfølelse, Religion, Ansvarsfølelse, og alle andre Følelser, som et moderne Samfundsmenneske, og især da en Kvinde, er nødt til at have. De er jo en Vild ifra Afrikas Skoge' (Garborg, 1904: 90)

Bjørnen sidestiller Eva med det arkaiske og ville, og Eva tror at frykten for at han ikke kan håndtere henne er hovedårsaken til at han forlater henne. Noen måneder senere mottar Eva brev fra sin tidligere elsker: «Og han roste min Helhed, Mit mod og takkede mig; men mellem Linjerne læste jeg, at han ikke fandt min Moral ganske i Orden (Garborg, 1904: 112). Bjørnens avisning av Eva er en tydelig parallell til misforholdet og misforståelsene mellom kjønnene som

preget klimaet rundt århundreskiftet. Omveltning i samfunn og kjønnsroller skapte grobunn for maktstrid og misforståelse mellom kjønnene rundt århundreskiftet.

I *Kvinden skabt af Manden* er det mennene som får skylden for at det har oppstått konflikt mellom kjønnene. I Garborgs univers representerer det mannlige blikket den egenkjærlige fornuften, mens det kvinnelige representerer den absolutt uselviske, altruistiske kjærligheten. Lite kjærlighetsdyktige menn får eksplisitt skylden for å ha skapt kvinnen om til versjoner av dem selv: kalde, kyniske og egenkjærlige mennesker. Dette understrekes når Eva, etter å ha gitt seg hen til kjærlighetens kraft, ser verden med nye øyne. Som den første sivilisasjonskritiker, Jean Jacques Rousseau, ser Eva tvers gjennom kultursamfunnets koketteri og hyklari. De nære venninnene fra torsdagsklubben transformeres til grusomme rovdyr og det moderne selskapslivet slår henne som hult og fiendtlig:

selv det saareste og bitreste, et menneske havde lidt, paa de grusomste og mest raffinerede blev gjort om til Underholdning. [...] Dersom de nu kunde faa et Glimt af min skjælvende Sjæl at se, hvor vilde de ikke kaste sig over den som Hyæner, og slæbe den blodig omkring paa Torvene (Garborg, 1904: 105-6).

Det er ikke plass til kvinnen og hennes kjærlighet i det moderne samfunnet. Det blir gjort tydelig at Eva ikke anser det som at skylden ligger hos henne selv og hennes egne overbevisninger. Det er ikke selve kjærlighetshistorien og Bjørnen i seg selv det hele kommer an på, men hele atmosfæren i tiden som er avgjørende for om Eva lykkes eller ikke i sin selvrealisering. Bjørnen, torsdagsklubben og sivilisasjonen stilles opp som transhistorisk vern mot det voldsomme, ukontrollerbare kvinnelige. Om Eva lykkes i sin selvrealisering eller om hun ender i resignasjonen gis det ikke noe entydig svar på, men mye tyder på at samfunnet ikke vil møte kjærlighetens krav. Bokens avslutning er gjennomsyret av en pessimistisk undertone. På bokens siste side viser Eva hvordan Weiningers ord blokkerer hennes prosjekt: «Jeg ser et Øie som stirrer paa mig – langt borte fra, og pludselig staar der skrevet foran mig: ‘Die Verlogenheit der Frau!’»⁴ (Garborg, 1904: 131). Det er det mannlige blikk som umuliggjør Evas prosjekt.

⁴ Tesen om kvinnens ontologiske løgnaktighet var en av Weiningers hovedteser. Uttrykket betegner Otto Weiningers karakteristikk av kvinnen som tvers igjennom løgnaktig.

5 Analyse *Fru Evas Dagbog*

I *Fru Evas Dagbog* viderefører og utdyper Garborg sentrale tema fra *Kvinden skabt af Manden*. Vi ser et tydeligere og mer målrettet forsøk på redde kvinnen ut av det mørke kontinentet som Weininger hadde forvist henne til. Det er tydelig at Garborg med *Fru Evas Dagbog* er ute etter å understreke et poeng, en korreksjon og utfylling av en viktig del av hennes lære, som store deler av resepsjonen hadde oversett i *Kvinden skabt af Manden*. Allerede i *Kvinden skabt af Manden* har Garborg presentert oss for utkastet til fremtidssamfunnet, som i *Fru Evas Dagbog* får sin manifestasjon blant menneskene på det ideelle natursamfunnet Vestø.. Som det fremkommer av tittelen, er *Fru Evas Dagbog* formet som en dagboksroman og omhandler Evas reise til det ideelle natursamfunnet Vestø. På bokens første side, som er formet som et brev, fremkommer det at Eva på ektemannens forespørsel sender han «disse Blade af min Dagbog», som er innholdet i boken. Dagboksnotatene gir illusjonen av å være skrevet ned parallelt med handlingen i boken. Dagbokssidene er ikke tidsmarkert, og utenom et dikt og et par fotnoter her og der, er ikke formen videre eksperimenterende sett i motsetning til *Kvinden skabt af Manden*. Det er likevel interessant at Garborg har valgt dagboksformen, som lett kan gi illusjonen av fortrolighet mellom forteller og leser, og derfor kan leses selvbiografisk. Dette kan leses som en indikator på at Garborg, ved å velge den inderliggjorte dagbokformen, ønsket å provosere sine kritikere ytterligere.

Men det er i forlengelse av Marholms litterære poetikk hvor kvinnens kropp og psyke er avgjørende i søknen etter genuine sannheter at valg av stil får sin berettigelse. Essayistens krav om å kjenne seg selv fra *Kvinden skabt af Manden* står fremdeles sentralt hos Eva i oppfølgeren. Eva lytter til sin indre stemme og egne empiriske bevis fremfor å overta etablerte konvensjoner og sannheter.

I større grad enn i *Kvinden skabt af Manden* gir Eva leseren et innblikk i hennes forhold til det moderne. Romanen er befolket med karakterer som representerer ulike posisjoner i den pågående samfunnsdebatten, og i samhandling med disse posisjonene utkrystalliserer Eva sitt eget standpunkt. Det er tydelig at Eva ser kvinnen som innehaver av viktige verdier og roller som burde være normgivende for samfunnsutvikling. Samtidig har dette bildet av kvinnen forankring i en vitalistisk ideologi, som blir brukt som et motbilde og bekjempelsesstrategi mot dekadanse og forfall.

5.1 Sammendrag *Fru Evas Dagbog*

Eva reiser med dampbåt til en øy ytterst i havet, som hun senere avslører som Vestø. Dette er et utpostsamfunn, hvor noen få familier lever sitt enkle liv i pakt med naturens velsigninger og

krav. Hos dette glade, sunne og livsdyktige folket, som livnærer seg av fiske og fangst og lever i harmoni med hverandre og naturen, skal Eva hvile og hente ny kraft, kraft til å leve. Tonene er forandret fra *Kvinden skabt af Manden*. Eva mangler både kraft og fremdrift, og sliter med livets kvaler. Det uttrykte mismotet hindrer derimot ikke Eva fra å betrakte de innfødtes sterke og vakre mannskropper med et begjærlig blikk. Men den kjærlighetshungrige og livslystne Eva som leseren ble fortrolig kjent med i *Kvinden skabt af Manden*, synes å være et tilbakelagt stadium.

Det dionysiske bud om å leve livsbekreftende oppleves som eksistensielt utfordrende for Eva. Eva sliter med å være herre over livet, og gir seg hen til melankolien. I utgangspunktet kan det virke som at det er den tapte kjærligheten med Bjørnen som svartmaler Evas sinn, men Evas bekymring skal vise seg å bestå av betydelige større dimensjoner. Den vekslende tiltroen og mistroen til livet er et viktig refleksjonsutløsende punkt som driver handlingen videre i *Fru Evas Dagbog*.

Sammen med det døvstumme naturbarnet Eli utforskes øya høyt og lavt, og Eva gjenopptar gradvis kontakten med *livskraften*:

Men da jeg stod alene herude paa mit Skjær under høi Himmel og saa Bølgerne vælte sit lange og vældige imod mig, og kjendte det salte Sprøit af Hav mod mit Ansigt, da følte jeg en uendelig Befrielsens Fryd. Det var, som om jeg var undsluppet noget stygt og skamløst, der krænked min Blufærdighed; ja, som efter et havfriskt Bad følte jeg mig, og al Verdens Vin blev mig overflødig (Garborg, 1905: 51).

Naturen blir stedet hvor en frigjør seg og rensker seg ren for sivilisasjonens smuss (Grønstøl, 2012: 51). Livsmotet vender så smått tilbake, men blir forstyrret når to fremmede menn gjør sitt inntog på øya og bringer sivilisasjonen med seg. Tilstedeværelsen til de nyankomne turistene, en natursvermende doktor og en Weininger-lignende tysk dikter fremstår som utrygge elementer og Eva klager over at hun nå må begynne å ta hensyn til visse samfunnskrav: «Nu maa jeg bl. a. begynde at tænke paa mine Klær. Jeg kan ikke farte om som et Fugleskræmsel nu, da jeg ikke længer raader Grunden alene» (Garborg, 1905: 91). Omgangen med de to tilreisende viser seg derimot å være gunstig for tanken, og de blir viktige samtalepartnere og inspirasjonskilder for Evas videre refleksjoner og tankestrømmer.

Lik *Kvinden skabt av Manden* må det meste av handling vike for lange tankestrømmer og reflekterende passasjer som omhandler det moderne samfunnets livs og samlivsformer, samtidslitteratur, kvinnesak, emansiperte kvinner og dekadente menn. Sivilisasjonskritikken er gjennomsyrende, og i større grad enn i *Kvinden skabt af Manden* diskuterer Eva kvinnens rolle og vesen i lys av et samfunnsgagnende perspektiv. Gjennom hele verket kontrasteres livet på

øya med det moderne samfunnet, hvor all livsglede kveles av svoveldunster fra «Barbarernes Helveder og Tusmørket i Filosofernes støvede studerkammere», og sosial og økonomisk oppdrift kontrasteres med livskunsten å bare være til (Garborg, 1905: 18):

Og dog er Menneskene rige i denne lille Verden; thi de eier det, som Guld ikke gir: Sundhed og enfoldig Glæde ved Livet. Mange smaa og store Sorger fylder deres Liv, men én stor Glæde overstraaler alt: Glæden over at være til og aande (Garborg, 1905: 15-16).

Som i *Kvinden skabt af Manden*, er det sivilisasjonen som igjen gjør det umulig for Eva å få realisert sitt prosjekt, og det er dette som gjør henne baktung. Misforholdet mellom kjønnene synes for stort til å kunne bøtes, og som i *Kvinden skabt af Manden* avsluttes Evas fortelling høyst tvetydig, og vi kan spekulere i om Eva ender i resignasjonen eller om hun klarer å leve opp til den vitalistiske ideologien hun selv postulerer om å leve livsbekreftende: «Skam faa den, som ikke vender rigere tilbage, baade fra Jubelen paa Livets Tinder og fra Graaden i dets Afgrunde» (Garborg: 1905: 20).

5.2 Industrisamfunnets uheldige konsekvenser

Boken kontrasterer det moderne samfunnets livsformer med de naturlige. Grunnleggende verdier som kjærlighet, omsorg og medlidenhet trues av den vestlige sivilisasjonens stadige fremskrittstenkning, og det evige jaget etter sosial og økonomisk oppdrift. Dette har satt sitt spor på de moderne menneskene, som hos Garborg ofte skildres som spøkelsesaktige vesener. Eva, doktoren og dikteren er fremmedgjorte, nervøse bymennesker, som søker rekonvalesens og sjelelig rehabilitering i Guds frie natur. Doktoren er som Eva, andregangsbesøkende, og har siden første besøk «altid længtet tilbake» (Garborg, 1905: 89). Gjennom doktoren får Eva et innblikk i østlig religion og filosofi. Doktoren har vokst opp i India og er en begeistret tilhenger av buddhismen, og sverger til en asketisk livsstil. Som en følge av den buddhistiske lære er han også pasifist, engasjert dyrevenn og utstråler en medlidenhet med alt levende.

Gjennom doktoren kontrasteres vestens religion og kultur med den østlige. I det vestlige samfunnet trekkes mangelen på medlidenhet og humanitet overfor mennesker, dyr og natur frem som et primært problem, og som en direkte konsekvens av den positivistiske vitenskapen og moderne industrialiseringen. Doktoren snur om på verditablået når han erklærer vesten for den *egentlige* hedning: «Menneskenes Egoisme og Overmod døver Samvittighetens Røst, og de blir Bødler og Slagtere tilhobe!» (Garborg, 1905: 106-7).

Det er tydelig at Doktorens appell til menneskelig medlidenhet og samvittighet inspirerer Eva: «Vi faar 'prøve at Være snille' – det er fremdeles og altid Summen. Ingen har endnu sagt mig noget bedre»

(Garborg, 1905: 183). Likevel rommer den buddhistiske lære tvetydigheter som Eva ikke kan gå god for. Dette gjelder særskilt den buddhistiske religionens syn på kvinner og seksualitet. Doktorens asketiske livsstil fremstilles også som problematisk, når doktoren mot slutten av boken blir sykkelig av sin egen vegetarkost. Fru Eva understreker ironien i dette: «Bare han ikke er nærmere ved at 'overvinde Legemet' end han selv tror» (Garborg, 1905: 167). *Livet selv* feller slik en dom over doktorens asketiske livsførsel som livshemmende.

I *Fru Evas Dagbog* blir leseren presentert for den ene dystre samfunnsanalysen etter den andre. Doktoren er en bereist mann og forteller blant annet om et opphold i Amerika:

Engang havde han i Amerika bod i et Hus, hvor 1500 Mennesker var stuvet sammen, hver i sin 'Boks' med Nummer paa. En hel liden By under ét Tag. Og alle disse Mennesker var hverandre ligegyldige som stenen under deres Fødder, og alle havde samme Farve og samme snit og samme rastløse nervøse Væsen. At bruge sine Ben havde de glemt; thi Elevatorer førte dem op og ned; og skulde de over i næste Kvartal, saa rasede de afsted paa Cykler og elektriske Sporvogne. Og skulde de lidt lange Ture, saa var det Automobiler. Det var en Myrtue av underjordiske, spøgelsesagtige Væsener fordelt i Bokser, Fabrikhelveder og Kjældere» (Garborg, 1905: 187).

Doktoren skildrer et samfunn preget av store sosiale forskjeller, hvor millioner går omkring i «Skyggernes Helvede» for å skaffe rikdom til de hundre «som skummer Fløden af deres Sild» (Garborg, 1905: 188). *Fru Evas Dagbog* presenterer en dyster samfunnsanalyse hvor mennesker er blitt middel for målet, som er et evig rullende hjul med følgende mantra: mer fremskritt.

Eva markerer sin utkantposisjon når hun setter kjærligheten, samt kunsten å *være*, fremfor sosial og økonomisk oppdrift. Eva går dermed motsatt vei av det verdensbildet og naturbegrepet som vinner frem i tiden. I motstand mot den positivistiske vitenskapen og moderne industrialiseringen messer Eva sine «kjætterske» lovord om den store kjærligheten livsvisdom:

- Men jeg Kjætter herude i Ørkenen, jeg raaber over al Jord: Tak og Pris alligevel, at Troldom engang band mig! Og tak og Pris, at jeg intet angrer, intet, uden alt det negative, alt det jeg ikke har levet! Og Tak, fordi, jeg har set Eventyrets Glans, før Hjernens og Fornuftens Tid holdt sit Indtog paa Jorden! (Garborg, 1905: 61).

5.2.1 Menn som frykter kvinner

Vitalismens verdensbilde rommer en essensialistisk kjønnsforståelse, og som vi tidligere har vært inne på, innehar ofte denne forståelsen en kjønnsmessig skjevhet. Kvinnen reduseres til et dyr, mens mannen bevarer en viss grad av sitt styrende intellekt. Den animaliserte kvinnen er en del av en vitalistisk utopi, en tapt sannhet, som det er mannens oppgave å gjenfinne. Vi kan trekke paralleller mellom mannskildringer i vitalistisk litteratur og Nietzsches vitalistiske helt, overmennesket. I *Slik talte Zarathustra* ble overmennesket lansert som en marginalisert sannsiger som hadde avvist alle samfunnsmessige konvensjoner og dyder, med det formål om å nå en høyere tilstand i livet og leve i samklang med en sterk livsfølelse.

En regjerende tendens hos Garborg er derimot at mennene er ute av stand til å utføre en slik oppgave. Til forskjell fra den kjønnsmessige stereotypien, hvor mannen utgjør en aktiv og handlende part, og kvinnen er passiv, hvilende og ventende, er mennene i *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* preget av intellektuell stagnasjon. De er handlingslammet av de grunnvoldsrystende forandringene som utspant seg ved fremveksten av det moderne samfunnet: «Det moderne Liv med sine Kjæmpe-Fremskridt paa alle Omraader, sin voldsomme, hensynsløse Kamp for Tilværelsen tar Mandenes Kræfter, sliter paa deres Legeme og gjør dem til forkavede og trøtte, nervøse Hjernemennesker» (Garborg, 1905: 67-68). Forandringer som de ene og alene er ansvarlige for, som Eva understreker: «Og er det ikke vor Tids Mænd, som først har begyndt at emancipere sig – nemlig fra den selvsamme store Naturmagt, som Kvinderne nu vil løs fra?» (Garborg, 1905: 67).

I *Fru Evas Dagbog* trekkes spesielt mannens åndelige bestrebelsler og evige statusjag frem som mannlige verdier som har ført sivilisasjonen på ville veier. Emansipasjonskvinnen er likeledes et produkt av den moderne mannen som har skapt det kvinnelige levesettet. Og henne hadde Garborg like lite til overs for som Weininger, og så henne som et uttrykk for en syk og degenerert kultur. Eva ser det problematiske forholdet mellom kjønnene både som et resultat av moderniseringsprosessen, men også som en historisk maktkamp, og et gjennomgående tema i både *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* er mannens problematiske forhold til kvinnen.

I Garborgs verdiunivers spiller mannen en betydelig rolle i en kvinnes liv. Mannen gjør kvinnen til kvinne, ved å skjenke henne kjærlighet og barn. Og dette fremstilles som en forutsetning for utvikling av kvinnens legeme og ånd. I *Fru Evas Dagbog* svermer Eva for den sterke og trygge mannsviljen hun mener å finne på øysamfunnet. Vi finner derimot lite av denne velviljen når de kommer til skildringene av de moderne mennene i Garborgs fiksjonsunivers. Det mannlige persongalleriet i *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* består av

moderne degenererte mannstyper. Evas ektemann er en steril stuefilosof som har forlest seg på bøker og mangler erotisk appetitt. Bjørnen og Dikteren er kunstneridealister, sentimentale byintellektuelle og «menn i krise», som i frykt for den virkelige kvinnen, idealiserer kvinnen til engleaktige porselensdokker. Hos Bjørnen og dikteren oppfattes feminisering og kvinners overskridelse av borgerlige kjønnsroller og moral som en trussel mot den maskuline makten, og de uttrykker en frykt for det kvinnelige. De er med andre ord tydelige litterære manifestasjoner for Weininger-typene som preget åndsklimaet rundt århundreskiftet 1900.

I *Fru Evas Dagbog* tar Eva et oppgjør med de ulike kvinnesjablone og fantasifostrene konstruert av en mannlig kultur for å utestenge kvinnen fra alt godt samfunn. Eva finner motstandsbølgen som reiste seg mot Weiningers «hensynløse Udtalelser om Kvinden» som noe tilgjort (Garborg, 1905: 84). Ikke fordi hun tar Weiningers parti, men fordi det patriarkalske samfunnets kvinnefiendtlighet lenge har vært et etablert historisk faktum. Kvinnen og hennes feminine kraft har blitt forsømt og fordømt i årtusener før Weininger entret scenen. Kristne menn som Pauli, kirkefaderen Tertullian, Hieronimus og Augustin, og ikke minst den store opphøyede Buddha, alle har de én ting til felles: De støter kvinnen ut i mørket og forbanner henne (Garborg, 1905: 85). Når det kommer til den store oppgave om å definere kvinnens vesen, velger Eva derfor å se bort fra tradisjonen. Evas visdom er basert på hennes eget empiriske grunnlag: «Jeg maatte søge min egen Visdom paa mine egne Veie» (Garborg, 1905: 12).

5.2.2 «En ny Verdenshersker»

Det vitalistiske verdiuniverset, men også *Fru Evas Dagbog*, tar utgangspunkt i en idé om arbeidsfordeling som samsvarer med den herskende oppfattelsen av kjønnsrollene i tiden: Hunnkjønnen sørger for artens fortsettelse og vedlikeholdelse, og hannkjønnet for dets utvikling og fremskritt. Det mannlige assosierer med transcendens og kultur, og det kvinnelige med en immanent hjemmesfære, det naturlige og enkle. Av dette følger det at menn er ordnere av de sosiale forhold, men disse forhold synes å være lite ordnede, ifølge Eva. Som doktorens og Evas samfunnsanalyse viser, er ikke betingelsene for liv ikke lenger til stede, og fremskrittet er derfor ikke noe å ettertrakte. Eva ser det derfor som høyst nødvendig at kvinner slutter å utelukkende verdsette de tradisjonelt maskuline verdier, for da bidrar de kun til å styrke de maskuline verdinormene. Derfor fremsettes det å endre hele verditablået som kvinnens viktigste oppgave. Dette skjer gjennom en favorisering av en livstilværelse og verdier som tradisjonelt har blitt ansett som kvinnelig. Gjennom middelet for å bli herre over naturens uregjerlige kraft har menneskene gjort seg selv til slaver. Eva snur derfor om på verdihierarkiet:

og jeg tror, vi er paa Vildspor, naar vi tænker os Mændenes mange 'Stillinger' som aatraaværdig Modsætning til Kvindernes 'huslige Slaveri'. Jeg undres paa, hvem der oftest er 'Slave', siden vi nu endelig skal bruge et saa pompøst Ord (Garborg, 2005: 73).

Hos Garborg bærer mennene ansvaret for sivilisasjonens villfarelse og det er kvinnen som trekkes frem som sannsigeren. Fra sitt marginaliserte utgangspunkt avviser Eva samfunnsmessige konvensjoner og dyder til fordel for å leve ut sitt kjærlighetskrav, og setter sosial og økonomisk gevinst til side for å kunne leve i samklang med naturen og den sterke livsfølelsen. Hun er en inderliggjort versjon av Nietzsches overmenneske, med kraften til å løfte menneskeheten ut av stagnasjonen. Og fra sin overlegne posisjon formidler Eva sin visdom: forsvinner kjærligheten og begjæret, forsvinner livsspenningen, og menneskene vil miste sin livsmening og stå igjen med et uendelig tomrom.

5.2.3 Naturtilstanden

I etterordet til *Kvinden skabt af Manden* er det ved en henvisning til bondesamfunnet at Eva mener å finne sin idealkvinne. Her hintet Eva om et «fornuftigt og vakkert Matriarkat» hos de «jorddyrkende Kvinder i de store Bondesamfund - Gardmanskonerne» (Garborg, 1904: 116).

Årsaken til de slette studiene om kvinnen har utgangspunkt i at psykologene har valgt den moderne kvinnen som sitt studieobjekt. Hvis menneskene hadde vendt tilbake til det naturlige og enkle, ville psykologene ha kommet til andre konklusjoner om kvinners vesen. De ville oppdage at bondekvinnene var kvinner som «eier en Evne til at drage Slutninger og handle efter dem, med andre Ord, Evnen til at tænke og handle logisk, en Evne, der af Psykologerne altid fraskrives Kvinden» (Garborg, 1905: 117).

Garborg kontrasterer bondekvinnens sunne kjerneverdier med «de store Byers ørkesløse, overkultiverede Damer – Drivhusplanterne og Ballerens Dukker» og «de opagiterede, ensidige udviklede Emancipationsstræbere» (Garborg, 1904: 116). Hos bondekvinnen mener Garborg å finne et verdig menneskeliv. I bondekvinnens liv står mann og barn sentralt, men rangordningen mellom kjønnene ser ut til å være likestilt:

Bondekvinnen inntar rollen som «Mandens Raadgiver og Medarbeider, der har sin Hædersplads i Høisædet ved hans Side, og for hvem de Sønner bøier sig i Ærbødighed». Hun er «Husets Hjerter men ogsaa Hjerne» (Garborg, 1904: 117-118). Og derfor får bondekvinnen oppfylt «et bevidst Liv som Samfundsmennesk» ifølge Garborg (Garborg, 1904: 117). Dette perspektivet følges opp i *Fru Evas Dagbog*, hvor Evas ser bondekvinnens kjerneverdier reflektert i kvinnene på Vestø.

Andersen og Vassenden påpeker det kjønnede verdihierarkiet i vitalismens verdensbilde. Innenfor en vitalistisk kontekst overskrider Garborg dette bildet når hun fremstiller kvinnen som en feminin, men sterk kvinne med evner til å redde mannen fra resignasjon og stagnasjon ved å hente han tilbake til det naturlige, til kunsten å *være*. Garborg så ikke denne vendingen som et reaksjonært tilbakesteg hverken for samfunnet eller kvinnen. Eva reflekterer over dette i etterordet til *Kvinden skabt af Manden*: «Det største af alle Fremskridt er jo dog gjennom det kompliserte at naa det enkle. Og selv det enkleste vil altid tage nye Former» (Garborg, 1904: 118). Garborg kommer til å bygge denne tanken videre i boken hun senere skulle skrive om Rousseau: *Rousseau og hans tanker i nutiden*. Her blir det tydelig at Garborg ikke leser Rousseaus sivilisasjonskritikk som regresjon tilbake til et fortidig idealsamfunn, målet var fremtidig utvikling med naturtilstanden som norm (Garborg, 1909: 109)

Hjemmet og familien er samfunnets grunnvoll. Hvis menneskene gikk tilbake til den enkle levemåten, slik den beskrives i *Fru Evas Dagbog*, ville begge kjønn bli lykkeligere og mere i pakt med naturen. I bondesamfunnet hvor skillelinjene mellom produksjon og reproduksjon er mindre fremtredende, mener Garborg å finne et mer balansert familieliv. Hverken menn eller kvinner ville i et slikt samfunn trenge å gå utenfor hjemmesfæren for å tjene til livets opphold. Vi kan derfor lese Evas prosjekt som et forsøk på å la feminine kvinnelige verdier, som kjærlighet og omsorg, transcendere den mannlige egenkjærligheten. Garborg trodde dette kunnegjennomrette balansen og harmonien mellom kjønnene.

Eva heier frem en naturlig arbeidsfordeling: «At Manden, som den af Naturen mindre bundne, tar det meste udendørs Arbeide, og Kvinden, som den til Slægten stærkest bundne, det meste indendørs, er dog saa uendelig naturligt» (Garborg, 1905:71). Men hun lar seg likevel fascinere av at menn og kvinner på Vestø samarbeider om arbeidsoppgavene uavhengig av kjønnsroller:

Det er meget almindeligt, at Mændene spinder her, naar de er hjemme. I det hele hjælpes man saa hyggeligt ad med alt. Konerne er dygtige og driver altid Gaarden, naar Manden er borte; men til Gjengjæld hjælper Manden til i Fjøset, spinder, spoler, ribber Fugl osv., naar han er hjemme (Garborg, 1905:165).

Så til tross for at Eva heier frem forskjeller mellom kjønnene, er målet et balansert hjem- og familieliv hvor mann og kvinne lever i harmoni og respekterer hverandre som likeverdige mennesker, og hjelper hverandre med arbeidet. De er i balanse både psykisk og fysisk.

Likeledes ser ikke Garborg kvinnerollen som hverken innskrenket eller underminerende. Sammenlignet med de moderne kvinner: overarbeide arbeiderkvinner,

drivhusplanter, balldukker og emansipasjonsstrebere, oppfatter Garborg bondekvinnelivet som mer fritt og meningsgivende for kvinnen. Dette standpunktet utdyper hun videre i *Rousseau og hans tanker om nutiden*. Her gjør Garborg et iherdig forsøk på å revaske Rousseaus kvinnesyn. Til tross for at han hevder at kvinner og menn har forskjellige egenskaper, og derfor bør få tilpasset oppdragelsen etter sitt kjønn, hevder Garborg at dette er ikke nødvendigvis innebar en rangordning mellom kjønnene. Garborg gjør det klart at hun ikke leser Rousseaus ord om kvinnen som en underordningsideologi, og for å tydeliggjøre dette siterer hun noen ord Rousseau har skrevet om kvinnen:

'Vil vi at Kvinderne skal være uvidende i alt udenfor Husholdningen? Vil vi gjøre Vor Ledsagerinde til vor Tjenerinde? Vil vi gjør hende til en veritabel Automat? Nei; det er ikke Naturens Mening. Tvertimot. Den vil at Kvinderne skal tænke, drømme, elske og vide, vil at de skal pleie sin Aand som sit Ydre; det er de Vaaben den gir dem, istedetfor den Kraft de mangler, og for at dirigere vor. De bør lære mange ting, men kun saadande som er nyttig for dem å vide'. Det er det «Barbari» han ønsker å udøvet mot Kvinden (Garborg, 1909: 71).

Den sterke, feminine kvinnen som Garborg gjør seg til talskvinne for er altså ikke et tilbakeskritt til kvinnens rolle som husslave. Garborg har andre mål enn å redusere kvinnen til en dyrisk og innskrenket skapning. Med utgangspunkt i bondekvinne spår Garborg utkastet til fremtidssamfunnet, et fremtidig matriarkat, hvor kvinnelige verdier som moderlig omsorg og frigjørende kjærlighet, transcenderer den mannlige egenkjærligheten. I Garborgs fiksjonsunivers lever mann og kvinne i harmoni med hverandre og er i balanse både psykisk og fysisk. Kvinnen fremstilles som et like forstandig menneske som mannen, og med det fortrinn at hun ikke har mistet kontakten med det opprinnelige. Til forskjell fra mannen har hun ikke latt seg stagnere av den moderne verden. Hun er det privilegerte kjønn som bærer med seg verdier fra det mørklagte kontinent som mennene for lengst har glemt, og som nå har sett seg fortjent til en dag i solen.

5.3 Den feministisk-vitalistiske strategien

Som nevnt i sammendraget, skiller *Fru Evas Dagbog* seg fra forgjengeren *Kvinden skabt af Manden*, særlig i stil og tone. Eva er berøvet for den dionysiske stemning og rus som gjennomsyrrer forløperen, og fremtrer mer distansert, tankefull, reflekterende og melankolsk. Hun står fast på sine overbevisninger, men overgivelsen til de irrasjonelle driftene og kjærlighetsutbruddene er nærmest fraværende, og dette reflekteres i formen som fremstår som mindre eksperimenterende.

Eva holder likevel fast på sin kritikk av samtidslitteraturen, både når det kommer til kvinnelitteraturens realistiske typediktning og dekadansens livstretthet og kvinneforakt: «Der er skrifter af unge Mænd, fulde af Foragt for Kvinden, af Træthed og Dekadence. Og der er Bøger af unge Kvinder uden en Draape levende, rødt Blod» (Garborg, 1905: 67). Igjen ser vi eksplisitte forbindelseslinjer til Marholms kroppstale: Kvinnens røde blod kan leses som en metafor for den feminine og erotiske kraften. Eva fremmer et feministisk-vitalistisk budskap, som står i kontrast til den livsfornektelsen hun leser ut av moderne foreteelser som industrialisering, kapitalisme, kvinnefrigjøring, asketisme og dekadanse. Til tross for at kjærligheten har ledet Eva inn i eksistensiell desperasjon, har hun ikke mistet kontakt med den erotiske urkraft og dens livsvisdom. Eva står fast på sine overbevisninger og trekker frem kjærligheten som grunnleggende og fremste verdi for menneskelig og samfunnsmessig vekst:

Hvad har vel bragt mig menneskelig Vækst som Kjærligheden, selv naar den har voldt mig Ve og Vaande!
Og hvad i den vide Verden kunde gjøre mig klogere, gløggere, opfindsommere og lykkeligere end det at være Mor! Et bedre menneske, mindre egoistisk, mere villig til Offerer man dog aldrig (Garborg, 1905: 80).

5.3.1 Den troende doktors universalkur

I *Fru Evas Dagbog* fremstilles fortrolighet, ærlighet og gjensidig respekt mellom kjønnene som tapte dyder og bortsiviliserte egenskaper i det moderne samfunnet. Her er det koketteri og sjargong som gjelder i et selskapsliv hvor kvinnen har vanskeligheter for å hengi seg til mannen, og mannen er vantro og motstrebende i sin søken etter kvinnen. Dikteren er en Weiningertype, en representant for en åndselite som oppfatter seksualiteten som lav, dyrisk og uverdigg og ser dette som en kvalitet ved kvinnenaturen (Grønstøl, 2012: 15). Som doktoren, nevnes aldri dikteren med navn. Dikteren er tysk og beskrives av doktoren som «grusomt moderne» (Garborg, 1905: 90). Av dette følger det at han er kvinnehater og dekadent, og av doktoren får Eva høre at dikteren anser den lange reisen til øyen ganske forgjeves når det bor en «moderne Dame» der.

Dikteren reiser til øya med lignende motiv som Eva: «han er træt af Kulturlivet, og vil nu prøve den troende Doktors Universalkur mod alt ondt, Sjøluften og Naturlivet» (Garborg, 1905: 90-1). De er sivilisasjonsskadede mennesker som søker til øyen for å finne ny kurs. Og motsetningene til tross, er det dette ønsket som binder dem sammen, og dikteren blir en viktig samtalepartner for Eva. Kuren viser seg å gjøre underverker, og under naturens tak og i samvær med naturens folk skjer en gradvis forandring i turistene. Fordommene skrelles bort og mann og kvinner åpner seg for hverandre.

Transformasjonen når sitt klimaks en kveld når Eva og dikteren møtes ansikt til ansikt i «det skjulte Tempel mellem Fjeldene» (Garborg, 1905: 135). Etter å ha drept en sau, bygger Jakop, Elis bror, og dikteren et friluftskjøkken i en liten lun krok mellom to bergknauser. I flere dager fråtser dikteren i kjøtt, til tross for at han har lovet doktoren å leve på vegetarkost. Her under det naturlige tak kaster både Eva og dikteren masken og ser hverandre som de virkelig er: «Var vi ikke to Mennesker, som pludselig et Øieblik havde staat overfor hinanden – uden Maske, Ansigt til Ansigt – Sjæl mod Sjæl» (Garborg, 1905:191).

Det er som om Eva og dikteren litt etter litt makter å frigjøre seg fra de restriksjonene og rollene som sivilisasjonen har pådyttet kjønne og kjønnsomgangen (Grønstøl, 2012: 52). I kjent Weiningerstil åpner dikteren samtalen med en tirade mot kvinnen og hennes vesen, og han raser som en løve over kvinnens løgnaktige «Taskenspillerkunst» (Garborg, 1905: 174). Det kommer frem at dikteren har bitre erfaringer med en kvinne fra tidligere, som innledet et forhold med han med falske intensjoner. Dette fremstilles som den mulige kilden til at han forbanner alle kvinner og deres feminine kunst som utelukkende egoistisk og egennyttig. Mellom linjene leser Eva dikterens tirade som et rop om hjelp:

men det var som om han netop trængte til at snakke ud for en Kvinde; ja jeg havde endog en Følelse af, at han sin inderste Sjæl ligesom havde et stille Haab om, at jeg vilde være istand til at gjendrive han hensynsløse Beskyldninger og Paastande; at han med Vilje søgte at hidse mig til Mostand (Garborg, 1905: 176).

Til tross for at Eva selv er fylt med tvil og engstelig mismot over forholdet mellom kjønne, lykkes det for dikteren å få Eva til å snakke i fortrolighet. Hun beskriver et kunstverk hun en gang så av en stor kunstner, hvor mannen sitter oppreist på sengeleiet, «grublende, stirrende ind i Gaader; Søvnens var flygtet fra hans søgende Sjæl» (Garborg, 1905: 180). Kvinnen lå rolig og trygt sovende ved mannens side. Til dette bildet kommer Eva med følgende tilføyelse:

Men ingen Kunstner har set den vaagnede Kvinde ved den sovende Mands Side. Ingen har git Udtryk for hendes Angst i de lange Nætter, og hendes Grublen over Gaaderne i alt Liv. Trod De ikke ogsaa vi manges Gang føler os uendelig ensomme og skjælver overfor alt det vi ikke forstaar; skjælver i Angst for at gi Liv til Væsener, som atter skal dø, og for den ufattelige Magt og Vilje, som tvinger os i Knæ og gjør os Manden underdanig? (Garborg, 1905:180).

Garborg åndeliggjør og intellektualiserer kvinnen. Vi har gjennom *Kvinden skabt af Manden* sett på forskjellige komponenter som speiler en feministisk vitalisme, og som i avsnittet overfor understrekes i klartekst: Garborg forsvaret kvinnens posisjon som et tenkende og følsomt subjekt. Garborgs hovedgjerning i *Kvinden skabt af Manden* er gjenreisning av den erotiske og følsomme kvinnen. Vi ser hvordan Eva bryter seg gjennom en intellektuell mannlig overflate og hevder sin plass som følsomt og erotisk kvinne. Videre kommer Garborg til å utvikle den

feminiserte kvinnen i *Fru Evas Dagbok* som et ledd i en strategi som her får et revolusjonært siktemål. I *Fru Evas Dagbok* blir det tydeligere at Garborg er opptatt av å forvalte den kvinnelige kraften i et forstandig vesen, et menneske. Garborg kjemper for en forsoning av tilsynelatende uforsonlige begreper hos kvinnen, følelser og fornuft.

Ifølge Borchgrevink foretar Garborg en dehumanisering av kvinnen ved å argumentere for at kvinners virksomhet utover det erotisk funderte er verdiløs (Borchgrevink, 2003: 294). Med dette har Borchgrevink oversett et viktig poeng ved Garborgs lære. Hvor det nettopp er syntesen mellom fornuft og følelser som muliggjør fremtidskvinnen: «husets Hjerter men ogsaa Hjerne» (Garborg, 1904: 118). Gjennom skriften avløses motsetningen mellom den instrumentelle tanken og irrasjonelle følelse av en syntetisk forståelse for utvekslingen mellom de to sidene, og kvinnen er avhengig dialektikkens forening av følelser og fornuft for å ikke ende i demoni.

Men dette er ikke det samme som å fornekte sin kvinnelighet, slik som likestillingsidealistene gjør ifølge Garborg, men feministisk-vitalistisk strategi. Uten å miste kontakt med det konkrete, med blodet, driftene, den feminiserte erotiske kraften, undersøker man seg selv på forstandig vis som et materiale. Gjennom det apollinske slør kan det dionysisk kvinnelige gjøre seg forstått uten at de dionysisk drifts- og lyststyrte sidene ved kvinnen knuser hennes status som individ og videre underminerer hennes stemme.

I sin konstruksjon av fremtidskvinnen løfter Garborg de kvinnelige verdiene ut av privatsfæren og lanserer moderskapet som transcenderende samfunnskategori (Grønstøl, 2012: 178). Som Garborg senere skal ordlegge det i artikkelen «Kvinderne og Samfundet»:

Om moderskabets forhold til 'senere tilkomne institutioner' er det vel bare det å si, at regjering, videnskab, kunst, industri, handel [...] er blit til for at skape slægten lysere, rikere og tryggere kaar; de er med andre ord moderskabets tjenere, og skulde paa ingen maate kunde sidestilles med det (Garborg, 1915).

Slik kan vi utmynte en vitalistisk-feministisk strategi bak Garborgs paradoksale utgangspunkt. Garborg argumenterer for og hevder kvinnens individualitet basert på et følsomt og fornuftig grunnlag, og på denne måten blir boken det kraftigste innlegget mot Otto Weininger som nettopp fremstilte kvinnen som uten logiske resonneringsevner og som umyndiggjort på grunn av sin seksualitet. Men veien til målet viser seg å være lang og energikrevende, vi er vitne til hvordan Eva vekselvis faller ned i resignasjonen for så å reise seg igjen med fornyet livskraft. Denne tvetydige fremstillingen forpurrer forsøket på å determinere om Eva makter å oppnå en syntetisk utveksling mellom bokens mostandsbegreper, fornuft/følelse, mann/kvinne og kultur/natur.

5.3.2 De forbannede

Fortroligheten og håpet som vekkes mellom Eva og dikteren i fritidskjøkkenet viser seg å være et midlertidig bluss. Dikteren er overbevist om at de ikke kan bli lykkelige, slik som folkene på øya, fordi de er sivilisasjonsmerkede. Eva skildrer folkene på øyen som intelligente mennesker, utrustet med en sunn og klok dømmekraft. Men det er likevel lettsindigheten og bekymringsløsheten som både dikteren, Eva og doktoren synes å ettertrakte. Øyfolket opprettholder en dionysisk innstilling til livet, en holdning som dikteren skal komme til å beskrive som selve idealet: «Nei, nei, bare ikke forfalde til Sentimentalitet. Da er vi fortabte. Uden at blunke maa man opføre sig som Jordens Herre; hvorledes skulde man ellers kunne leve en eneste Dag!» (Garborg, 1905:178).

Dikteren formidler en holdning om at det naturlige og lykkelige livet holdes skjult for de moderne menneskene av det rasjonelle: «Huh, det er fælt at man maa tænke i det hele» (Garborg, 1905: 178). Selv er de bundet av det siviliserte og sosialt betingede, baktunge av den moderne sentimentalitet og dekadanse. De kan ikke bryte ut av rasjonalitetens lenker:

Ja, derinde er Harmonien. Men vi fra de store Daarehuset, vi er udestængt for evige Tider. Vi eier ikke Evne til Lykke, ikke kraft til Elskov, og der er ikke Harmoni i vor Sjæl, Gud hjælpe os saa sandt! (Garborg, 1905: 166-7).

Relasjonen mellom naturbarnet Eli og dikteren speiler denne problemstillingen. Den sivilisasjonsmerkede dikteren faller pladask for Elis renhet og autenticitet, men bare som symbol på den uskyldige, rene kvinnelighet. Dikterens kjærlighet overfor Eli er rent platonisk:

Hun er hvid som den nyfødte Dag. Ren og hvid som et lidet aabent skjælvende Hjerter i selve Naturens Bryst. Ja, da jeg saa Eli, da saa jeg Kvinden, ren og ny fra Skaberens Haand. Det at hun er taus, det gjør, at hun siger mig saa uendelig meget mer end andre Kvinder (Garborg, 1905: 131).

Hun havde for ham været som en Aabenbaring af noget rent og uberørt vakkert, noget overjordisk, som han kunde falde ned for og tilbede i Andagt, han, som kom fra 'Skyggernes Helvede' (Garborg, 1905: 190).

Uskyldige Eli misforstår relasjonen, og med en gang hun kommer med tilnærmelser drar dikteren seg unna. Før Eva og Doktorens avreise holdes en avskjedsfest, hvor Eli under en danselek drar dikteren inn i danseringen:

Uden et Øiebliks Betænkning gik Eli hen til Digteren, løste sit blaa Perlebaand af Halsen og knytted det om hans Arm i to Slyngninger, mens han rødmede som en Skolegut stod foran hende. Saa lagde hun sig ind til han med et fjernt, underligt smil, og de dansed de Par enkle Dansetakter sammen (Garborg, 1905: 185).

Etter hendelsen kan vi registrere en endring i tonen når dikteren omtaler Elis knyting av perlebåndet som «kunstig». Senere forteller dikteren Eva at Eli har besøkt han i teltet og oppført seg så underlig at han ble redd. Ved Elis uskyldige, men likevel sensuelle tilnærmelser, blir de engleaktige og selvoppofrende sidene ved Eli besudlet og idealet knust, og dikteren, som egentlig hadde bestemt seg for å forlenge sitt opphold på øya, ønsker seg tvert vekk.

Rett etter avvisningen skjer en tragisk hendelse: Eli forsvinner sporløst i en storm. Eva prøver å berolige dikteren om at Elis forsvinning ikke hadde noe med deres relasjon å gjøre, ved å understreke hennes uskyldige og naive karakter «hun var jo et Barn, saa ganske og aldeles», og uten slike tilbøyeligheter som dikteren hadde anklaget henne for (Garborg, 1905: 192). Men legger senere ikke skjul på, overfor leseren, at Elis forsvinning var et direkte resultat av hennes relasjon til dikteren når hun omtaler dikteren som: «ham, for hvis skyld Eli døde» (Garborg, 1905:197).

Den harmoniserende gjenforening mellom mann og kvinne viser seg som selvdestruktiv. Dikteren mangler *mannsviljen* til å kunne se forbi sin egenkjærlige bevissthet, og som et resultat utsletter Eli seg selv i en lunefull tåke. Kvinnen går under, og nok k en gang demonstrerer Garborg at det ikke er rom for kvinnens kjærlighet i det moderne samfunnet.

Avslutningen er tvetydig, og både Arnhild Skre og Tor Obrestad hentyder i sine lesninger av boken at Evas reise vil ende i resignasjonen. Den utspilte situasjonen mellom Eli og dikteren, som har resultert i Elis forsvinning og mest sannsynlige død, gjør at stemningen er langt fra god når Eva går om bord i dampbåten som skal bringe henne hjem. Dette til tross er vi vitne til hvordan Eva igjen gjør sine indre destruktive krefter om til positiv livskraft og henter energi fra den:

Var der nogen, som lo bakved mig? Ja, en lang, klingende Latter lød fra Skibets Dæk, og udover det grønne Hav, og Bølge efter Bølge kasted Ekkoet tilbage. Men i morgen skal jeg se blaa Kyster stige op af Havet; der er Sne paa de høie Tinder, og over Sneen er der Sol og blaa Himmel. Men i Solskinnet under de hvide Fonner leger mine Børn! (Garborg, 1905: 197).

Til tross for avreisens dystre omstendigheter makter Eva å hente mot og styrke ut av sin egen livsvisdom, troen på kjærligheten.

6 Oppsummering: den skjønne løgn som feministisk-vitalistisk strategi

Jeg innledet dette arbeidet med et mål om å redegjøre for hvordan Garborg fremstiller kvinnen og det feminine i sine to verk *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog*, og vise hvordan en kontekstorientert lesestrategi kunne føre til en bedre forståelse for Garborgs verk enn vi møter i den likestillingsidealistiske resepsjonen av boken. I mine lesninger har jeg vist hvordan Garborgs kvinnefremstillinger kan ses som et ledd i en feministisk- vitalistisk strategi, som ligger tett opp til det som Moi definerer som forskjellsfeminisme: en avvisning av mannlige verdier og etterfølgende oppvurdering av forskjeller og forherligelse av kvinnelig særart. Filosofisk har Garborgs fremstilling sin bakgrunn i en kultur- og rasjonalitetskritikk som gir følelser, irrasjonalitet og det intuitive forrang overfor sivilisatoriske egenskaper som fornuft og boklig lærdom i søknen etter genuine sannheter.

Ved å gjenkjenne ideologien som ligger til grunn for Garborgs prosjekt åpnes andre lese måter og innsikter i romanen, både hva gjelder det tematiske og det estetiske. Ved å undersøke *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog* i lys av vitalismen har jeg vist hvordan vi kan gjenfinne livsmystikken, livspatosen og den dionysiske feiringen av livet i begge romanene. På denne måten utvides Evas fortelling fra å være nedtegnelser gjort av en hysterisk kvinnestemme til en fortelling om en forstandig kvinnes bejaelse av livsglede, tro, håp og drømmer. Med dette blikket har jeg også åpnet for en innsikt i hvordan verkene rommer en selvstendig undersøkelse av kvinnens plass i samfunnet basert på vitalistiske verktøy. Garborg gir et bilde av kvinnen som et privilegert naturvesen med moralske fortrinn og i mystisk kontakt med livsviljen, som gjør henne til den foretrukne formidleren av livsvisdommen.

Med forståelse av de samtidige strømningene som utgangspunkt har jeg redegjort for en ny og bedre måte å tilnærme seg Garborgs verk på i dag. Resepsjonen har vegret seg for å lese kvinnelige forfattere inn i en vitalistisk kontekst, da vitalismen langt på vei har blitt forstått som et maskulint foretak hvor kvinnen i fiksjonsuniverset har blitt tildelt en immanent og ufri rolle. Garborgs kvinnebilder springer ut fra det vitalistiske, og tendensen i feminismeresepsjonen har dermed vært å avfeie verkene og kvinnebildet som antifeministiske. Det er disse lesningene jeg har gått i rette med ved å se nøyere på Garborgs feministisk-vitalistiske strategi, og vist hvordan hun med utgangspunkt i vitalismens biologiserte verdensbilde finner en ny måte å fremstille kvinnen på som gjør immanensen til en positiv, heller enn negativ, kraft.

Garborg tar utgangspunkt i vitalismens utopiske forestilling om den naturlige kvinnen, men snur om på verdihierarkiet og viser hvordan kvinnelige verdier som erotikk og kjærlighet

ikke trenger å være undertrykkende, men snarere dyrkes som positiv livskraft. Garborg avviser ikke de felleskulturelle maskuline grunntekstene, men går i dialog med disse og adapterer, kritiserer og feminiserer slik at det feminine får sin rettmessige plass. I den vitalistiske foreningen av natur og ånd, hode og kropp, så Garborg sitt snitt til å gjenreise kvinnen. Som naturvesen innenfor det vitalistiske paradigme, kunne kvinnen oppnå både moralsk og sivilisatorisk overtak som formidler av naturens stemme og dens genuine sannheter. I forlengelse av Marholm utvider og feminiserer Garborg Rousseau og Nietzsche ved å hevde at evnen til integrasjon av kropp og sjel i kjærlighetsakten var selve kvinnemerket, og utrunder det privilegerte kjønn med overmenneskelig vilje og kraft.

Prosjektet i denne oppgaven har ikke vært å gå i forsvar for Garborgs ideologi, men et forsøk på å vise hvordan mange nyanser i teksten går tapt om man med en likestillingsfeministisk forståelse avskriver tekstene enhver validitet. Jeg mener at Hulda Garborg gjennom sin feministiske vitalisme etablerte et rom for kvinnelig selvhevdelse både utenfor og innenfor litteraturen, hvor marginaliserte og sparsomt symboliserte kvinnelige erfaringer får et kulturelt uttrykk som tekst og eksistens. Slik utvides og korrigeres vår forståelse for kvinnen, og jeg viser dermed hvordan det er viktig at vi nærmer oss tekst med et åpent og samvittighetsfullt blikk, selv når disse strider mot våre personlige eller politiske overbevisninger.

Min lesestrategi utfordrer slik de tradisjonelle lesningene jeg har sett hos både eldre og nyere feministisk resepsjon. I stedet for å påtvinge, tilpasse og deretter diskvalifisere Garborg i tråd med en doktrine som hun ikke hørte til i, forsøkte jeg å møte verkene på deres premisser. Mitt mål har vært å behandle Garborgs ideologi med respekt, lese bøkene nøye og samvittighetsfullt, og tilnærme meg hennes oppfatning av det feminine i lys av hennes historiske samtid samtidig som jeg har vært bevisst på min egen. Dette har gitt meg mulighet til å vise hvordan Garborg, ved å presentere oss for forskjellige aspekter ved en kvinnens liv og erfaringer, forsvaret tradisjonelle kvinneverdier, som kvinnens plass ved mann og barn, samtidig som hun utfordrer gitte forestillinger om det kvinnelige.

Ved å fokusere på tekstene som estetiske verk heller enn polemikk har jeg avdekket litterære virkemidler som underbygger Garborgs feministisk-vitalistiske strategi. I forlengelse av Marholms litterære poetikk har jeg vist hvordan Garborg viderefører kravet om en ny form og litterær stil for litteratur skrevet av og om kvinner. Den nye formen markerer et brudd med den realistiske og mannlige diktningen: Kvinnelige forfattere skal ikke gi realistiske og fornuftige portretter, men være visjonære seere og intuitive diktere i sin kunstneriske skapelse. I bøkene lar Garborg Eva avvise alle ytre autoriteter og kjensgjerninger i sin sannhetssøken, og

lar henne lytte til sin egen *kroppstale* i sin undersøkelse av «Kvindens Psykologie». Slik forkaster Garborg realismens objektive bestrebelse og setter kvinnes kropp og psyke opp som en garantist for sannheten. Garborg lar det dionysiske tale gjennom det apollinske: Både i form og innhold bryter kjærlighetens uregjerlige kraft seg gjennom en intellektualisert mannlig overflate.

I *Kvinden skabt af Manden* kommer det dionysiske til uttrykk gjennom et ekspressivt og destabiliserende språk som oppløser forestillingen om en stabil værensorden. Men når urkvinnen gjenoppstår manifesterer hun seg ikke som den mannlige skrekvisjonen om kvinnen som seksuelle og destruktiv kraft som den europeiske intelligentsiaen konstruert i sine konspirasjonsskrifter. Ved å ikle kvinnen et apollinsk skinn løfter Garborg kvinnen ut av samtidens nedverdiggende sjablonger. I Garborgs univers tar kvinnen form som en forskjønnende og forsonende kjærlighetens kraft, og fremstillingen utgjør et interessant motstykke til samtidens demonisering og trivialisering av kvinneseksualitet og erotikk.

Det kvinnelige overmennesket næres av en altruistisk kjærlighet til alt rundt seg: Hun er forkynner av den store kjærlighetens livsvisdom hvis hovedmål er harmoni og balanse gjennom en enkel og naturlig *væren*. Eva ønsker ikke fri og hensynsløs dyrisk utfoldelse, men respekt og fortrolighet mellom mann og kvinne, i alle livs- og samlivsformer. Slik løfter Garborg den erotiske og følsomme kvinnen ut av demoni, og idealiserer og opphever henne som privilegert naturvesen med moralske overtak.

I *Fru Evas Dagbog* tar Garborg et videreoppgjør med det patriarkalske samfunnets kvinnefiendtlighet og lar kvinnen og det feminine transcendere den mannlige kulturen. Gjennom Eva hevder Garborg kvinnens forrang overfor den «feilsosialiserte» mannen. Hun er den Rousseauske sannsiger og det Nietzscheanske overmenneske kombinert, hun ser tvers igjennom alle kultursamfunn og har ikke mistet kontakt med den fremste opprinnelige verdien: den erotiske urkraften. Med overmenneskelige styrke skal kvinnen og den erotiske urkraften føre sivilisasjonen inn på nye baner. Med henvisning til det natursamfunnet på Vestø presenterer Garborg oss for sitt kvinneideal og idealsamfunn. Her deler mann og kvinne på arbeidsbyrden og skillelinjene mellom produksjon og reproduksjon ikke er så tydelig trukket som i det moderne samfunnet. På Vestø lever mann og kvinne i harmoni med hverandre og naturen og kvinnen er i balanse fysisk og psykisk. Her lever kvinnen et fritt og verdig menneskeliv, og er likestilt med mannen både som følelsesmenneske og som samfunnsmenneske.

Garborg understreker at visjonen om *naturkvinnen* ikke er en undermineringsideologi, men et forsøk på å transcendere de moderne mannlige verdier, egenkjærlighet og fremskritt, for

igjen å nå tilbake til en enkel og naturlig livsform. Garborgs idealsamfunn er konstruert på et vitalistisk frihetsbegrep. I Garborgs univers er det ikke den moderne fremskrittstanken, evnen til å strekke seg ut over nået, som ilegges verdi. Garborg kritiserte likestillingsidealene for å adoptere mannlige idealer, og herunder et liberalistisk frihetsideal som baserte seg på det Garborg oppfattet som et egoistisk prinsipp: å hevde sin egen individualitet ved å hevde seg over andre. I vitalismen er det ikke en overskridelse *utover*, men *innover* som etterstrebes. Det vitalistiske mennesket drives av et ønske om å leve i harmoni med og forenes med verden. Hos menneskene på Vestø gjenfinner Eva glede og verdi i følelsen av det å bare *være*.

I oppgaven har jeg vist hvordan Nietzsche tok et oppgjør med metafysikken og forankret livskraften i jorden. Likevel kan vitalismen betraktes som et gudsbegrep når hele dens berettigelse som et fenomen beror på et spørsmål om *tro*. Mennesket må tro på livskraften, og løfte seg selv opp beroende på denne troen. Det er bare de sterkeste menneskene som makter å heve seg over sine tvil og møte livet med en slik stoisk trosvilje, og hos Garborg er det kvinnen som står sterkest i denne trosviljen. Vi har også sett hvordan Garborg benytter seg av lignende verktøy i sin søken etter kvinnelige sannheter, hvor kvinnelig individualitet og berettigelse ikke legitimeres på bakgrunn av rasjonalitet og objektivitet, men på tro følelser, irrasjonalitet, intuisjon, håp, ja til og med en skjønn løgn.

Er det rom for kvinnelig selvhevdelse innenfor det vitalistiske paradigmet? I likestillingsidealismen så man det som umulig å finne positive kvinneskildringer med utgangspunkt i en vitalistisk kvinnesjablong som har tjent til å legitimere en patriarkalsk maktstruktur. Men i min lesning av Garborgs feministisk-vitalistiske strategi har jeg funnet et rom for kvinnelig kreativitet, frigjøring og selvstendighet.

Garborg så samfunnets instrumentelle fornuft og forsakelse av Eros som innskrenkende for kvinnens utfoldelsesmuligheter. Ved å snu om på verdihierarkiet utnevnte Garborg kvinnelig irrasjonalitet og erotikk som midler til sann erfaring. Eva som karakter, og Garborg som forfatter, tar utgangspunkt i vitalistiske verktøy i sin sannhetssøken: følelser, tro, drøm, rus og løgn er kontrastbegreper til den kalde og kalkulerte fremskrittstanken. I Garborgs verdiunivers oppstilles kvinnelige verdier som estetisk og etisk norm. Med det mål «at gjøre Livet varmere, rigere og enklere end det nu er» (Nissen, 1904) går Garborg til angrep på den moderne fornuften. Kritikken av det moderne, av likestillingsidealene og stuefilosofene næres av en kvinnelig altruistisk kjærlighet til menneske. Hos Garborg er kjærligheten det historiske nullpunktet, det mørke kontinentet som skaper grobunn for nye tanker. Kvinnen må definere sannheten på sitt eget grunnlag, overlatt til seg selv og sine fantasier.

Med utgangspunkt i en regressiv nostalgisk kvinne-drøm nærte Garborg revolusjonære

og radikale tanker. Slik får vi bekreftet at en regressiv ideologi likevel kan gi opphav til ny innsikt og romme et kritisk blikk på samfunnet og de normene vi tar for gitt. Med dette paradoksale utgangspunktet viser Garborg at vi kan tenke nye tanker ved å se tilbake på det gamle, og at det kan komme noe sant ut av en skjønn løgn.

7 Litteraturliste

- Aasen, Elisabeth (1986). *Kvinnens spor i skrift: supplement til norsk litteraturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Andersen, Brit (2011). *Ubehaget ved det moderne: kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Andersen, Lise Præstgaard. (2003). «Biologiseringen af kvinden. Brikker til en mosaik om vitalismen i dansk litteratur og malerkunst». *Kritik 171*, 8-18
- Andersen, Per Thomas (2012). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Beyer, Harald og Edvard Beyer (1970). *Norsk Litteraturhistorie*. Oslo: H. Aschehoug & Co
- Bjørneboe, Svein Kærup (1977). *Kjønn og karakter: Otto Weininger i utvalg*. Oslo: Dreyer Forlag.
- Boasson, Frode Lerum (2015). *Men livet lever: Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen Sluttet*. Doktoravhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Borchgrevink, Tordis. (2003). «Foraktens logikk. Dr. Weininger og hans angst for likhet». *Tidsskrift for samfunnsforskning, Vol44(02)*, 283-298
- Dale, Johs. A (1961). *Hulda Garborg*. Oslo: Noregs boklag
- Dam, Anders Ehlers (2010). *Den vitalistiske strømning: i dansk litteratur omkring år 1900*. Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Felski, Rita (1995) *The Gender og Modernity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Fidjestøl, Alfred (2014) *Frå Asker til Eden: historia om Askerkretsen 1897-1924*. Oslo: Samlaget
- Garborg, Arne (1924). *Dagbog 1905-1923*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Garborg, Arne (1990) «Troen på livet» I. Ø. Pharo (red): *Fin de siècle: tidsskriftet Samtiden i 1890-årene*. Oslo: Aschehoug, s. 157-165
- Garborg, Hulda (1895) «Kvindernes bog av Laura Marholm Hansson» i *Verdens Gang*
- Garborg, Hulda (1904). *Kvinden skabt af Manden: Studie af en Kvinde (I anledning af Dr. Otto Weiningers bog: 'Geschlecht und Charakter')*. Kristiania: Aschehoug (pseudonym: «En Kvinde»)
- Garborg, Hulda (1905). *Fru Evas Dagbog*. Kristiania: Aschehoug. (pseudonym: «En Kvinde»)
- Garborg, Hulda (1909). *Rousseau og hans tanker i nutiden*. Kristiania og København: Gyldendalske boghandel. Nordisk forlag
- Garborg, Hulda (1962). *Dagbok 1904-1914*. Oslo: Aschehoug

- Grønstøl, Sigrid Bø (2012). *Hulda Garborg: forfatteren og feministen*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Halse, Sven. (2004). «Vitalisme – fænomen og begrep». *Kritik 171*, s. 1-7
- Hamsun, Knut (1994). *Fra det Ubevidste Sjæleliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Hansson, Laura Marholm (1894). *Kvindernes bog: seks portrætter* (Oversetter ikke oppført ved navn) Kristiania: H. Aschehoug & Co.s forlag.
- Hansson, Laura Marholm (1896). *Vi kvinder og vore digtere* (Oversatt av Olaf Broch). Kristiania: H. Aschehoug & Co.s forlag.
- Iversen, Irene (1988). «Et Morderne Gjennombrudd». I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld og J. Øverlanf (red.): *Norsk kvinnelitteraturhistorie. Bind 1. 1600-1900*. Oslo: Pax Forlag.
- Iversen, Irene (1989). «'Det seierrige 20. aarhundrede'». I I. Engelstad, J. Hareide, I. Iversen, T. Steinfeld og J. Øverland (red.): *Norsk kvinnelitteraturhistorie. Bind 2. 1900-1945*. Oslo: Pax Forlag
- Johannisson, Karin (1996). *Det mørke kontinentet: kvinner, sykkelighet og kulturen rundt århundreskiftet*. Oversatt av Mona Lynger. Oslo: Aventura.
- Johansen, Kristin (1998). *Hvis kvinner ville være kvinner: Sigrid Undset, hennes samtid og kvinnespørsmålet*. Oslo: Aschehoug.
- Kristenden, Sven Møller (1974). *Den store generation*. Viborg: Gyldendal
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget ANS, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) A/S og Gyldendal ASA
- Moi, Toril (1985). *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. London: Methuen
- Nietzsche, Friedrich (1993). *Tragediens fødsel* (Oversatt av Arild Haaland). Oslo: Pax Forlag A/S
- Nietzsche, Friedrich (1998). *Slik talte Zarathustra* (Oversatt av Amund Hønningstad) Oslo: Bokklubbens Dagnes Bøker
- Obrestad, Tor (1992). *Hulda*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Rousseau, Jean-Jacques. (1984). *A Discourse on Inequality* (Oversatt av Maurice Cranston). England: Penguin Books.
- Rønning, Anne Birgitte (1996). «Kvinnen skapt av mannen? Om Hulda Garborgs tilsvaer til Otto Weininger». I I. Iversen og A. B. Rønning (red.): *Modernismens kjønn*. Oslo: Pax Forlag
- Skre, Arnhild (2011). *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*. Oslo: Det Norske Samlaget

- Torrison, Wenche (2012): «Reaksjonær kvinnehater? Hulda Garborg og Knut Hamsun» i Selboe Tone mfl. *Hamsun i Vesterålen 2012*. Hamarøy, Hamsun-selskapet, s.107-134
- Vassenden, Eirik (2012). *Norsk vitalisme. Litteratur, ideologi og livsdyrking 1890-1940*. Norge: Scandinavian Academic Press
- Weininger, Otto (1905). *Kjøn och Karakter. En principiell undersøgelse* (Oversatt av Karl Gjellerup). København: A. Christiansens Forlag.
- Wåhlberg, Martin. (2011). *Opplysningens sorte får*. Otta: Humanist Forlag.

Avisartikler

Collin, Christen 1904 <i>Verdens Gang</i>	15.05.1904
Garborg, Hulda 1895 <i>Verdens Gang</i>	07.03. 1895
Hansteen, Aasta. 1904 <i>Dagbladet</i>	Ukjent dato
Kjær Nils 1905 <i>Verdens Gang</i>	04.04.1905
Klaveness, Torvald 1904 <i>Dagbladet</i>	29.05.1904
Nissen, Fernanda. 1904. <i>Dagbladet</i>	26.04.1904
Nærup, Carl 1904. <i>Verdens Gang</i>	24.04.1904

Internett:

Garborg, Hulda (1915) *Kvinderne og Samfundet*. Tilgjengelig fra: <http://virksommeord.no/tale/3081/> (Hentet: 15.01.2018).